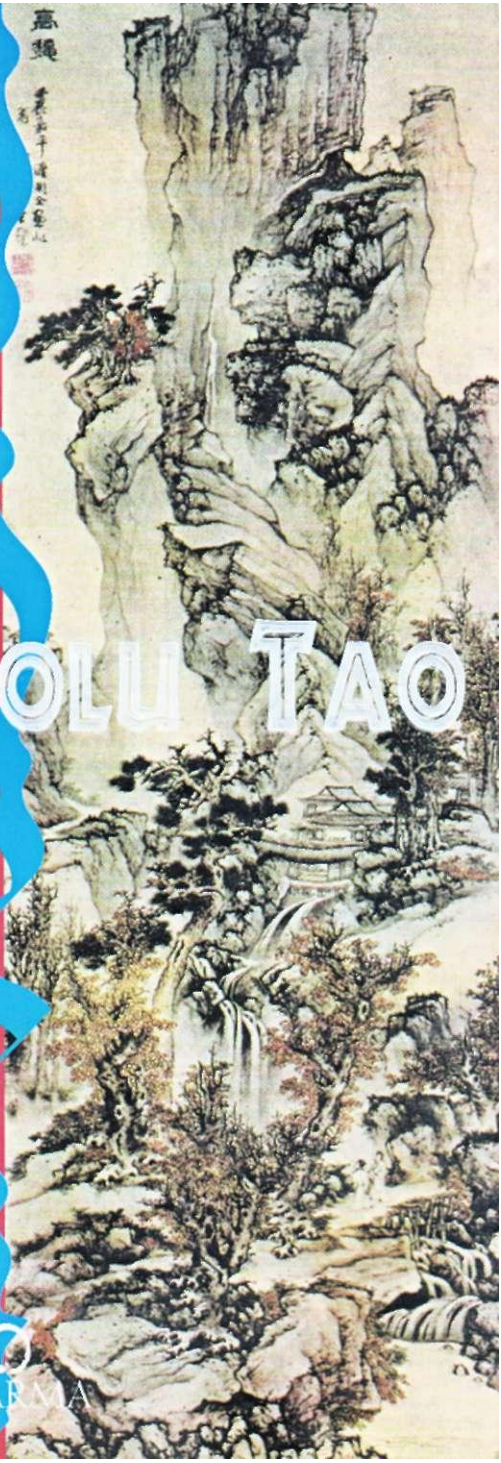
SUYUN YOLU TAO

ALAN WATTS

Al Chung-Liang Huang'ın
Katkılarıyla

Türkçeii Ela Gürdemir

DHARMA

Yayın Tarihi *Mart 2001/ 1. Basım*

fiiyiiN yom *TA©*

ALAN WATTS

Türkçeii

Eio (İürdemir

O
DHARMA

İÇİNDEKİLER

Önsöz, *Al Chung-liang Huang,* 7

Giriş, 17

Başlangıç, 21

Çince Sözcüklerin Söylenişi, 26

1. Çin Yazı Dili, 34

2. Yin Yang Kutupsallığı, 51

3. Tao, 73

Çin Kaligrafisi, 95

4. Wu-wei, 113

Çin Kaligrafisi, 142

5. Te-Yaşam Gücü, 149

Bir Kez Daha: Yeni Bir Başlangıç, 169

Önsöz

Al Chung-liang Huang

Alan Watts'la birlikte olduğum son sabah, onun Muir Korusu'na bakan dağ kitaplığında çay içip flüt çalarak, okaliptüsler arasında koto tellerine vurarak geçmişti. Big Sur'daki Esalen Enstitüsü'nde ve Sausalito'daki Karşılaştırmalı Felsefe Toplulugu'nun feribotunda bir haftalık bir eğitmenlikten yeni dönmüştük. Ben ona kitabının araştırmasında yardım ediyordum, o da benim "Kaplanı Kucakla, Dağa Geri Dön" isimli kitabımın müsveddesini okumayı yeni bitirmişti. Kitaplıkta yerde oturuyor, notlarımı karşılaştırıyor, başlarımızı sallayıp gülüşüyorduk. Sıçradı ve "Ah-ha, *t'ai chi* Tao'dur, *wu-wei tzu-jan,* su gibi, rüzgâr gibi, yelken açmak, sörf yapmak, ellerinle, başınla, gövdenle, kalçalarınla, dizlerinle... fırçanla, sesinle dans etmektir... Ha ha ha... La la la ah la..." diye bağırarak neşeyle doğaçlama bir tai chi dansı yapmaya koyuldu. Zarafetle yazı masasına kaydı, yazı makinesine bir kâğıt takıp şarkısına devam ederek parmaklarıyla dans etmeye başladı. Kitabım için bir önsöz yazıyor, fa'i *chi'nin* özüne güzel bir giriş oluşturuyordu. Muhtemelen bu kendisinin, zorlu bir Avrupa turu onu masasından ve

neşe dolu, kendiliğinden bir şekilde yazmanın yeni yollarından ayırmadan önceki son gerçek yazılarından biriydi.

Alan, Taoculuk hakkındaki kitabının kendi kendisini yazmasına izin verecekti. Bir bilimadamı olarak Doğu ve Batı'nın karşılaşması üzerine ünlü tema ve çeşitlemelerinden birini daha ortaya koyduğunu biliyordu. Ama Taocu biri olarak aynı zamanda onu zihinsel açıdan kontrol etmemesi gerektiğinin de farkındaydı. Çünkü konunun kendisi, Taolaştınlabilen Tao, Tao değildir" düşüncesini savunuyordu.

Alan Watts, yıllarca yazılmaz olanı böyle güzel bir şekilde yazdıktan sonra kenara çekilip yazısının oluşmasına izin veriyordu. Yansımalar için bana dönüyordu. Zihinsel ve bedensel olarak *t'ai chi* halinde tamamen Tao'nun akışıyla uyumlu olmak istiyordu. Alan yeni bulduğu enerjisinden zevk alıyordu. İlk beş bölümü büyük bir keşif, berraklık ve yaratıcı içgörü hissiyle yazdı. Bu kitabın ilerleyişine katılan bizler, bunun, onun yazdıklarının en iyisi, kesinlikle en canlı ve en yararlısı olduğuna emindik. Onu bitirmesini bekleyemedik.

En başmdan beri ona yardımcı olduğum için kendimle gurur duydum ve mutlu oldum. Alan" özellikle orijinal Çince metinleri okuma şeklimle ilgilenmişti. Çift anlamlar ve birçok yoruma açık olasılıklarla dolu zor pasajları çözümlemek her ikimizi **de** heyecanlandırıyordu. Var olan bütün çeviri**lere** göz atıyor, üzerlerinde tartışıyor, onları sindirip gereksiz fazlalıkları çıkararak olarak bizi tatmin **edecek** yeni, seri bir çeviriye girişiyorduk.

Alan, İngilizcemin akıcı olmaması konusunda kendimi rahat hissetmeme yardım etti. Sık sık bana bozuk Çince-İngilizcemin Çin felsefesini daha açık ifade ettiğini, dilimi geliştirmek için çok fazla zorlanmamam gerektiğini söylerdi. Eğitimci bir takım olarak birbirimizi tamamlıyorduk. İnsanların bildiklerini sandıkları şeyi deneyimlemelerine yardım etmek için ideal bir bileşimdik; onları kafalarından alıp bedenlerine, daha sonra tekrar bedenzihin birliklerine götürüyorduk. Sonunda Alan, kitabın tamamını fırça kaligrafisi ile resimlememi istedi. İşlek çimen stilinin özgürce akan fırça darbelerinin Tao'nun su yolunu en canlı şekilde ortaya çıkaracağı konusunda hemfikir olduk.

Son bölüm "Te-Gerçeklik" bittiğinde Alan gözlerinde özel bir ışıltıyla şöyle dedi: "Şimdi kendimi ve okuyucularımı bilgi ve akıl yönünden tatmin ettim. Kitabın bundan sonrası tamamen eğlence ve sürprizlerle dolu olacak." Alan, Tao'yu okuyucularına onu her günkü yaşamda deneyimlediği şekliyle sunmak istiyordu. Alan'm yaşamında birçok yeni manzara açılmıştı. Yeni kanallar açıp enerjilerin kaçınılmaz dönüşümlerini izlemeye istekli ve yetenekliydi.

Esalen'de birlikte olduğumuz son seminer sırasında bir akşamüstü yükseklere havalanmış ruh sayesinde herkes gülümseyip dans eder, tepelerde aşağı yukarı devinirken, Alan ve ben kollarımız birbirine geçmiş, ellerimiz birbirimizin sırtında coşkunluk içinde kulübenin arkasına doğru yürümeye başladık. Alan bana döndü ve birlikte geçirdiğimiz başarılı haftasonu hakkında alışıldık dışı uzsözlülü-

ğü ile beni etkilemeye hazır konuşmaya başladı. İfadesinde ani bir yenilik fark ettim; bir hafiflik görüntüsü ve parlaklık etrafını sarmalamıştı. Alan bana duygularını ifade etmenin yeni bir yolunu keşfetmişti: "Yah... Ha... Ha... La cha om... te te te..." Tepeye kadar anlaşılmaz bir şekilde konuşup dans ederek çıktık. Etrafımızdaki herkes ne söylediğimizi anlıyordu. Alan da hiçbir zaman, hiçbir kitabında, bunu daha iyi söylemediğini biliyordu.

San Francisco Güzel Sanatlar Sarayı'ndaki Alan Watts'ı anma toplantısında izleyicilerden biri Jano Watts'a "Alan'la yaşamak nasıl ,bir şeydi?" diye seslenmişti. Jano'nun cevabı, "Hiçbir zaman sıkıcı olmadı. Alan her zaman sürprizlerle dolu biriydi. Ve en büyük sürprizi geçen yılın 16 Kasım'ındakiydi" olmuştu. Yaşamının son akşamında Alan Watts balonlarla oynamıştı. Ağırlıksız, yüzme hissini "ruhum bedenimi terk ediyormuş gibi" diye tanımlamıştı. Gece rüzgârla yol alıp neşeyle gülerek ruhun yeni bir yolculuğuna çıkmıştı.

Bizi, biz yaşayanları, onun yüksek insani canlılığının müthiş bir şekilde özlemini çeker halde bıraktı. Ayrıca, Tao ile ilgili kitabında "eğlence ve sürprizlerle dolu" olmasına niyet ettiği boş sayfalar bıraktı. Kitap hakkında tartışmış olan ya da "Suyun Yolu" oluşum halindeyken Tao ile ilgili yaz seminerlerinde onunla karşılaşan herkes, yedi tane olması düşünülen bölümlerin son ikisinde Alan'ın Batı'nın hastalıkları için eski Çin bilgeliğinin nasıl bir ilaç olduğunun görülmesini sağlamayı umduğunu biliyordu. Ama çelişkili olarak bu, entelektüelce yutulacak bir "hap" olarak görülmemelidir; bü-

tün varlığımıza işleyecek, böylece bireysel yaşantılarımızı ve devamında toplumumuzu değiştirecek şekilde neşeyle alınmalıdır.

Alan'ın eski dostu ve komşusu Elsa Gidlow'la bu konuyu sık sık tartışmıştık. Konuşmalarımızı aşağıdaki yazısıyla onaylamaktadır:

Modern teknolojik insanın kendisini ayrık görmeye yatkın olduğu doga ve insan toplumunun bütün gerekleri üzerinde tam bir egemenlik kurma girişimiyle tuzağa düştüğü, kendisinin köleleştiği onun görüşüydü. Her kontrol, "kontrol eden*' kendisi içine gömülene dek daha fazla kontrolü gerektirir. Alan, Lao-Tzu'nun imparatorlara verdiği öğüde dikkat, çekmeye bayılırdı: "Büyük bir ülkeyi, küçük bir balığı pişirir gibi yönetin." Ama Alan'ın insan davra-. mşlarında "suyun yolu"nu gevşek, sorumsuz, uyuşuk bir yaşam biçimi olarak gördüğü sanılmamalıdır. Akıntı yalnızca aşağı doğru olmaz. Su buharlaşır, topraktan, akarsulardan, ırmaklardan, okyanuslardan uçar, yükselir, bu bir "nefes veriş"tir ve sonra çiy olarak, yağmur olarak buhar tekrar yeryüzüne döndüğünde "nefes veriş" şeklinde bir döngü, yaşayan bir etkileşimdir: hiçbir şey hiçbir şeyi kontrol etmez, "patron" yoktur, ama her şey olması gerektiği gibi, tse jen olur.

Alan son bölümlerde Batı'nın Tao yolunu kavrama ve yaşama gereksinimi konusundaki içgörülerini nasıl ifade ederdi yalnızca tahmin edebiliriz. Ama Alan'ın varlığına nüfuz etmesine izin vermesiyle Tao'nun onu nasıl değiştirdiğini, böylece daha çok kafasında yaşayan, gergin İngilizin olgunluk çağında dışadönük, neşeli bir dünya bilgesi olduğunu biliyoruz. O, eşsiz Taocu erdemin çoğunluk tarafından benimsenmesinin aynı şekilde Batı'yı da değiştireceğine inanıyordu. Bu kitap, onun bu sürece bir katkısı olacaktı."

Böylece kitabın tamamlanması işini üstlenmem için bütün parmaklar bana yöneldiğinde Alan'a özenmemem ya da onun aklına girmeye çalışmamam gerektiğini fark ettim, kendi bildiğimce onun nereye geldiğini göstermeye çalışmalıydım. İlk düşüncelerim duygusal ve övgüseldi. Alan Watts ile ilgili anılarımı yeniden hatırlamaya başladım. Okuyucularla onun yalnızca beynini ve sözcüklerini değil, bütününü paylaşmak istiyordum. Santa Barbara'da kumsalda ilk karşılaşmamızı, dansımızı, Alan'ın benden daha çok Japonca konuştuğu ilk Doğu yemeğimizi yazdım. Alan'ın bir öğretmen olarak doğal Taosunu açıkça gösteren ortak seminerlerimizdeki ilginç olayları ve anları yazdım.

Bir yılbaşı eğlencesinde kör bir davulcuyu bizim işlek, kaligrafik söyleşimize ritm tutmaya teşvik edişimizi anımsadım. Nasıl herkes bizim mürekkep fırçalarımızın sıçrayıp hoplayan hareketlerini kapıp kendi beden fırça darbeleriyle kendiliğinden dans etmeye başlamıştı. Bir başka sefer Alan'la ben ellerimizle dokunup birlikte hareket ederek kör bir kızı kendi beden zihin durumumuza yönlendirmiş, böylece kız derece derece kendi içsel görüşüyle görüp hissetmişti. Oynadığımız oyunları ve ritüelleri anımsadım: sıkı prosedürlerden çıkarılıp gerçek aşk ve birlik ruhuna taşınan evlilik törenleri, otantik olmayan malzemeyle, hazırlıksız ama özsaygıyla yapılan *chanoyu* yani çay törenleri.

Alan Watts felsefi bir eğlenceciydi. Kendisini böyle bilirdi. Başlıca işi kendisi ve dinleyicileri için eğlence yaratmaktı. İtaatkâr öğrenmenin yanı sıra

sıradan akademik ciddiyeti, doğal gelişim içinde neşeli oyunsallığın yeni ve daha yüksek seviyelerine kolayca taşıyordu.

Ama yine de bütün bu anımsamalar geçmişe ait düşüncelerden ibaret. Acaba şu anda Alan'a ne oluyor? Şimdiki, devam etmekte olan "eğlence ve sürprizleri" neler?

1973-1974 yılbaşı arifesinde Alan'ın 49 günlük Bardo yolculuğu (Tibetliler ve Çinlilerde ölüm ve tekrar doğum arasındaki geçiş evreleri ile ilgili kavram) sırasında ve 58. yaş gününden yalnızca birkaç gün önce zaman, uzam ve insanların yer değiştirdiği garip bir rüya gördüm. Sanırım Çin'de babamın Bardo'su için toplanmış rahiplerin ilahiler söylediği bir toplantıdaydım. Sonra burası Alan'ın kendisinin babamın sesiyle Çince konuşarak ayini yönettiği dairesel kitaplık oldu. Ben flüt çahyordum, ama çıkardığım ses daha çok vurmalıların da karıştığı bir gong sesine benziyordu. Sonra Alan babama dönüştü, anlaşılmayan ama mükemmel şekilde akıllıca bir dil konuşuyordu. Şiddetlenen, tınlayan ses derece derece benim çaldığım bambu flütün sesi oldu, onun dudaklarını okuyordum. Bakışım dudaklarının arasındaki hareketli karanlık boşluğa odaklandı, renkler ve ışıklarla girdap gibi dönen bir ses boşluğuna girdi ve bambu flütün sesi azalana kadar derinlere indim. Kim olduğumu, hangi zamanda ve nerede olduğumu bilemeden uyandım. İlk işim yeni yılın öğle saatlerinde Alan'm kitaplığına varmak üzere gökyüzünde uçmak oldu (uçakla mıydı?).

Onun Kasım ayında aramızdan ayrılışından beri ilk defa ona gerçekten yakın olduğumu hissettim.

Alan'ın küllerinin bulunduğu sunağın önündeki resim penceresinin dışındaki sırada oturup bambu flütümü vadide ve tepelerde yankılandırdım.

Berrak ve güzel bir gündü. Daha sonra Jano'nun dağ ayakkabılarını giydim, boynuma bir şal attım, Alan'ın Tibet işi yürüyüş malzemelerini de alıp ormanın derinlerine inen küçük patikadan aşağı yürüdüm. Bambunun sesi içimdeki her şeyi Alan'a, sonsuz ruh-beden olan her şeye taşıyordu. Aynı patikadan geri dönerken tepeye varmadan hemen önce ayaklarımın önünde orkide benzeri bir çiçek birdenbire tamamen açtı. Orkideye "Her günkü Tao mu?" diye sordum. Orkide, Lan -Alan'ın Çince ismindeki ikinci hece- şöyle cevap verdi: "Gerçekten de özel bir şey değil."

Tabiatm tabiat olmasıyla gurur duyduğunu ya da suyun akma tekniğiyle ilgili konferans verdiğini duymayız. Böyle bir ihtiyaç duymayanlar hakkında çok **fazla abartılı laf** sarf edilebilir. Tao'nun yolundaki **kili sudaki bir** balık gibi yaşar. Balığa suyun iki **hidrojen ve bir** oksijenden oluştuğunu öğretmeye çabtlilik **balık** bize gülüp geçecektir.

Geçen **aylarda bu** kitabın boş sayfalarını doldur**makla bo|UltUktan ve** bütün girişimlerimi çöp sepetine **attıktan lonra** birden Chicago'daki seminerdeki **bir** sabahı anımsadım. Alan "yaşamdan daha da **yüce süper entelektüel"** bir soru ile karşı karşıya **geldiğinde kendisini** her zamankinden farklı olarak yorgun ve biraz sarhoş hissediyordu. Birkaç dakika geçti. Bu süre zarfında bir gece önce ve günün erken saatlerinde onunla birlikte olan ben ve bir ar-

kadaş, onun kısa bir şekerleme yapmaya karar verdiğine emindik. Oysa herkes onun soruyu düşünmek üzere derin bir meditasyona dalacağını beklemişti ve durumu böyle gördüler. Sonunda Alan ayılıp soruyu tamamen unuttuğunu fark ettiğinde büyük bir kurnazlık ve uzsözlülükle "en yüce yaşamdan daha da yüce çok daha entelektüel" bir cevapla hepimizin kafasını karıştırmayı becermişti.

Şimdi Alan'ın gülüşünü duyabiliyorum. Düşüncelere dalıp gittiğimi her fark edişimde ona dönüyorum. Ve bütün tinsel diyaloglarımızda Alan'ın cevapları daima ve sadece "Ha Ha Hahahahah... ha... ha" oluyor. Öyleyse hadi hep beraber, Tao'nun bütün insanları, tüm kalbimizle gülelim, çünkü Lao-tzu'nun söylediği gibi "Eğer kahkaha olmasaydı Tao, Tao olmazdı".

Giriş

Muhtemelen -5. ve -4. yy.da yaşamış bazı Çinli filozoflar, Taoculuk olarak bilinegelen bir yaşam yolu hakkında fikirler yürütmüş, açıklamalar yapmışlardır. Bu, insanın doğal dünyanın seyri veya eğilimi ile işbirliği yoludur. Biz, onun esaslarını suyun, havanın ve ateşin akış kalıplarında keşfeder, taşın ve ağacınkinde ve sonra da birçok sanat formunda anımsatır ve yaşatırız. Bu filozofların anlatmaya çalıştıkları şey, bizim için doğayı teknik gücümüzle yönetip hizaya sokma çabalarımızın feci sonuçlarının farkına vardığımız 20. yy.ın şu günlerinde büyük önem taşımaktadır.[1]

Bu filozofların akıllanndaki şeyin bilimsel olarak eksiksiz ve nesnel bir şekilde aktarılabileceğinden kuşkuluyum, çünkü bizden çok uzun zaman önce yaşamışlardır ve tarih, seslerin yankıları ve sudaki izler gibi silinip gitmektedir. O günlerin

1 Joseph Needham'ın tarihleri kısaltma yolunu izleyerek 10 **(ing.B.C) ve İS (ing.A.D.) için - ve + sembollerini kullanıyorum. B.C. 'Before Christ' yani İsa'dan önce ve A.D. Latince 'Anno Domini' yani 'Efendimizin yılında' anlamlarına gelirler; bu ifadeler zerafeten uzak bir tutarsızlık içindeler ve uluslararası mahiyette değiller. Ne B.C. ne de A.D.nin Oxford Üniversitesi Sözlüğü'ndeki Kısaltmalar ve İşaretler endeksinde yer almaması gariptir.**

Çincesinin tam anlamını saptamak kolay değil; bilimsel metotları takdir edip onlara uymaya gayret göstermeme rağmen benim asıl ilgimi çeken, bu felsefenin ta uzaklardan gelen yankılarının bana ve tarihsel durumumuza ne ifade *ettiği.* Yani, eski zamanlarda gerçekte ne olup bittiğini ortaya çıkarma çabasının ve filolojinin detaylarında uzmanlaşmanın tabii ki bir değeri var, ama sonra ne olacak? Geçmişi elimizden geldiğince kaydetmekte başarılı olduktan sonra ondan içinde bulunduğumuz bağlamda yararlanabilmeliyiz; benim bu kitabı yazarken asıl ilgilendiğim nokta bu. *Lao-tzu, Chuang-tzu* ve *Lieh-tzurmn* yazılarındaki esasları, orijinal metinlerin mümkün olduğunca asıllarına uygun çevirilerini sunarak, bizim bugünkü terimlerimizle yorumlayıp açığa kavuşturmak istiyorum - gereksiz açıklamalar veya şiirsel inceliklere girişmeden, usta çevirmen Arthur Waley'in izinden giderek ama birtakım küçük çekincelerle.

Cambridge Üniversitesi'nden Joseph Needham'a ve ona "Çin'de Bilim ve Medeniyet" adlı çok ciltli yayını hazırlamada yardım eden arkadaşlarına çok şey borçlu olduğum açık ve her ne kadar bu çalışmaya bir Tanrı sözüymüş gibi bakmasam da benim için bu yüzyılın en görkemli tarihsel girişimi. Needham'da bilimsel bir yazıyı bir roman havasına sokabilme yeteneği var. Hem çalışmasını okumak hem de yaptığımız sohbetler Tao ile ilgili anlayışımı epey açıklığa kavuşturdu. Tarih ve felsefe konularında yazmanın bilimsel bir araştırma gibi sosyal bir sorumluluk üstlenmek olduğunu da anlamış olduğundan, çalışması bir solodan çok bir

koronun yönetimine benzer. Özellikle Amerika'da sinologların birbirlerinin çalışmalarını çekememeleri, çok sert eleştirilerde bulunmaları büyük bir şanssızlık. Öte yandan Needham diğerlerinden farklı olarak kendi bütünlüğünden vazgeçmeden cömert olabilen bir insan ve ben de ilerleyen sayfalarda Tao'nun sosyalleşmeyi bireysellikle, düzeni kendiliğindenlikle ve birliği çeşitlilikle nasıl uzlaştırdığını göstermeye çalışacağım.

Özetle, Çinlilerin Taocu yaşam şekli ile ilgili düşünmüş olduklarını veya şimdi düşündüklerini popüler ve tarihsel olarak doğru bir şekilde sunmaya girişmiyorum. Bu tip kılı kırk yaran kültürel antropoloji çalışmalarının kendilerince bir önemi olabilir, ama ben daha çok bu eski yazıların benim beynimin içinde, tabii ki Batı kültürüne göre akort edilmiş arpte yarattığı titreşimlerle ilgileniyorum. Hiçbir şekilde, kesin ve açıklayıcı bilgiyi, -Söz'ü, küçümsemek gibi bir niyetim yok ama açıkçası Ruh'la-, yani Taonun izinden gitmek denilen, yaşama karşı takınılan bu tutumun deneyimlenmesi ve hissedilmesi ile daha çok ilgileniyorum.

A.W.

Başlangıç

BİBLİYOGRAFYA

Sıkıcı dipnotlardan sakınmak için Batılı kaynaklarla ilgili bibliyografik referanslar basitçe "H.A Giles (1)" veya "Legge (2)" olarak belirtilmiştir, böylece isim ve numara ile detaylı açıklama Bibliyografya'da bulunabilir. Orijinal Çince kaynaklar için ayrı bir bibliyografya bulunuyor ve bunlara yapılan göndermeler italik harflerle yazıldı, mesela *Chuang-tzu* 12 gibi. Kısa sözcük ve deyimlerin Çin ideogramları, Latince hallerinin yanındaki boşlukta yer alıyor. 95-112 ve 142-147 sayfalan arasında Çin kaynaklarından yapılan birçok alıntının Çin kaligrafisi bulunmaktadır. Çin ideogramlarının kitaba dahil edilmesinin özel önemini birinci kısımda inanıyorum ki bilim adamı olmayanların bile yararlı bulacağı bir şekilde açıkladım.

ÇEVİRİ

Çince konusunda kesinlikle Giles, Waley, Demieville, Hunvitz, Bodde, Watson veya Needham gi-

bi bir bilim adamı ve çevirmen olmadığımı öncelikle itiraf etmeliyim; ne de Çinli İngilizce ustaları Hu Shih ve Lin Yutang ayarındayım. Ama ilgi alanları sıkı sıkıya filolojik olan bazı bilim adamlarından çok daha fazla Taoculuğun temel prensiplerini anladığıma inanıyorum. Bu yüzden çeviriyi ben yapmamışsam mesela "çev. Lin Yutangd)" olarak belirttim. Bir metnin birkaç çevirisini karşılaştırıp sonunda nasıl olması gerektiğine ben karar verdiysem "çev. Watson, seçilen" olarak, ama çeviri bana aitse "yazar" olarak belirttim. Latince kullanmaya karşı duygusal bir bağlılığım var. Mesela *ibid., (sic), q.v., et seq.,* ve *e.g.* gibi ki bunlar ifade ettikleri şeyin çok güzel kısaltmaları: "aynı çalışmadan", "ister inanın ister inanmayın, aynen böyle", "bahsi geçen kaynağa bakın", "devamı" veya "mesela" gibi. Dahası bunlar herhangi makul bir İngilizce sözlükte bulunabilir.

LATİN HARFLERİNİN KULLANİMİ

Ne Çinceyi ne de Japoncayı Latin harfleriyle tam olarak yazmanın yolu yok. *Tao* sözcüğü Pekin'de "doğ", Kanton'da "toe" ve Tokyo'da "dav" olarak okunur. *Tao* yerine bu üçünden birisini kullanacak olsaydım (ki bundan sonra bu kelime İngilizceye dahil edilip italik harflerle yazılmayacak) İngiliz, Amerikan ve Avrupa edebiyatındaki Çin'le ilgili züppece ve kafa karıştırıcı bir tutum izlemiş olurdum. Bir de ayrıca *Tao* olarak Latin harfleriyle yazılan bir sözcük var (Bu sözcük Pekin'de "tov" şeklinde okunu-

yor.) Bu sözcük sesli harfin okunuşuna ve kullanıldığı bağlama göre arzu etmek, cüretkârlık, küstahlık, şüphe etmek, çekmek veya boşaltmak, taşmak, kılıç veya ok kılıfı, kuşak veya şerit, güzel kadın, hovardalık, evlilik, kurtulmak, bir çeşit davul, ağlamak, ovalayarak temizlemek, bağlamak veya örmek, seramik fırını, memnun olmak, özür dilemek, cezalandırmak veya imha etmek, ağaç kütüğü (aynı zamanda odun kafalı), büyük dalgalar ve denk yapma anlamlarına gelir. Bunun mantık dışı olduğunu söyleyip küfretmeden önce kendi dilinizde benzeri sesler veren kelimelerin anlamlarının sayısını bir düşünün, ayrıca vurgulama değişikliği yapmadan. Ve hemen hemen *T'ao'nun* bütün farklı anlamlan için birbirinden tamamen faklı ideogramlar bulunmaktadır.

İngilizce konuşulan yerlerde Çincenin Latin harfleriyle yazımında en bilinen tarz bu bölümün sonundaki tabloda açıklanan 26. sayfa Wade-Giles sistemi olduğundan kusurlanna rağmen ben de onu kullanacağım. Konuyla ilgili önceden bilgisi olmayan bir kişi bunların nasıl söylendiğini bilemez ve bana sanki Profesör Wade ve Giles bunu sıradan ve cahil insanlarla gerçek bilim adamlan arasında bir set çekmek için icat etmişler gibi geliyor. Alternatif olarak Sayın Profesör James Legge'nin icadında bir acayiplik de var; mesela Chuang-tzu için Kwang_ ***S*** zte gibi garip harfler öneriyor ve eğer çare olarak garip harflere başvurulacaksa Çincenin kendisini kullanmak daha yerinde olur. Needham'ın Wade-Giles sisteminde yaptığı değişikliği kullanmayı da

düşündüm, mesela *Tao* yerine *Thao* ve *Ch 'ang* yerine *Chhang* gibi ama kesme işaretinin estetik açıdan iki h'den daha az çirkin olduğunu ve ayrıca farkı da gerçekten belirtmediğini hissetmekten alamadım kendimi: *Chang* "cang" olarak okunur ve *Ch'ang* "a" sesi, "u"ya yakın "chang" gibi okunur. Ne büyük karışıklık! San Fransisco'daki Çin Mahallesi'nde Wade-Giles'in **Fencini** *Fung* (aynı jug'ın u'su gibi), *Wang*mı *Wong*olarak heceleyeceklerdir, "whang" olarak okunmaması için. Öte yandan ismi Wooey Looey Gooey olan bir restoran da "Woy Loy Goy" söylenir.

İdeogramlan Latin haflerine dönüştürme işi, ikinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Japon hükümeti Fuji'nin Huzi, Prens Chivhibu'nun Prens Titibu'ya dönüştürüldüğü yeni bir romaiji'yi yürürlüğe koymaya çalıştığında daha da komik bir hale geldi. Burada prensip Japoncanın yalnızca İngilizce konuşulan yerlere göre Latinceleştirilmemesiydi. Dolayısıyla **Almanlar o yüce** volkana "ootzee" derken **İngiliz ve Amerikalılar Prens** Titty-boo'ya gülmekten kendilerini alamayacaklardı. **Neyse** ki Japonlar bu reform çalışmasını yarım bıraktılar, ama **Amerikalılar Kyoto ve Hakone gibi şehirlere** "Kighoat-oh" ve "Hack-own" demeye devam ediyorlar. **Bize** sanki **özelikle zorluk çıkarmak** için tasarlanmış **gibi görünen Tibetçe ve** Sanskrit gibi alfabetik diller bile **Latinceleştirümeye** kalkışıldığında bir sürü **karmaşayla karşılaşılır.** Bilimsel donanım öyle bir **kurulmuştur ki,** Tanrı Krishna'dan bahsedebil-

mem için kelimeyi krşna yapabilen bir matbaacıya ihtiyacım var ve bu, onu zaten bilenler dışmda kime bir anlam ifade eder?[1]

Tıpkı zenginin zenginleşmeye, fakirin fakirleşmeye devam ettiği bazı ekonomilerde olduğu gibi, aşırı uzmanlaşmış modern akademik çevrelerde de bilgililer daha bilgili, bilgisizler daha bilgisiz hale gelir; öyle ki, bir süre sonra iki taraf da birbirlerinin ne anlattığını anlamaz. Ben, kendi çalışmalarımda bu aradaki uçuruma bir köprü kurmaya çalışmaya karar verdim. Bu nedenle size şimdi, Wade-Giles yazılış sisteminin Mandarin diyalekti ile ^ » , okunuşunu açıklamaya çalışacağım. &

1 Çince kelimeleri Forrest'ta ifade etmek için kullanılan Uluslararası Fonetik Semboller'in grotesk alfabesini de kullanabilirdim, ama o zaman sıradan bir okuyucu hiçbir şey anlamazdı. Problem gerçekten çözümsüz. Küçük bir çocukken bildiğim her şeyi binlerce yıl sonra yaşayacak insanların anlayabileceği bir şekilde yazmaya çalıştığımı anımsıyorum. Ama bu alfabeyi yaratmakla birlikte bir de alfabenin harflerinin söylenişi için anahtar tablo yaratmak gerektiğini fark etmiştim.

ÇİNCE SÖZCÜKLERİN SÖYLENİŞİ

Sessiz harfler

h ile: *p', t', k', ch'* ve *ts'* pano, npo, *kelt,* çin ve *kutsal* gibi okunur.

h siz: *p, t, k, ch* ve *ts* (veya *tz) bin,* dip, *git, gibi* ve ku*dsi* okunur.

hs veya *sh, Ş* gibidir.

/' yaklaşık olarak yuvarlanmamış r gibi, yani *jen, ren* gibi.

Sesli harfler

Genellikle İtalyanca değerler,
a kapı'daki a
e ev
eh ders
i makine ve pin
ih bir
o son
u kutsal
ü Ürgüp gibi

İki sesliler

ai dolay
ao sauna,
ei beyit
ia ayna
ieh yani
ou group
ua van
ueh er
ui vay
uo va gibi

Birleşik harfler

an ve *ang ân*
en ve *eng ansızın* ve *angarya*
in ve ingiltere ve *ingiliz*
un ve *ung* uğur gibi.

TARİHSEL NOTLAR

Görece yakın zamanlara kadar Lao-tzu'nun (Lao Tan veya Li Erh olarak da bilinir) Konfüçyüs'ün zamanında, yani -6. ve -5. yy.larda yaşamış biri olduğuna inanılırdı. Konfüçyüs de tahminen -552 ve -479 yılları arasında yaşamıştır. Lao-tzu Yaşlı Oğlan anlamına gelir ve bu isim beyaz saçlı olarak dünyaya geldiği söylencesine dayanır. Bu tarihlerin kaynağı, tarihçi Ssu-ma Ch'ien'in (-145'ten -79'a kadar) Lao-tzu kraliyet kütüphanesinin başındayken -571'de Konfüçyüs'ün ona yaptığı ziyareti anlatan tartışmalı yazısıdır.

Li (Lao-tzu) Kung'a (Konfüçyüs) şöyle dedi: Senin bahsettiğin adamlar ölmüş, kemikleri de çoktan toprağa karışmış, bir tek sözleri kalmış geride. Dahası üstün insan fırsatını bulduğunda daha da yukarı tırmanır; ama işler tersine döndüğünde çevresinin koşullarına uyar. Gayet sıkı korunan hazineleri olduğu halde iyi bir tüccarın yoksulmuş gibi davrandığını duymuştum; ve üstün insan erdemi eksiksiz olsa da dışa karşı aptal görünür. Mağrur havanı ve arzularını, hayranlık kazanmaya yönelik alışkanlıklarını ve aşırı isteklerini bir kenara bırak. Sana hiçbir yararları yok; sana söyleyeceklerim bu kadar.

Bu görüşmeden sonra Konfüçyüs'ün şöyle dediği sanılıyor:

Kuşların nasıl uçtuğunu, balıkların nasıl yüzdüğünü ve hayvanların nasıl koştuğunu biliyorum. Ama koşan tuzağa düşebilir, yüzen oltaya takılabilir, uçanı da bir ok vurabilir. Ama ejderha var ki onun nasıl bulutların arasından rüzgâra bindiğini ve göğe yükseldiğini size anlatamam. Bugün Lao-tzu'yu gördüm ve onu ancak ejderha ile kıyaslayabilirim.

Buna Ssu-ma Ch'ien şunu ekler:

> **Lao-tzu, Tao ve onun niteliklerini şekillendirdi, onun çalışmalarının başlıca amacı kendisini gizli ve bilinmez kılmaktı. Chou'nun başkentinde yaşamını sürdürdü ama uzun bir süre sonra hanedanın çöküşünü görünce terk etti orayı ve krallıktan çıkmak üzere kuzeybatısındaki sınır kapısına geldi. Kapının muhafızı Yin Hsi ona şöyle dedi: "Çekip gitmektesin. Bırakın da ısrar edeyim gitmeden önce benim için bir kitap yazmanız hususunda." Bunun üzerine Lao-tzu, Tao ve nitelikleriyle ilgili görüşlerini ortaya koyan 5.000'den fazla karakterlik iki bölümden oluşan bir kitap yazmış.^**

Son elli yıldır Çinli, Japon ve Avrupalı bilim adamları kılı kırk yaran metinsel eleştirileri sonunda Lao-tzu'nun kitabı *Tao Te Ching'in -A.* yy.dan itibaren, Chung-tzu zamanında ve hatta ondan sonra, birkaç elden çıkmış Taocu deyişlerin bir derlemesi olduğunda hemfikir oldular. Fung Yu-lan'a göre Chuang-tzu'nun -369 ve -286 tarihleri arasında bir zamanda yıldızı parlamıştır.[3] Yeni Ahit'le ilgili metinsel eleştiriden kaynaklanan tartışmak fikirleri düşününce Lao-tzu efsanesinin ipliğini pazara çıkarma çabalarmın ciddiyetinden kuşku duyuyorum. + 19. yy.ın son yıllarından beri Batı geleneğine mensup aralarında Çinli ve Japonların da bulunduğu bilim adamları geçmişin "efsanevi" şahsiyetlerinin tarihselliği hakkında şüphe uyandırma modasına kapılmışlardır, özellikle de bu şahsiyetler dini veya tinsel tiplerse. Bunun modern bilimin bir

2 *Shih Chi,* çev. Legge, s.80-81.

3 Fun Yu-lan (2), s.104. Bu konudaki araştırmada, tarihlerle ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. Creel (1) 1. ve 4. bölümler.

stili ve hevesi mi yoksa dürüst bir araştırma mı olduğundan emin olmak yıllar alacaktır. Profesörlerini memnun etmek, kabul edilebilir bir tez sunabilmek için başarılı birçok öğrenci aşırı şüphe ve bilimsel nesnellik havasına bürünür. Metinlere böyle büyüteçlerle bakmaları nedeniyle bilgiçlik taslayan bu bilim adamlarının, çıplak gözle apaçık olan şeyleri kaçırdığını düşünüyorum.

Bence *Tao Te Ching,* Yol ve Erdem kitabı, çok açık bir şekilde bir tek elden çıkmadır ve, bu tip görünürde veya gerçek ufak kelime değişiklikleri ve bazı tutarsızlıklar hemen hemen bütün felsefecilerin çalışmalarında bulunabilir. Özlü, darbı mesel kabilinden bilmecemsi tarzı bütün kitap boyunca tutarlıdır, tam da savunduğu fikrin ritmidir: "Tao böyle böyledir ve bu yüzden kutlu kişi bu şekilde ve şu şekilde davranmalıdır." Bunun tersine *Chuang-tzu'mın* kitabının tarzı baştan sona farklıdır: daldan dala atlayan, tartışmacı, hikâyeler anlatan ve neredeyse göbek hoplatarak güldürecek derecede mizah doludur. Bu yüzden estetik yargıya göre iki kitap iki ayrı ama tutarlı kişiliği akla getirir. Şimdiki duruma göre eski Çin tarihi ve edebiyatı hakkında kesin bir karar vermeye yetecek kadar bilgimiz olduğunu sanmıyorum ve belki de bunu bilmek hiç mümkün olmayacak.

Ama Chuang-tzu'nun (ya da Chuang-chou) yaşadığı tarih konusunda fazla tartışma yoktur, gelenekçiler ve modern bilim adamları çoğunlukla -4. yy. üzerinde uzlaşırlar. Lao-tzu ile ilişkisi Aziz Paul'ün İsa ile ilişkisi gibidir, ama arada şöyle bir fark

var; Aziz Paul hiçbir zaman İsa'nın söylediği sözlerden alıntı yapmazken Chuang-tzu Lao-tzu'dan alıntılar yapar. Lin Yutang, *Lao-tzu* çevirisinde bölümlerin arasına açıklama mahiyetinde *Chuang-tzu'dan* özlü bölümler serpiştirmiştir ve bu gayet iyi olmuştur, böylece kişi Chuang-tzu'da Lao-tzu'nun etkili sözlerinin ustalıkla geliştirilip işlenmesini izleyebilir.

H. G. Creel şöyle diyor: "Bence *Chuang-tzu* herhangi bir dilde yazılmış felsefi yazıların en hoşu."[4] Böyle bir bilim adamının fikrine saygı göstermek lazım. Çinli bilginler de aynı şekilde onun edebi üslubunun üstün kalitesini kabul ediyorlar. Kendini öyle fazla ciddiye almayan, yazıları ilginç kişiliğine özgü mizah anlayışı ile süslenmiş tüm zamanların birkaç filozofundan biri olan Chuang-tzu'dan benim gibi zevk alan birçok kişi olmalı. O, en derin meselelere onlarla alay etmeden gülebilen, ama aynı zamanda sırf komik olukları için daha doğru ve derin olduklarını göstermeyi becerebilen biri. Kahkaha ve gizemcilik veya din nadiren bir araya gelirler. Bu aynı tavır belki de Taoculukla ilişkisi nedeniyle Ch'an (zen) Budizm edebiyatında ve onun bugünkü izdeşlerinin kişisel tarzlarında da bulunabilir.

Lieh-tzu kitabının tarihi konusunda daha az kesinlik var. Geleneğe göre -3. yy. olarak belirlense de Budist fikirler taşıması miladi takvime göre daha erken bir tarihe, +1 veya +2. yy.lara delalet eder. Lieh-tzu da "Felsefi Taoculuk"tan tamamen farklı olan Creel'in "Hsien Taoculuğu" dediği Ta-

4 Creel (1), s.55.

oculuğu epey eleştirir. "Hsien Taoculuğu", Taocular arasında -2. ve -1. yy.larda görülmeye başlayan cimnosofik ve yogacı uygulamalarla ölümsüzlük ve doğaüstü güçler arayışıdır. *Hsien,* belirli nefes teknikleri, beslenme, ilaçlar ve Tantrik yogadakine benzer meniyi koruma egzersizleriyle bedenini çürümeden arındırmaya çalışır. Derisi yaşlanıp kırıştığında alttaki genç bedeni ortaya çıkarmak üzere onu bir yılan gibi değiştirir.[5]

Hsien Taoculuğuna karşı olan bir diğer eser *Hui* Nan *Tzu'*nun kitabıdır. Bu kitap Liu An isimli Wu İmparatoru'nun bir akrabası ve hizmetkârı olan Huai Nan'm gözetiminde yazılmıştır ve yazılış tarihi gayet kesin bir şekilde -120 olarak belirtilir. Bunun hakkında Creel şunu söyler:

> **Onun gözetimi altında çeşitli âlimlerce yazılmış bir kitap olan *Huai Nan Tzu* çeşitli inançların bir derlemesidir, ama baskın olarak Taocu tondadır. Ölümsüzlüğün arayışı ile ilgili tekniklerin epey bir konusu geçer, ama inanıyorum ki asla bunlar tavsiye edilmez. Tersine sürekli ölüm ve yaşamın tamamen aynı şeyler olduğu ve her ikisinden de korkulmayıp aranmamaları gerektiği üzerinde ısrarla durulur. Bedeni devam ettirmeye yönelik olan ama aslında yalnız kafa karıştıran soluk kontrolü ve jimnastikle dalga geçilir.[6]**

Bu kitabın odak noktası Hsien Taoculuğundan çok felsefi Taoculuktur. İlkini uygun bir şekilde açıklayacak veya kesin bir şekilde yargılayacak ka-

5 Needham (1), 2. cilt, 422. sayfaya bakın. Her ne kadar buradaki fikir Budistlerin dönüşüm *(nirmana* veya *hua)* prensibiyle alakalıysa da ne Tibet ne de Hint ikonografisinde deri değiştirme imgesine rastlamadım ve bu yüzden Hsiem Taoculugundan meydana gelmiş gibi görünmektedir.

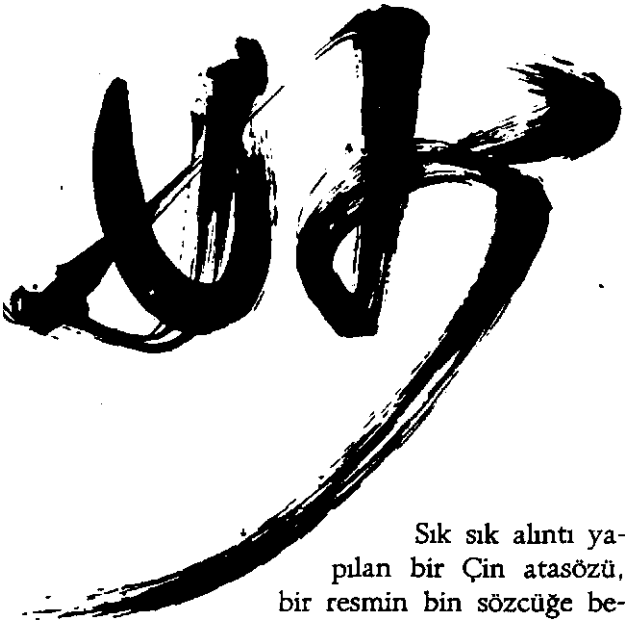
6 Creel (1), s. 19.

dar bilgim yok. Ben Budistlerin Bilginin Yolu *(prajna)* dediği şeyle ilgileniyorum, Gücün Yoluyla *(siddM* değil. Çünkü güç ve tekniklerin belirsiz bir şekilde genişlemesi bir hayalin peşinde koşmaya benziyor. Ölümsüz ve başına gelebilecek her şeyi kontrol altma almış bir kişi bana kendisini edebi sıkıntıya mahkûm etmiş bir lanetli gibi görünüyor, çünkü o, ne gizemin ne de sürprizlerin olmadığı bir dünyada yaşıyor.

SUYUN YOLU: TAO

1. ÇİN YAZI DİLİ

Sık sık alıntı yapılan bir Çin atasözü, bir resmin bin sözcüğe bedel olduğunu, çünkü göstermenin söylemekten çok daha kolay olduğunu söyler, Çin yazısının bir alfabe değil de aslen resim veya geleneksel işaretler olan karakter veya ideogramlardan oluştuğu gayet iyi bilinmektedir. Yüzyıllar boyunca kemik veya bambuya kazman piktogramlar zamanla ipek veya kâğıda fırçayla yapılan şekillere dönüşmüştür. Bunlardan çok azı ilksel formlarını veya bir zamanlar imlemekte kullanıldıkları şeyle benzerliklerini korumuşlar, sayılan ve soyutluk düzeyleri epey artmıştır.

Çoğu Batılı -aslında çoğu alfabetik insan- ve hatta bazı Çinliler bu şekilde yazı yazmanın olanaksız derecede karmaşık ve kullanışsız olduğu fikrine sahiptir. Son yıllarda muhtemelen Japonların *hiragana* ve *katakana* sına benzer bir alfabe devreye sokarak Çinceyi "rasyonalize etmek "ten epey bahsedilmiştir.[1] Ama böyle bir şey bence bir felaket olur.

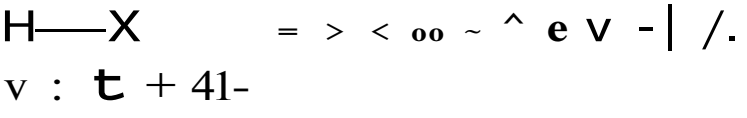
Alfabetik insanların ne derece ideogram kullandığının farkında olmayabiliriz. Uluslararası havaalanları ve karayolları bunlarla doludur. Tablo 1 bu tip sembollerin kısmi bir listesini, Tablo 2 bunların cümle kurmada nasıl kullanılabileceğini gösteriyor. Hayal gücü serbest bırakıldığında çok az bir çabayla bu imgelerden yeni bir konuşma dili öğrenmeye gerek kalmadan neredeyse herkesin anlayabileceği zengin bir görsel dil yaratılacağı ortaya çıkacaktır. Ama bu dilin bir edebiyat yaratması, düşünce ve hislerin soyut nüanslarım ifade edecek noktaya gelmesi epey zaman alacaktır. Ama bilgisayar bu konuda kolayca ustalaşabilir ve Tablo 2'de gösterildiği gibi bu tip ideogramlar karmaşık ilişki ve kümeleri *(Gestalten)* uzun, peşi peşine sıralanmış alfabetik cümlelerden çok daha hızlı nakleder. Çünkü ideogram, ilk bakışta ve de daha az yer kaplayarak doğrusal, alfabetik yazı formunun sunduğundan daha

1 Bunlar, Japon konuşma dilini ifade etmek için kullanılan epey basitleştirilmiş karakterlerdir, ilki el yazısı, ikincisi metin şeklindedir. Yazılı Japonca bu alfabeleri Çin ideogramlan ile birleştirir *(kanji),* böylece öteki şeylerin yanı sıra fiiller çekilir ve isimlere çekim eki getirilir. Ama çoğu Batılının Japoncayı okumayı Çinceden çok daha zor bulduğunu sanıyorum. Japoncayı okuyabilmek için önce konuşmanız gerekmektedir.

Astronomik, astrolojik, meteorolojik:

Matematiksel ve elektronik:

Yön, uyan:

Kimyasal:

Dinsel ve politik:

Çeşitli (Gerçi anlamları son derece açık...)

Tablo 1. **BATI ÎDEOGRAMLARINDAN BÎR DERLEME**

Bu basit hikayenin pek tercümeye ihtiyacı yok; değil mi?

<TO îf «> ©<s> + ?

Örnek birleşimler:

Ataerkil	Anaerkil	Cinsel eşitlik	Cf T Cinsel birlik
i» Yaşama sevinci	M Ölüm korkusu	Sonsuz aşk	jfc Din savaşı
Mutlu insanlar	^ ^ Karışım	^ |P Üretken	(ŞŞ Uçak pilotu
Açık hava, güney-doğu rüzgârı		3JW> jgfe Yoğun yağış, batı rüzgârı, sel tehlikesi	

Tablo 2. YAZI DİLİ OLARAK KULLANILAN BATI İDEOGRAMLARI

fazla bilgi sunar. Ayrıca bu ikincisinin anlaşılabilir olması için bir de telaffuz edilmesi gerekmektedir. Acaba eğitimini tamamlaması için geçen zamanla kişinin gözlerinin taraması gereken basılı yazıların toplam uzunluğu arasında bir bağlantı olabilir mi?

Doğal evren, doğrusal bir sistem değildir. Aynı anda etkileşen sayısız değişkenden oluşur; işleyişinin bir anmı doğrusal, alfabetik dile çevirmek için hesaplara sığmaz uzunlukta zaman gerekir. Evreninkini bir kenara bırakın! Yalnız yerküreyi ele alın

veya küçük bir gölde ya da atomun yapısında olan bitene bakın. Bu, tam da dil ile ilgili problemlerin Taocu felsefeyle bağlantısının olduğu noktadır. *Lao-tzu nun* kitabı hakkında konuşabilen Tao'nun asıl (veya usule uygun) Tao olmadığını söyleyerek başlar. Ve doğanın seyrini anlayıp onunla uyumlu olabilmenin başka bazı yollan olduğunu göstermeye çalışır. Buna rağmen beynimiz, zekâ organımız, dilsel tanımlamayı en büyük nörolojistler aracılığıyla savunmaktadır. Bu yüzden ideografik dil doğaya katı bir şekilde doğrusal ve alfabetik olandan biraz daha yakındır. Herhangi bir anda doğa birtakım süreçlerin eşzamanlı olarak varoluşudur. İdeografik dil de bir dizi süreçten ibarettir, bir dereceye kadar o da doğrusaldır, ama alfabetik dil kadar zahmetli bir şekilde değil.

Bu kritik nokta, yani organizmalarımızın kelimeler ve yönlendirilmiş dikkat ötesinde birtakım entellektüel anlayışlarının ve aynı zamanda belirsiz sayıda değişkeni ele alabilme yollarının olması daha sonra tartışılacak. Şimdilik binlerce bedensel sürecin sinir sistemi tarafından örgütlenip düzenlenmesinin -bir de bu süreçlerin "dış" dünya ile ilişkileri dışında- bilinçli düşünme ve planlamanm tamamen ötesinde olduğunu söylemek yeterli.

Şimdi, daha önceden söylediğim gibi yeni ve yapay bir ideografik dilin bir edebiyat oluşturması yıllar alacaktır. Ama elimizde hazır Çince varken neden sıkıntıya girelim? Japonları saymazsak en az 70 farklı şekilde -veya diyalektte- Çinceyi telaffuz eden 800.000.000 kişi var ve bunlar arasındaki fark

Kraliyet İngilizcesi ile Cockney ya da New Orleans caz argosu arasındaki farktan çok daha radikal. Dahası en azından 2.500 yıldır kendisini epey korumuştur, böylece modern bir Çinli Konfüçyüs'ü okurken bugün İngilizce konuşan herhangi bir kişinin Chucer'i anlamasından çok daha az zorlukla karşılaşır. Aşırı derecede kompleks ve deyimlerle dolu bir dil olan İngilizce bir dereceye kadar esas uluslararası dil haline gelmiştir, oysa İspanyolca çok daha kolay olabilirdi. Yazılı formda ikinci dünya dilinin Çince olması olası değil mi?

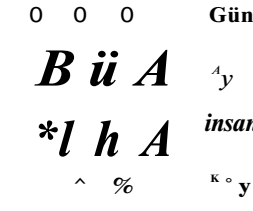
Tabii ki bu çoğunuzun tahmin edeceği gibi mantık dışıdır. Çünkü Çin ideogramları hakkındaki geleneksel şaşkınlığımız aslında bilgiye dayanmayan önyargılarımızdan kaynaklanır. İdeogramlann saçma, garip, çapraşık ve "gizemli Doğu" gibi tuzaklarla dolu olduğu tasavvur edilir. +1716'nın K'ang-hsi sözlüğü yaklaşık 40.000 ideogram içerse de orta derecede okuryazar bir insan 5.000 kadarına ihtiyaç duyar ve görece daha bilgili bir Batılı kendi dilinde hemen hemen bu kadar sayıda sözcük kullanır. İdeogramları tanıyıp ayırt etmek kesinlikle çeşitli çiçek, bitki, kelebek, ağaç ve vahşi hayvan türleri gibi öteki karmaşık kalıpları öğrenmekten daha zor değildir.

Kısacası Çince göründüğünden daha basittir ve genel olarak İngilizceden çok daha hızlı yazılıp okunabilir. Bir Türk, İNSAN yazmak için 12 kalem darbesine ihtiyaç duyarken Çinli /en A-için iki darbe kullanır. AĞAÇ için 11, *mu^Liçin* 4; DAĞ için 8, *shan* **J4** için 3 kalem darbesi kullanır. Olay da-

ha karmaşık hale geldiğinde, mesela DERİN DÜŞÜNME için 37 çizgi kullanılırken kuan ^ i ç i n 25 çizgi yeterlidir. Gösterildiği gibi Latince büyük harfler bu ideogramların uygun karşılıklarıdır ve her ne kadar el yazısı kullanımı işi biraz hızlandırsa da Çince karşılığının yanında hiç kalır. Nothing'i (hiçbir şey)-»t******? wu ^ ile karşılaştırın. Göreli karmaşıklık konusunda bizim el yazımızı Çinlilerinki ile kıyaslamak için sadece bu sayfayı doksan derece çevirip bir bakmanız yeterli!

Meseleleri daha da basitleştirmek için Çinliler konuşmanın kısımları arasında katı ayrımlar yapmazlar. İsim ve fiiller genellikle birbirlerinin yerlerine kullanılabilir ve aynı zamanda sıfat ve zarf olarak da görev yaparlar. İsim olarak kullanıldıklarında sıfatların da uyuşmak zorunda olduğu o törensel cinsiyet farklılıklarını gerektirmedikleri ya da çekim eki almadıkları gibi fiil olarak kullanılırken de çekilmezler. Gerektiğinde belirli bazı ideogramlar durumun geçmişte, şimdi veya gelecekte olduğunu göstermek için kullanılır. Dir, dır, idi, cek, cak gibi dertler yoktur. Kelimesi kelimesine çevrildiğinde Çinliler bir telgraf gibi okurlar:

Üstün erdem değil erdem olarak erdem.

Tablo 3. ÇİN YAZISININ GELİŞİMİ

İLK SÜTUN: Arkaik yazı İKİNCİ SÜTUN: Küçük mohor stili ÜÇÜNCÜ SÜTUN: Klasik ve modern, fırça yazısı

Bizim bunu, "Üstün erdem kasten erdemli değildir ve işte bu yüzden erdemdir" olarak düzenlememiz gerekir, ama Çincesi daha çarpıcıdır, kişiyi düşünmeye sevk eder.

Buradan yola çıkarak Çincede kesin olmanın veya bilimsel analiz için gereken açık ayrımları yapmanın zor olduğu sanılabilir. Oysa bir yandan Çinlilerin bir seferde birçok şey söyleyip hepsini de kastedebilmek gibi garip bir avantajları vardır; bu yüzden İngilizcede Lao-tzu'nun 70'den fazla çevirisi vardır. Öte yandan Çinliler kesinlik için bileşik kelimeler kullanırlar. Diğer anlamlarının yanında "doğmak" anlamına da gelen *sheng, £* olarak doğurma <^j^dünyaya ***â.j3&)lt*** gelmek, veya ***S-i.*** ^-vücuda getirmek olarak açıkça belirtilir, ayrıca sonuncusu yetiştirmek, büyütmek anlamına da gelir. Sonra *ffâ%* rahimden doğma, **4pJt** yumurtadan doğma ve kelebekle kullanıldığında, ***itıJL*** dönüşüm yoluyla doğma anlamlarına gelir.

Çin gramerinin önemli bir bölümü sözcüklerin dizimidir. Bu, çoğu yönden İngilizceye benzese de -mesela Latince ve Almancada olduğu gibi fiilleri cümlenin sonuna taşımasa da- elin ^jjf derin) arkası ile arkadaki *) ^ ^ el(ler) arasındaki ayrıma ve ^j^nın İmparator^tj^ nın onun babası ya da son İmparator anlamına geldiğine dikkat etmek lazım. Bu, prensip olarak__»tsağa dön ve yukarı çık ile t—»yukarı çık sonra sağa dön'den çok farklı değil.

Uzun bir zamandır orta dereceli okullarda Çince öğretilmesini savunuyorum; bunun sebebi yalnızca önünde sonunda Çinlilerle anlaşmanın bir

yolunu bulmamızın gerektiği değil, aynı zamanda bütün büyük kültürler arasında onlarınkinin bizim düşünme tarzımızdan en farklı olanı olmasıdır. Her kültür mutlaka gözüyle bakılan birtakım varsayımlar üzerine kurulmuştur, bu varsayımlar nadiren bilinçlidir ve ancak tamamen farklı kültür ve dilleri incelediğimizde bunların farkına varırız. Mesela Standart Ortalama Avrupa (SAE) dilleri, yüklemin (olay) isim (şey) tarafından harekete geçirildiği cümleler halinde yapılanmıştır. Bu suretle metafizik bir problemi ortaya koymak zihnin bedenle olan ilişkisi kadar kafa karıştırıcı, belki de anlamsızdır. Bilen bir "kim" veya "ne" olmadan "bilmek"ten bahsedemeyiz, bunun gramatik bir gelenek olduğunu fark etmeyiz. Bilmenin bir bileni gerektirdiği varsayımı varoluşsal değil dilseldir. Bulutlanmanın bir bulutlanana gereksinmediğini göz önünde bulundurduğumuzda bu açıkça görülür. Bu yüzden bir Çinli resmî bir davet aldığında sadece "Bilmek" kelimesiyle yanıt vererek olaydan haberdar olduğunu, belki geleceğini belki de gelemeyeceğini bildirir.[2]

tti

Okumada geri kalmış öğrencilerin Çinceyi kolayca öğrenebildiklerini ve dört hafta içinde basit cümleler kurabildiklerini keşfeden Pennsylvania Üniversitesi'nden Rozin, Poritsky ve Sotsky'nin şaşırtıcı deneyimini bir düşünün.[3] Birilerinin bu metodu sağır öğrenciler üzerinde deneyip denemediğini bilmiyorum, ama ideografik bir dilin onların yazılı iletişimi için ideal bir yöntem olduğu açık.

2 Lin Yutang (1), s.164.
3 Rozin, Poritsky ve Sotsky (1), s.1264-1267.

Hem Çinlilerin hem de Japonların konuşurken söylenen sözcükteki belirsizliği veya bulanıklığı ortadan kaldırmak için havaya ya da masaya ideogram çizdiğini görürsünüz (yüzü dönük olan insanın anlamasını kolaylaştırmak için ideogramları tersten veya yukarıdan aşağıya çizmek epey ustalık isteyen bir iştir).

Çin yazısının (ve de resminin) sanki sınırlı sayıda standart bileşene sahipmişçesine bir "alfabe"ye sahip olduğunu söyleyenler vardır.[4] Pek de doğru olmayarak *yung* (sonsuz) ideogrammın Çin yazısında kullanılan tüm esas çizgileri içerdiği söylenir, oysa ben temel "kemik çizgisi" yi veya **V ^ / »** gibi formları göremiyorum. Kişi, basit çizgilere ve ideog-^ ramların bileşik formlarına alıştıkça İngilizce anlamlarını bilmeden bile ideogramları çok daha kolay tanır ve hatırlar hale gelir. Çinceyi okumak esasen iletişim sistemleri teknisyenlerinin "kalıp halinde tanıma" dedikleri, doğrusal olmayan bir fonksiyon olduğu için şimdilik bilgisayarın görece egemen olabildiği zihnin bir fonksiyonudur. Zihin, *tA.&.A9<&L* ve A a *A* a'nın hepsinin aynı harf olduğunu hemen fark eder, ama bugün (1973) bilgisayar bu konuda sorun yaşamaktadır. Ama bilgisayarın *k'ai-shu'yu,* resmî ve katı kuralları olan Çin baskı tarzını özüm-

4 Temel fırça darbelerinin yanı sıra biraz daha karmaşık bileşikler vardır, bunlar kabaca ideogramlann sözlüklerde sınıflandırılmasında kullanılan 214 "radikal"in daha basit formlarının karşılığıdır. Bence en uygun ve en duyarlı şekilde hazırlanmış sözlük telaffuzlar Japonca verildiği halde Arthur Rose-Innes'inkidir (1). Resimde benzer metodun kullanışı için Mai-mai Sze'nin (1) 2. cilt, "Hardal tohumu tarlası" başlıklı kısma bakın. Ayrıca Chiang Yee (1) *Çin Kaligrafisi'ne* bakınız.

semesi ve doğrusal olmayan bir düşünme yöntemine yaklaşması o kadar da olanaksız görünmüyor.

Doğrusal olmama fikri, çoğu insana yabancı olduğundan galiba daha detaylı bir şekilde açıklamam lazım. İyi bir orgcu on parmağını ve iki ayağını kullanıp akorlara basarak aynı anda 12 melodiyi çalabilir, ama eğer ayakları çok becerikli değilse bütün hepsi de aynı ritmde olacaktır. Ama altı kısımdan oluşan bir fügü dördünü elleri, ikisini de ayaklarını kullanarak kesinlikle icra edebilir. Ve matematiksel ve bilimsel dilde bu kısımların her birine değişken denir. Bedenin her organının performansı da aynı zamanda bir değişkendir. Bu bağlamda hava durumu, atmosferin yapısı, bakteriyel ortam, değişik radyasyon formlarının dalga boyları ve yerçekimi de aynı şekilde birer değişkendir. Ama herhangi bir doğal durumda kaç tane değişkeni ayırt edebileceğimizi bilemeyiz. Bir değişken mesela melodi, nabız, titreşim gibi izole edilebilen, saptanabilen ve yönlendirilmiş dikkat (bilinçli dikkat) ile ölçülebilen bir süreçtir,

Değişkenlerle başa çıkma problemi iki yönlüdür. Önce, bir değişkeni veya bir süreci nasıl tanır ve saptarız? Mesela kalbi damarlardan ayrı veya dalları ağaçtan ayrı düşünebilir miyiz? Arının sürecini çiçeğin sürecinden ayıran kesin tarifler nelerdir? Bu ayrımlar en kesin dille bile tanımlansalar her zaman biraz keyfidirler ve alışkanlığa dayanırlar, çünkü aslında ayrımlar tanımlanan şeyde değil dilde yer almaktadır. İkincisi, herhangi bir olaya dahil olan değişkenlerin sayısının bilinen bir sınırı yoktur, mese-

la civcivin yumurtadan çıkması gibi. Kabuk sert ve belirgindir ama onu düşünmeye başladığımızda moleküler bioloji, iklim, nükleer fizik, tavukçuluk teknikleri, ornitoloji (kuş bilimi) seksolojisi ve buna benzer konularda sürüklenir gideriz; ta ki bu bir tek olayın bütün evrenle bağlantılı olarak ele alınması gerektiğini fark edene kadar -tabii eğer becerebilirsek-. Ama bilinçli dikkat, araç olarak sırayla telaffuz edilen sözcüklerle veya dizi halindeki sayılara dayandığından bu araçlarla izole edilip tanımlanmış birkaç değişkenden fazlasının eşzamanlı olarak izini süremez. Doğrusal tanım açısından bakıldığında her bir anda bir sürü şey sürüp gitmektedir. Bu durumda biz gerçekten çok önemli veya belirgin olan şeyle meşgul olduğumuza kendimizi inandırırız, bir gazete editörünün bir sürü olay arasından 'haberleri seçmesinde olduğu gibi.

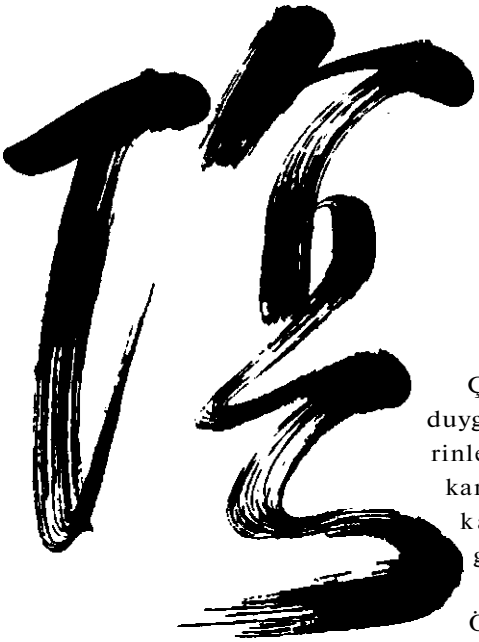
Kulak göz gibi birden fazla değişkeni aynı anda saptayamaz, çünkü ses ışıktan daha yavaş bir titreşimdir. İdeogram görünenin, daha doğrusu doğrudan dünyanın betimlemesi iken alfabetik yazı sesi simgeler. İdeogram, bir şeyin ismi olan sesin işareti değildir. İsimlere gelince, mesela "kuş" sesinde bir kuşu anımsatacak hiçbir şey bulunmaz, aynı sebeple bunun yerine daha dolaysız isimler mesela cik cik, kuçu kuçu veya pisi pisi gibi isimlerin kullanılması bize çocukça gelir.

İdeogramın kolaylık sağlayan bunca avantajının yanı sıra bir de şekilsel güzelliği vardır. Bu, sadece gözümüze egzotik ve anlaşılmaz gelmesinden değildir. Kimse bu yazının kıymetini Çinli ve Japon-

lundurarak bu felsefeye bakarsak, ekolojik teknolojiye doğru tüm çabalarımızın temelinde yer alması gereken bir tutumu önerdiğini görürüz. Böyle bir teknolojinin gelişmesi yalnız teknikler değil aynı zamanda teknisyenlerin psikolojik tavrı ile de ilgilidir.

Şimdiye kadar Batı bilimi nesnel davranış üzerinde durmuştur; soğuk, hesaba dayalı ve kopuk bir tutum. Ki bununla doğal fenomen, insan organizması da dahil, sırf mekanizma olarak görülür. Ama dünyanın kendisinin işaret ettiği gibi sadece nesnelerden ibaret bir evren çok zevksizdir. Onu insafsızca bozmaya hakkımız olduğunu hissederiz, ama çevremize kötü davranmanın kendimizi yıkıma götürmek olduğunu geç de olsa fark ediyoruz. Çünkü çok basit bir şekilde nesne ve özne birbirinden ayrılamaz; biz ve çevremiz birleşik bir alanın süreçleriyiz. Çinliler buna Tao diyorlar. Kısacası önünde sonunda "kibar tao" *judonun* atletik açıdan etkili olması gibi teknik olarak da etkili tavır ve metotlar vasıtasıyla bu süreçle uyumlu olmakta başka çaremiz yok. İnsanların içinde yaşanabilir herhangi bir topluluğa sahip olmak için birbirlerine güvenme kumarını oynamalarının gerekmesi gibi yelkenlerimizi doğanın rüzgârlarına göre dengeleme riskini göze almalıyız. Çünkü biz "kendimiz" bu çeşit bir evrenden kopamayız ve başka da gidecek yerimiz yok.

. *YÎN YANG KUTUPSALLIĞI*

Çin düşünce ve duygu dünyasının derinlerinde zıtlık veya karşıtlık fikirleriyle karıştırılmaması gereken kutupsallık prensibi yatar. Öteki kültürlerin metaforlarmda ışık karanlıkla, yaşam ölümle, iyi kötü ile ve olumlu olumsuzla savaş halindedir ve bu yüzden ilkinin güçlü kılınıp ikincisinden kurtulma ideali dünya genelinde yaygındır. Geleneksel Çin düşünce tarzına göre pozitif ve negatif kutuplan bulunmayan bir elektrik akımı kadar tasavvur edilemez bir şeydir bu, çünkü kutupsallık, + ve -, kuzey ve güneyin bir ve aynı sistemin farklı unsurlan olduğu, bunlardan herhangi birinin bulunmayışının sistemin yok olması anlamına geleceğini söyleyen prensiptir.

Hıristiyan ve Yahudi gelenekleri içinde yetişen insanlar bunu sinir bozucu bulurlar, çünkü bu onlara zaman ve tarihle ilgili doğrusal görüşlerinden -döngüsel olandan çok farklı olan- doğan ilerleme olasılığını inkâr etmek gibi gelir. Aslında bütün Batı teknoloji girişimi "dünyayı daha iyi bir yer yapmak" -acı duymadan zevk alma, yoksulluk çekmeden zengin olma, hastalık olmadan sağlıklı olmak- üzerine kurulmuştur. Ama şimdi anlaşıldığı üzere bu ideale DDT, penisilin, nükleer enerji, otomotiv ulaşım, bilgisayar, endüstriyel çiftçilik, barajlar gibi silahlarla ulaşmaya çalışmak ve kanun yoluyla herkesi üstünkörü "iyi ve sağlıklı" olmaya mecbur etmek, çözdüğünden daha çok problem yaratır. Anlamadığımız karmaşık bir ilişkiler sistemine burnumuzu sokuyoruz ve ayrıntılara girdikçe önümüze üzerinde çalışılacak yeni ayrıntılar çıkararak gözümüzden kaçıyor bu sistem. Kavrayıp kontrol etmeye çalıştıkça dünya bizden uzaklaşıyor. Bu durumdan huzursuz olmak yerine Taocu bunun ne anlama geldiğini sorar. Kovaladıkça geri çekilen bu şey nedir? Cevap: kendimiz. İdealistler (ahlaki dünya anlayışında) evreni kendilerinden farklı ve ayrı, boyun eğdirilecek dış nesneler sistemi olarak görürler. Taocu, evreni kendisi gibi ya da kendisinden ayrılmaz görür. Bu yüzden Lao-tzu şöyle diyebilir: "Evimi terk etmeden tüm evreni bilirim." [147a][1] Bu yaşam sanatının mücadeledense denizciliğe benzediğini ima eder, çünkü önemli olan

1 ***Lao-tzu*** **47, parantez içindeki sayılar, bu deyişin hangi sayfadaki Çin kaligrafisine karşılık geldiğini göstermektedir.**

rüzgârları, gelgitleri, akıntıları, mevsimleri, gelişme ve çöküşün prensiplerini anlamaktır. Böylece kişi eylemlerinde onlarla mücadele etmeyip onları kullanır. Bu bağlamda Taocu tavır hiç de teknoloji karşıtı değildir. Aslında Chuang-tzu'nun yazılan bu "özle uyumlu olma" prensibinin mükemmelleştirildiği sanat ve becerilerle doludur. O halde teknoloji, evrenle bir ve aynı süreç olduklarını fark etmeyenlerin ellerinde yıkıcıdır. Yönlendirilmiş dikkat ve doğrusal düşünmede aşırı ustalaşmamız bizi bu sürecin temel prensip ve ritimlerini ihmal etmeye veya fark etmemeye götürmüştür.

Çincede kozmik enerjinin iki kutbu *yang* (pozitif) ve *yin* (negatif)'tir ve geleneksel işaretleri sırasıyla—- ve——dir. İdeogramlar bir tepenin, *fou,* güneşli ve gölgeli yüzlerini gösterir; eril ve dişi, katı ve boyun eğen, güçlü ve zayıf, gök ve yer ile benzeştirilirler ve hatta baharatlı ve baharatsız yemek yapmak gibi günlük meselelerde bile akılda tutulurlar. Böylece yaşam sanatı *yang'ı* tutup *yin i* uzaklaştırmak değil ikisini dengede tutmaktır, çünkü biri olmadan diğeri olamaz. Eril ve dişi olarak ele alındıklarında referans noktaları dişi ve erkek bireylerde cinsiyet olarak baskın özelliklerle sınırlı değildir. Erkeğin dışbükey penisi ve dişinin içbükey vajinası olduğu açıktır ve her ne kadar insanlar ilkine bir zenginlik ikincisine de yoksunluk gözüyle baksa da (Freud'un penis kıskançlığı fikri) en aptal insan bile içe doğru olan olmaksızın dış uzantının olamayacağını ve şaha kalkmış bir *membrum virile'*nin kendisini yerleştirecek bir yer olmadan hiç de hoş ol-

mayacagını ya da tam tersini, bilir.* Ama erkek birey kendindeki dişi bileşeni unutmamalı, dişi de kendindeki erkekliği. Lao-tzu şöyle der:

Erkekliğini bilip dişiliğini koruyunca kişi evrensel sel yatağı olur. Evrensel sel yatağı olunca kopmaz sonsuz erdemden.[2] [147b]

Yang ve *yin* prensiptirler, kadınlar ve erkekler değil; bu yüzden yapmacıklı sert erkek ve yapmacıklı narin dişi arasında asla gerçek bir ilişki olamaz.

Yang ve *yin* arasındaki ilişkinin anahtarına *hsiang sheng,* karşılıklı dogma veya ayrılmazlık denir. Lao-tzu'nun dediği gibi:

Herkes güzelliği güzellik olarak bildiğinde çoktan çirkinlik vardı;
Herkes iyiliği iyilik olarak bildiğinde çoktan kötülük vardı.

" Ayrıca dişinin dışbükey cinsel bir organı da vardır: klitoris. Erkeginkiyle kıyaslandığında daha küçük ama cinsel yönden daha güçlüdür (çok daha uzun orgazmlar). Dışbükey göğüsleri vardır. Her şeyden öte ona çocuk doğurma yetisi bahşedilmiştir -ki bu bugün erkeklerce kıskanılmaktadır- ve güzelliği türlerin erkeklerindeki o tavuskuşuvari gösterişe göre daha ince ve soyuttur. Çinli erkekler bu dengesizlikteki dengeyi her zaman görmüşlerdir. Belki de kadının erkeği tarhndan evrensel boyutta baskılanmasının sebeplerinden biri de budur.
Yıldız işareti yaşasaydı Alan'ın kendisinin de aynı ekleme ve değişiklikleri yapacağına inanan Al Chung-liang Hung tarafından yapılan ek notları gösteriyor. Bütün yorumlar bu kitabın yazımı esnasında Alan ve Al arasında geçen tartışmalara dayanmaktadır. Bazıları Alan'ın ilk müsveddesini okumuş ve yorumlarını sunma inceliği göstermiş arkadaşlardan doğrudan yapılmıştır.

2 *Lao-tzu* 28.

"Olmak" ve "olmamak" karşılıklı doğar;
Zor ve kolay karşılıklı fark edilir-,
Uzun ve kısa karşılıklı kıyaslanır;
Yüksek ve alçak karşılıklı yerleşmiştir;...
Önce ve sonra birbirini izler.[3] **[147c]**

Bu yüzden bunlar bir madalyonun yüzleri, mıknatısın kutuplan veya herhangi bir titreşimdeki çıkışlar ve aralıklar gibi farklı ama birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Birisinin diğerini yenmesi gibi nihai bir olasılık yoktur, çünkü birbirleriyle savaşan düşmanlardan çok güreşen sevgililere benzerler.[4] Ama bizim mantığımıza göre olmanın ve olmamanın karşılıklı birbirini doğurduğunu ve birbirini desteklediğini görebilmek zordur, çünkü Batılı adamın en büyük ve imgesel korkusu, hiçliğin evrenin tamamen sonu olacağıdır. Boş olanın yaratıcı olduğunu, sesin sessizlikten, ışığın uzaydan gelmesi gibi oluşun da olmayıştan geldiğini kolayca kavrayamayız.

Otuz çubuk birleşir tekerleğin ortasında
Merkezindeki boşluktur (kelimesi kelimesine
çevrildiğinde "merkezdeki olmayış")
Onu yararlı kılan
Balçıktan çömlek yaparlar
İçindeki boşluktur onu yararlı kılan
Odaya kapı pencere açarlar
Bu boşluklardır onu kullanışlı yapan
Demek ki kazanç orada olandan geliyorsa
Yarar da orada olmayandan gelir.~> [147dl

3 ***Lao-tzu*** **2.**
4 Bu yüzden Çincede cinsel birleşme için ***hua chen,*** **eşlerin birbirlerini yok etmeye çalışmadığı çiçeklere özgü mücadele ifadesi kullanılır.**
5 ***Lao-tzu*** **11, çev. Gia-fu Feng (1).**

Bu noktanın bizim mantığımıza göre tartışılıp tartışılamayacagını bilemiyorum, ama görece boş bir alanı olmaksızın herhangi bir formu tasarlamanın imkânsız olduğunu düşünüyorum. Biz bu aralıkları görmeyiz, çünkü bir düzen içindedirler; balık için suyun, kuş için havanın durumu gibi. Bütün deneyimlerde sabit kalan unsurlar veya boyutların mantıklı tanımlarını vermek neredeyse imkânsız. Mesela bilinç, zaman, hareket veya elektrik gibi. Oysa elektrik ölçülebilir ve kontrol edilebilir özellikleriyle tam da bu durumdadır. Ama Profesör Harold A. Wilson, *Britanica Ansiklopedisi'*nde 1947'de "elektrik" hakkında şöyle diyor:

> **"Günümüzde elektrikle ilgili araştırmalar geniş bir fenomen dizgesini kapsar, bütün bunlar tekrar temel elektrik yükü, elektrik ve manyetik alan kavramına dayanır. Bugün bu kavramlar en son noktalardır, başka terimlerle açıklanamazlar. Geçmişte bunları, mekanik çalışmalarından bildiğimiz maddi varlıklara ait özellikleri olan elektrik akışkanları veya etere ait terimlerle açıklama girişimleri olmuştur. Ama bugün elektrik fenomeninin böyle açıklanamayacağı fark etmiş bulunuyoruz ve artık genel eğilim bütün öteki fenomeni elektrik terimleriyle açıklamak, elektriği temel almak. Eğer elektriğin doğasının açıklanmasında maddi varlıklara ait terimler kullanılmak isteniyorsa 'Elektrik nedir?' sorusu dolayısıyla cevabı olmayan bir soru. "[6]**

6 Britanica Ansiklopedisi (1947) 8. cilt, s.182. İtalikler bana ait. Bu, Lao-tzu'nun başlangıcını anımsatıyor: "Açıklanabilen Tao esas Tao değildir" ve sonra da bunun hakkında koca bir kitap yazmaya girişiyor. Çünkü bu paragrafı takip eden kısım bilinmeyen nihai şeyin özelliklerinin ve davranışının kapsamlı bir şekilde incelenmesi ile ilgili.

Bir bilim adamından yapılan bu alıntı tamamen metafiziktir. Birkaç sözcüğü değiştirdiğimizde karşımızda Tanrı hakkında konuşan Aziz Thomas Aquinas'ı buluruz.

Oysa "uzay" ve "boşluk" *(k'ung)'un* tam da burada olduklarını sezgisel olarak hissediyorum ve her çocuk uzayın sınırsızca genişlediğini hayal ederek kendisini düşüncelerden sıyırır. Bu uzay, bizim yaygın olarak kullandığımız haliyle "yalnızca hiçlik" değil, çünkü uzayın ve benim evrenle ilgili farkındalığımın aynı olduğu duygusundan kopamıyorum ve aklıma Lao-tzu'dan 11 yy. sonra yaşamış Ch'an (Zen) ustası Hui-neng'in sözleri geliyor:

"Zihnin kapasitesi geniş ve büyüktür, engin gökyüzü gibi. Boşluğa odaklanmış bir zihinle oturmayın. Eğer böyle yaparsanız yansız bir boşluğa düşersiniz. Boşluk yıldızları, ayı, güneşi ve gezegenleri, büyük yeri, dağlan ve ırmakları, bütün ağaçları ve çimleri, kötü ve iyi adamları, kötü şeyleri ve iyi şeyleri, cennet ve cehennemi içine alır. Bunların hepsi boşluğun ortasındadır. İnsan doğasının boşluğu da böyledir."[7]

Dolayısıyla *yin-yang* prensibi bir şeylerin ve hiçbir şeylerin, açıkların ve kapalıların, doluların ve boşların birlikte ortaya çıkışıdır, tıpkı varoluş ile olmayışın yer değiştirmesi, uyku ve uyanmalar gibi. Eğer bir kez ölmezsen yaşadığını nasıl bilebilirsin diye sorabilir birisi. Boşluğun kutupsal idraki bağlamı dışında gerçeklikten veya var olmaktan nasıl bahsedebiliriz?

7 Tan-chinglA, **çev. Yampolsky (1), s.146.**

Yang ve *yin* bazı yönlerden daha sonraki Budist biçim *ise)* ve boşluk *(k'ung)* görüşüne benzer. Bununla ilgili *Hridaya Sutra* şöyle der: "Biçim olan tam da boşluktur, boşluk olan da biçimdir." Bu görünüşteki paradoks, açıklık *(ch'ing)* fikri ile mantıklı hale gelir, çünkü açıklığın yan şeffaf ve engelsiz alan olduğunu düşünürüz ve biçim her ayrıntıda kendini ifade eder. Bu, iyi cilalanmış mercekler kullanan fotoğrafçıların "yüksek çözünme" dedikleri şeye benzer. Ve bu bizi tekrar Lao-tzu'nun kapı ve pencerelerin yararı ile ilgili sözlerine götürür. Mükemmel hiçlik aracılığıyla mükemmel şeyi görürüz. Tamamen aynı şekilde Yin-Yang Okulu felsefecileri (-3. yy.) *t'ai chi'*nin, Büyük Sonsuz'un pozitif —— ve negatif — —yanlarını görmüşlerdir ki bu başlangıçta boş bir çember olarak gösteriliyorken *chi* aslen bir çatının iki yüzünün *(yin ve yang)* yaslandığı yatay direk anlamına gelir.

Yin yang prensibi bu nedenle bizim dualizm diye geçiştirebileceğimiz bir şey değildir; daha çok örtük bir birliği ifade eden açık bir dualitedir. İki prensip, Zerdüştlükteki Ahura Mazda ve Ahirman'ı gibi birbirine karşıt değillerdir, birbirlerine sevgiyle bağlıdırlar ve geleneksel amblemleri aynı anda hem cinsel birleşmenin hem spiral galaksilerin simgesi olan çifte helikstir.

Bir *yin* ve bir *yang'a*. Tao denir. *Yin* ve *yang'm* şefkatle birleşmesi ve karıkocanm çiftleşmesi evrenin ebedi kalıbıdır. Yer ve gök birbirine karışmasaydı her şey nasıl yaşam bulurdu?**

8 Ch'eng-tzu çev. Forke, s.68. Ayrıca Ch'eng Ming-tao ve Ch'eng Yi-ch'uan'ın Graham'daki eserleri.

Pratik yaşam sorunu onların güreş karşılaşmasının kontrolden çıkmamasını sağlamaktı. Yalan zamanlara kadar Çinliler bir çeşit ütopyaya gönül vermişlerdi, ancak bu yıllarca süren yabancı istilalarına, anarşi ve aşırı yoksulluğa karşı gerekli bir tepki olarak görülmelidir.* Ama -4. yy.da Chuang-tzu şöyle yazıyor:

> **"Bu nedenle, karşıtı yanlış olmaksızın doğruya, karşıtı kötü yönetim olmaksızın iyi yönetime sahip olabileceğini söyleyen ne evrenin büyük prensiplerini ne de tüm yaratılışın doğasını anlayamamıştır. Aynı şekilde Yer olmadan Cennetin varlığından, pozitif prensip olmadan negatif prensipten de bahsedebilir kişi, ancak bu açıkça imkânsızdır. Fakat insanlar hâlâ hiç durmadan tartışıyorlar bu konuda, bu insanlar ya aptal ya da hilekâr. [97a]**

Hem Lao-tzu (bir kez 42. meselde) hem de Chuang-tzu (birçok kez) *yin yang* kutupsallığından söz ederler ama iki kuvvetin *(liangyîi* kombinasyon ve permutasyonlarının *yin* ve *yang* çizgilerinden oluşan 64 tane hexagramla detaylı olarak işlendiği *I Ching ya* da *Değişimler Kitabı'na* hiçbir gönderme yoktur. Oysa -2. ve -3. binyıllardan kalma olduğu sanılan / *Ching'in* Çin klasiklerinin en eskisi olduğu ve bu sebeple Çin kültür ve düşüncesinin temel kalıplarını sergilediği düşünülür. Ama ne Lao-tzu'-

*** Çin tarihine bakıldığında birbiri ardınca devrimler olduğunu görürüz, her biri bir önceki yönetimin tam zıttı yöne eşit derecede kaçınılmazlıkla yönelir. Döngüsel olarak denge sağlandıktan sonra aynı büyüklükte yeni bir dengesizlik boy gösterir, sonra yeni bir devrim zorunlu hale gelir. Çoğu Çinli şimdiki Çin hükümetini ayın safhalarından biri gibi görür. Krallar veya yöneticilerin isimleri zaman içinde değişebilir ama insanı ve tabiatıyla Çin halkı sabit kalır.**

9 *Chuang-tzu* 17, çev. Lin Yutang (3), s.51.

nun ne de Chuang-tzu'nun ondan bahsetmemesi, almtı yapmaması ve karakteristik terminolojisini kullanmaması bu metnin eskiliğine ve otoritesine gölge düşürür,[10] Öte yandan Çinli bilgeler en az -3. yy. dan beri onu kendi düşünceleriyle yoğurup renklendirecek ve ona felsefi bir derinlik verecek şekilde bu çalışma üzerinde yorumlarda bulunmuşlardır. Büyük VVilhelm çevirisinin okuyucuları özellikle de onu kehanette bulunmak için kullananlar yazarın metnin ilk formuna kesinlikle -250'den sonraya ait "Wings"ten bölümler serpiştirmiş olduğunu bilmelidirler. YaniWilhem çevirisi, *I Ching'in* Çin'de nipeten modern zamanlarda kullanılıp anlaşıldığı şekliyle bir tasvirini sunar. Ama benim tahminimce / *Ching* -5. ve -*A.* yy.larda sözlü olarak ağızdan ağza nakledilen, çay yapraklarının veya avuç içindeki çizgilerin okunması sanatları gibi belirsiz eskilikte bir halk bilgeliğidir. Yazılı versiyonları da olmuş olabilir ama bunlar muhtemelen *Çiftçi Almanağı* veya rüya tabirleri cinsinden şeylerdi.

Sonuçta / *Ching* kendine özgü bir metin olarak Lao-tzu ve Chuang-tzu'ya kadar Taoculuğu etkilemiş gibi görünmüyor. Yine de / *Ching* ve erken Taocu felsefenin ortak bir mantığı var. Kısacası bu, zıtlanu kutupsal veya birbirine bağımlı olduğunun kabul edilmesi ve içimizde -Groddeck, Freud ve Jung'un bilinçaltı dediği- mantık tarafından ifade edilemeyip daha yüksek bir akla devredilen bir şey olduğudur. Daha da günümüze ait terimlerle ifade

10 Konfüçyüs'ün kitabı yüceltmesinin gerçekliği ile ilgili referans *Lun* Yu'da şüpheli, çünkü *Analects'in* Lu versiyonunda ona herhangi bir gönderme yapılmamış.

edecek olursak sinir sistemi labirenti bilinçli dikkatin tarama işleminden çok daha fazla değişkeni bütünleştirebilir diyebiliriz. Tabii konuyu bu şekilde açıklamaya çalışmak hâlâ +19. yy. biliminin mekanik yargılarına bir gönderme yapmak olacaktır. Ama böyle bir dil aslen bu düşünceden hâlâ vazgeçememiş bilim adamlarıyla anlaşabilmenin tek yoludur.

I Ching civanperçemi çubuklarının veya madeni paraların rastgele tasnif edilmesini içeren bir metottur. Çubuk veya madeni para akılda bir soru tutularak altı kez tasnif edilir veya atılır. Her atış bir *yin* —— veya bir *yang* çizgisiyle sonuçlanır, böylece alttan başlayarak bir heksagram elde edilir. Bir heksagram iki triagramdan oluşur. Mesela:

Yukarıdaki heksagramda üst taraf ateşi, alt ise suyu temsil etmektedir ve 64 heksagramın sonuncusudur. Metne baktığımızda şunları okuruz:

KARAR

Sona ermeden önce. Basan.
Ama eğer küçük tilki
tam geçişi tamamlayacakken
Kuyruğu suya girerse
İlerlemesine yardım edecek hiçbir şey yoktur.

İMGE

Suyun üstünde ateş;
Dönüşüm öncesi halin imgesi
Bu nedenle kutlu kişi
Şeylerin farklılaşmasında dikkatli davranır
Böylece her şey yerli yerini bulur.[11]

Yorum her zaman kehanetimsi, belirsiz ve çok anlamlıdır, ama ciddiyetle ele alan kişi onu Rorschah lekesi gibi kullanarak bilinçaltında her ne varsa içinde onu bulmak için yansıtacaktır. Bu, kesinlikle kişinin kendisine mantıksal veya ahlaki gem vurmaksızın düşünme izni vermesinin bir yoludur. Benzer bir süreç rüyaların ve hayalimsi görüntülerin psikoanalitik yorumlarında da yürütülür ki, bu şekilde ağaç ve taşın damarlarında veya bulutların aldığı hallerde yüzler, şekiller ve yüzler görürüz. Bu bağlamda +13. yy. da yaşamış Ch'an (Zen) ressamlarından bazı anekdotlar sunmak şart:

牧溪

1215 yılı dolaylarında Mü Ch'i isimli bir Zen rahibi Hangchow'a gelip burada yıkık bir manastırı onardı. Tartışmasız bir başarı göstererek hızlı fırça darbeleriyle vecd anlarını yakalamaya girişiyor, şarabın verdiği çılgınlık, çayın sağladığı uyuşukluk veya açlığın yarattığı boşlukla elde ettiği hızlı görüntüleri kaydediyordu. Hemen hemen aynı zamanlarda Ch'en Jung yaşamının basitliği ve bir hakim olarak görevlerini yerine getirmede yetkinliği ile tanınıyordu. Son olarak da müzmin bir ayyaş olarak alışkanlıklarıyla beğeniliyordu: "Resimlerine mürekkep dökerek bulutlar yapardı. Sis için su kullanırdı. Şarapla heyecanlandığında gürültülü bir şekilde nara atar, şapkasını kapıp fırça yerine onu kullanarak çizimini kabaca lekelerdi; sonra uygun fırçayla çalışmasını ta-

li Wilhelm (1), s.249.

marnlardı." Bu mezhebin ilk ressamlarından 9. yy. başlarmda yaşamış olan Wang Hsia sarhoşken gerçek *tours de force* icra eder, hatta kafasını bir kova mürekkebe daldırıp bir ipek parçasına silkelerdi, sonra bir sihirle ipeğin üstünde göller, ağaçlar, büyülü dağlar oluşurdu. Ama bu rahipler arasında hiçbirisi kendini özgür bırakmada ünlü Ching-tzü ssii manastırının başı Ying Yü-chien kadar ileri gitmemişti. O kâğıdı lekeleyip paralamaktan kedice bir zevk alırdı. 12

Özellikle Ch'en Jung hakkında söylenenler bu beylerin ipeği mürekkeple lekeledikten sonra ortaya çıkan karmaşa karşısında manzaranın dış çizgilerini ve şekilleri tasavvur edene kadar derin düşünceye daldıklarını gösterir. Ancak bundan sonra ellerine "uygun" fırçayı alıp birkaç dokunuşla bu şeyleri herkesin görebileceği şekilde ortaya çıkarıyorlardı.

Yaratıcı bilinçdışı, bilinçaltı veya üst bilincin bu şekilde kullanılmasına ressamlar (Leonardo da dahil), fizikçiler, matematikçiler, yazarlar ve müzisyenler arasında çokça rastlanır. *I Ching* kehanetlerinin bu ressamların mürekkep lekelerini kullandığı gibi kullanıldığından eminim, kişinin kendi bilinçaltı eğilimlerine uygun olarak.[13] Astrolojide olduğu gibi I Ching'e danışma ritüelleri ve hesaplamaları, bilincin bastına endişelerini sakinleştiren ve eğer şans yaver giderse kişinin derinlerdeki mer-

12 Duthuit (1), s.33-34.

13 Bazıları Iching heksagramlarının kaplumbağa kabuğunun ısıtılmasıyla oluşan çatlaklar üzerinde tefekkür ile elde edildiğini iddia eder ve bu da metodunun hayali görüntüler gibi bir şey üzerine kurulu olduğu fikrini destekler.

kezinden yararlı içgörülerin doğmasını sağlayan bir çeşit gelişigüzel karalamalardır. *

Dolayısıyla / *Ching* tamamen batıl itikat kabilindendir. Bir karar vermek üzereyken genellikle mümkün olduğunca çok enformasyon toplarız, ama kafamız bazen öyle karışır ki, işi havaya bir para atıp bize evet ya da hayır, yap veya yapma demesini bekleyecek kadar ileri götürebiliriz. 64 tane yüzü olan bir madalyona sahip olmanın başka bazı avantajları olabilir mi? Yukarıdaki heksagram "Hayır, evet, hayır; evet, hayır, evet" diyebilirdi. Aynı zamanda / *Ching'vn* ilginç bir özelliği de döngüsel dizgesinde mutlak kötü veya mutlak iyi heksagramların bulunmayışıdır. * *

Buna atı kaçan çiftçinin Taocu hikâyesi örnek oluşturur. Atın kaçtığı akşamüstü komşular toplanıp çiftçinin kötü talihini teselliye gelirler. Çiftçi şöyle der: "Olabilir." İkinci gün at döner, yanında altı tane de vahşi at getirmiştir ve komşular bu kez çiftçinin iyi şansını kutlamaya gelirler. Çiftçi "Olabilir" diye karşılık verir. Sonraki gün çiftçinin oğlu

*** Japonya'nın büyük Ukiyoye ustalarından Haksai (1760-1829) bir keresinde İmparator tarafından mahkeme sarayını resimlemekle görevlendirilir. Önce bir tavuğun ayaklarını mavi mürekkebe batırır ve uzun pirinç kâğıdı üzerinde yürümeye bırakır hayvanı. Sonra bir başka tavuğun ayaklarını kızıl mürekkebe batırır ye onun da kâğıt üzerinde özgürce yürümesine izin verir. İşi bittiğinde hükümdan derin bir saygıyla selamlar ve "Yang-tze Irmağı'na dökülen sonbahar yaprakları" isimli resmini takdim eder.**

**** *I Ching,* konusunda, ana metinden ayrılan bir diğer yararlı gözlem için R. G. H. Siu'nun, *The Man of Many Çualities* ve Khigh Alx Dhiegh'in, *The Eleventh Wing* adlî eserlerine bakın.**

vahşi atlardan birini eyerleyip sürmek ister, ama at onu sırtından atar, bacağı kırılır. Komşular tekrar gelirler, bu talihsizliğe üzüntülerini bildirirler. Çiftçi "Olabilir" der. Ertesi gün memurlar gelir köye, ordu için asker toplamaktadırlar, ama kırık bacağı yüzünden çiftçinin oğlu askere alınmaz. Komşular gelip her şeyin nasıl da iyiye döndüğünü söylediklerinde çiftçinin cevabı yine "Olabilir"dir.[14]

Yin-yang dünya görüşü sakin bir şekilde döngüseldir. Şans ve şanssızlık, yaşam ve ölüm ister küçük çapta olsun ister büyük, başlangıcı ve sonu olmadan bitip tükenmez bir şekilde gelir ve gider ve bütün sistem unutma ile birlikte dönüşümlerin akılda tutulmasıyla monotonluktan kurtulur. Bu iyi ve kötünün iyiliğidir. Japon sanatçı Hasegawa Saburo 1936'da Japon istilacılarla Pekin'deyken Çinli kalabalıkların gözlerinde teslim olmuş, alaycı ve hafiften dalga geçen ifadeyi gördüğünü anlatmıştı, "Biz sizin gibileri çok gördük, siz de çekip gideceksiniz" diyen. Ve bu ifadeyi taklit etmişti.

Çin kültürüne temel olan bir şey varsa o da savaşlara, devrimlere, toplu katliamlara, açlık, sel baskını, kuraklık ve her türlü felakete rağmen doğaya ve insan doğasına karşı güven dolu yaklaşımdır. Onların felsefesinde ilk günah kavramı veya Thereveda Budacılardaki varlığın kendisini bir talihsizlik olarak görme şeklindeki his yoktur.[15] İster

14 Popüler bir halk hikayesi, *Huai Nan Tzu* 18, s.6a. Bu hikayenin farklı bir versiyonu, Lieh-tzu tarafından anlatıldığı şekliyle, Lin-Yutang'da görülebilir, s. 160

15 Ama bu gerçek olmaktan çok teoride kalan bir histir. Thereveda Budacılığın yaygın olduğu Lanka; Burma ve Tayland'da halk olağanüstü neşeli ve hoşsohbettir.

Taocu ister Konfüçyüsçü ya da hatta (ümit ederiz ki) Maocu olsun, Çin felsefesi eğer doğaya ve öteki insanlara güvenemezseniz kendinize de güvenemeyeceğiniz düşüncesini temel öncül olarak alır. Eğer kendinize güvenemiyorsanız kendinize olan güvensizliğinize bile güvenemezsiniz. Sonuçta tüm doğa sistemine duyulan bu güvenin yokluğunda felce uğrarsınız. Lao-tzu bir idareci olarak kutlu kişiyi şöyle konuşturur:

Eylemde bulunmam ve insanlar düzene girer.
Barışın keyfini sürerim, insanlar dürüst olur.
Kuvvet kullanmam, insanlar zenginleşir.
Hiçbir arzum yoktur, insanlar iyi ve
basit yaşama geri döner.^ [146a]

Sonuçta tabii ki bu, bir tarafta kişinin kendisi öte tarafta da doğaya güven gibi bir şey değildir. Bu, kişinin ve doğanın bir ve aynı süreç, Tao, olduğunu fark etme meselesidir. Bunun aşırı bir basite indirgeme olduğu doğru, çünkü biliyoruz ki bazı insanlara güvenilmez ve doğanın önceden bilinmeyen halleri her zaman için kişinin öngördüğü şekilde değildir. Bu yüzdendir ki endüstriyel bir toplumda bizim kişisel emniyetimiz için yapılan kanunlar öylesine çoğalmıştır ki, ülke bir bakımevine dönmüş, bizi korumaları için görevlendirilen polis kendi kendine hizmet eden işgüzarlar haline gelmiştir.

Erken Taoculuk *yin-yang* prensibini kabul eder ama ekseriyetle bu prensibe koşut bir başka görüşü, beş element (veya enerji) teorisini *(wu hsing)* reddetmiş gibi görünür. Bu görüşün ilk ünlü temsilcisi Kuzeydoğu Çin'deki Ch'i eyaletinden Ying

16 *Lao-tzu* 57, çev. Gia-fu Feng (1).

lann kendileri kadar bilemez, oysa ideograma alışık olmalarının onları anlamı dışındaki şeylere kayıtsız kılacağı düşünülebilir. Tam tersine kaligrafi çalışması Uzakdoğu'da resim ve heykel gibi bir sanattır. Gotik harflerle yazılmış, çerçevelenip duvara asılmış İncil'den alınma bir nasihat ile kişinin evindeki nişe astığı yazılı bir parşömen kıyaslanamaz bile. İlkinin önemi verdiği mesajda iken ikincisi görsel güzelliği ve yazanın kişiliğinin dışavurumu ile önem kazanır.

Yıllardır Çin kaligrafisi çalışıyorum, ama henüz fırça ve mürekkeple emici kâğıt üzerinde dans etmek olarak tanımlanabilecek bu sanatta ustalaşamadım. Mürekkep sulu olduğundan -suyu yumuşak fırça ile kontrol etmek sert bir dolmakalem kullanmaktan çok farklıdır- Çin kaligrafisi akıntıya uymanızı gerektirir. Eğer tereddüt eder, fırçayı bir noktada çok uzun süre tutar veya acele ederseniz ya da yazdığınızı düzeltmeye kalkışırsanız bütün kusurlar görülür. Ama güzel yazdığınızda aynı zamanda sanki çalışma kendi kendine oluyormuş, fırça kendiliğinden yazıyormuş gibi bir his de olur. Tıpkı bir ırmağın çok az bir dirençle yatağını izleyip akarken zarif dönüşler yapması gibi. Bu yüzden Çin kaligrafisinin güzelliği hareket eden suda, köpükte, serpintide, baloncuk ve dalgalarda, bulutlar, yalımlar ve gün ışığı altındaki duman hareleerinde gözlemlediğimize benzer bir güzelliktir. Çinliler bu tip güzelliğe *linin* yolundan gitmek derler; ideogramı orijinal olarak elmasın veya ağacın damarını gösterir ve Needham bunu "organik model" olarak tercüme eder, oysa daha çok şeylerin "se-

bep" veya "esas"ı olarak anlaşılır. *Li,* kişi Tao ile, doğanın seyriyle uyumlu olduğunda ortaya çıkan davranış modelidir. Hareket halindeki hava da aynı özelliktedir ve Çinliler zarafet düşüncesini, *tengliu,* rüzgârın esmesi olarak ifade ederler.

Şimdi rüzgâr veya akıntı ile bir olmaya insan zekâsı eklenince ortaya denizcilik sanatının özü çıkar: gemi zıt yöne yol alırken rüzgârı yelkenlerde muhafaza edebilmek. Buckminster Fuller, yıldızlar üzerinde çalıştıkları, dünyanın yuvarlak olduklarını keşfettikleri, yelkenleri yuları kaldırmak için palangalar (ve vinçler) icat ettikleri ve meteoroloji ilkelerini anladıkları için denizcilerin ilk teknologlar olduklarını ileri sürmüştür. Aynı şekilde Thor Heyerdahl, Kon-tiki seferinde en ilkel salı tekrar inşa edip Pasifik rüzgâr ve akıntılarının onu Peru'dan nereye götüreceğini merak ederek yol almış ve bu inancının doğanın işbirliğiyle onurlandırıldığını görmekten memnun olmuştur. Aynı düşünce dizgesi ile: yelken açmanın kürek çekmekten daha zekice olması gibi teknolojimiz de fosil yakıtlar ve nükleer bölünmenin kaprisli gücü yerine gelgitlerin, ırmakların ve güneşin enerjisini kullansa daha akıllıca davranmış olur.

Çin yazısının doğaya bizimkinden bir adım daha yakın oluşu gibi eski Tao felsefesi de doğal fenomenin akış', seyir ve damarının zeki ve becerikli bir şekilde izlenmesidir. İnsan yaşamını dünya sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görüp ona yabancı ve ters bir şey olarak düşünmemektir. Aklımızda modern medeniyetin ihtiyaç ve problemlerini bu-

Yang Chia ustası Tsou Yen'dir (-350'den -270'e). Herkesin dediğine göre yöneticilerin saygı duyup akıl danıştığı bir kişi olmanın yanı sıra Çin'in Orta Krallık olmak şöyle dursun dünya yüzeyinin 81'de birini kapladığını söyleyen ilk ciddi Çinli coğrafyacıydı. Beş enerji şu şekilde belirleniyordu (ya da sembolize ediliyordu da diyebiliriz): (1) *Ağaç, yakıt* olarak (2) *ateşi* doğuruyor, ateş kül olup (3) *toprağı* ortaya çıkarıyor, toprak madenlerinde (4) *metali* barındırıyor ve metal de (metal bir aynanın yüzeyindeki gibi) çiyi kendine çekip (5) *suya* dönüşüyor ve bu devamında (1) *ağacı* besliyor. Buna *hsiang sheng* veya kuvvetlerin birlikte ortaya çıkışı şeklinde düzeni deniyor ve bize bütün bütün hayal ürünü gibi gelse de neden ve sonucun bir sıra takip etmeyip eşzamanlı gerçekleştiği bir döngüyü tarif ediyor. Kuvvetler öylesine birbirlerine bağlılar ki, ötekiler olmadan hiçbirisi var olamıyor, tıpkı *yin* olmadan *yang'm* olamaması gibi.

Kuvvetler "karşılıklı zafer" düzeninde de sıralanır *{hsiang sheng,* ama bu *sheng* farklı bir ideogram). Burada (1) *ağaç* saban olarak (2) *toprağı* yener, toprak barajlar ve engelerle (3) *suya* karşı zafer kazanır, su (4) aresi söndürerek yenilgiye uğratır ve ateş de (5) *metali* sıvılaştırır, bu da karşılığında (1) *ağacı* keser. Bu düzenleme insanın aklına bir çocuk oyununu getiriyor. Bu oyunda iki oyuncu çeşitli şekillerde sağ ellerini aynı anda kaldırıyor. El, yumruk halinde ateşi, parmaklar V biçiminde makası, avuç içi kâğıdı temsil ediyor. Taş makası köreltiyor, makas kâğıdı kesiyor ve kâğıt taşı sarmalıyor. Yani eğer yumruk ve avuç içi aynı anda kaldırıldıysa avuç içi kazanıyor vs.

Daha sonraları benzer başka döngüler de geliştirildi. Mesela (1) nefes alma, (2) rahimde olma, (3) beslenme, (4) doğum, (5) yıkanma, (6) kuşanma veya ergenlik, (7) memur olma, (8) gelişme, (9) zayıflama, (10) hastalık, (11) ölüm, (12) defnedilme zinciri gibi.[17] Bu garip bir şekilde Budizmdeki Bağımlı Yaratılış Dizgesi'ne *(pratitya samutpada)* benzer, fakat burada aşamalar (1) cahillik, (2) karma doğuran faaliyet, (3) bilinç, (4) isim ve şekil, (5) duyu organları, (OT temas, (7) hissetme, (8) özlem, (9) sıkı sıkı tutunma, (10) olma, (11) doğum, (12) yaşlılık ve ölüm ve tekrar (1)'e dönüş olarak düzenlenmiştir. *Samutpada* (bazı filologlar katılmasalar da) kabaca *sam-* (hep beraber), *ut-* (dış) ve *pada* (adım atma) olarak bölünebilir. Çinlilerin "karşılıklı ortaya çıkma" prensibiyle aynıdır. Yönlendirilmiş dikkat döngüyü bir sıra halinde tarar ama varoluşsal açıdan ele alındığında yelkovan hareket ederken tüm saat oradadır. Bu, Lao-tzu'nun "Önce ve sonra birbirini takip eder" sözüyle aynı anlamdadır. Bir sonra olmadan bir önce olamaz ve de tam tersi, l'den 12'ye kadar tüm saat dizisi olmaksızın saat 6'nın hiçbir anlamı yoktur.

Tao'dan bir Bir çıkar, Bir'den İki, İki'den Üç ve Üç'ten bin bir şey.[18] [146b]

Başka türlü ifade edecek olursak, önceden gelenler ve takip edenler olmadan hiçbir sayının anlamı yoktur. Eğer tam sayılar serisinden 13'ü çıkaracak olursak (bazı apartmanlarda yaptıkları gibi) 1000 saçma ve uygunsuz bir şekilde 999 olarak an-

17 Needham (11 cilt 2, s.250.
18 *Lao-tzu* 42.

laşılacaktır, çünkü rakamın gerçek değeri bu olacaktır. Kısacası bütün sistemi bozmadan bir sayıyı çıkaramazsınız. Burada ulaşmaya başladığımız şey organik ve rasyonel bir evren görüşü; Yüce bir Komutan'm olduğu politik veya askeri hiyerarşi ile hiçbir alakası bulunmayan, mekanik, suni veya yaratılmış olmayan bir görüş.

Yin-yang ve *wu hsing* teorilerinde bu organik dünya görüşü örtüktür, ama Lao-tzu, Chuang-tzu ve Lieh-tzu'da açık hale gelir, oysa Konfüçyüsçülükte Chu-Hsi'nin (+1131'den -1200'e) Neo-Konfüçyüsçülüğüne kadar bu konu üzerinde durulmaz. Neo-konfüçyüsçülükte Konfüçyüsçülük, Taoculuk ve Budacılığa ait düşünceler birlikte dokunmuştur. Belki de bu organik görüşün en büyük izdeşi Mahayanacı Hu-yen okulundan Budist Fa-tsang'dır (+643'ten +712 ye). Onun evren imgesi çok boyutlu bir elmas ağı şeklindeydi; her bir elmas diğer bütün elmasların yansımalarına *ad inimitum* (sonsuza kadar) sahipti. Her elmasın bir *shih'i* veya 'şey-olay'ı vardı ve *shih shih wu ai* prensibine göre (bir olay ile öteki arasında hiçbir engel yoktur) evrende gerçekleşen her şeyin karşılıklı birbirine nüfuz edişini ve bağımlılığını yansıtıyordu. Bir ot koparm, tüm dünya onunla birlikte gelecektir. Bütün evren her bir üyesinde saklıdır ve her noktası onun merkezidir. Organik görüşün açık ve temel prensibi budur; buna Tao ile ilgili tartışmamızda geri döneceğiz.

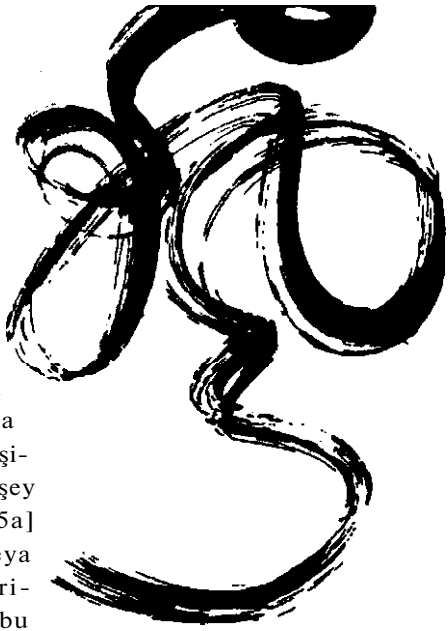
Bu arada ve de daha fazla ilerlemeden gerçek bir Taocu için hafif bir akademik tartışmanın bile yapmacık ve gereksiz geleceğini belirtmek lazım.

Ben elbette ki Çin edebiyatı ve felsefesiyle büyük bir çiftlikten çok farklı olarak mutfağının önündeki bahçesine özen gösteren biri gibi ilgileniyorum ve Taocu edebiyat atmosferi için de benzer bir ilgi duyuyorum: metinler, kaligrafi, resimler ve hatta Çin sözlüklerine duyduğum ilgi kişinin bir dizi domates veya fasulye, bir erik ağacı veya mütevazı bir mısır tarlasına duyduğu ilgiye benziyor.

Ama Tao ile ilgili tek yönlü edebi ve akademik bir yaklaşım onun esası hakkında hiçbir şey vermez, bu yüzden™ ilerleyen sayfaları anlaması için okuyucunun şimdi ve her takip eden okumada doğru zihin durumunda olmayı sağlayabilmesi lazım. Ara sıra tabii ki tüm felsefi, dini ve politik görüşlerinizi bir kenara bırakmanız ve hiçbir şey bilmeyen bir bebek gibi olmanız istenecektir. Gerçekte duyduklarınız, gördükleriniz, hissettikleriniz ve kokladıklarınız dışında hiçbir şey bilmeyin. Bir yerlere gitmediğinizi, burada kaldığınızı, şu andan başka bir zamanın ne olmuş, ne oluyor ne de olacak olmadığını varsayın. Sadece gerçekten olan bitenin farkına vann, isim vermeden, yargılamadan, çünkü şu anda düşünceler ve onun hakkında görüşler yerine gerçekliğin ta kendisini hissediyoruz. Neredeyse her erişkin beyninde süre giden sözcük ve fikir çağlayanını bastırmaya çalışmanın hiç gereği yok. Eğer durmuyorsa bırakın istediği gibi gitsin ve siz, sanki trafiğin sesini veya tavukların gıdaklamasını dinler gibi onu dinleyin.

Bırakın kulaklarınız duymak istediklerini duysun, gözleriniz görmek istediklerini görsün, zihniniz ne istiyorsa onu düşünsün, ciğerleriniz kendi ritminde nefes alıp versin. Herhangi bir özel sonuç beklemeyin, çünkü bu sözsüz ve düşüncesiz durumda geçmiş ve gelecek nerede olabilir, herhangi bir amaç fikri nerededir? Durun, bakın, dinleyin... ve okumaya devam etmeden önce bir müddet orada kalın.

3. TAO

"Kişi Tao'dan kopup da başka yöne sapamaz, kişinin kopabildiği şey Tao değildir."[1] [95a] *Chung Yung* veya "Ortanın Doktrini "nden alınan bu söz, Tao ile Batı'nın itaat edilen veya edilmeyen Tanrı düşüncesiyle, ilahi veya doğal kanun fikirleriyle arasında hiçbir benzerlik olmadığını gösterir. Bu, zor bir deyiştir, çünkü hem Lao-tzu hem Chuang-tzu Taoya ters düşen zorlama eylemden bahsederler. Paradoks yıllar sonra Ch'an ustaları Nan Ch'üan ve Chao-chou arasında geçen diyalogla çözüme ulaşır:

1 Lütfen 3. dipnota bakın.

Chao-chou sorar: "Tao nedir?"
Usta (Nan Ch'üan) cevap verir: "Tao senin her günkü bilincindir."
"Kişi onunla nasıl uyumlu hale gelir?"
"Onunla uyumlu olmaya niyetlendiğin anda ondan saparsın"
"Ama niyet olmadan nasıl bilinebilir Tao?"
"Tao," der usta "ne bilmeye aittir ne de bilmemeye. Bilmek yanlış anlayıştır, bilmemek kör cehalet. Eğer tüm kuşkuların ötesinde Tao'yu anlarsan o, boş gökyüzü gibidir. Neden doğru ve yanlışı işin içine karıştırıyorsun?"-^ [95b]

Başka türlü ifade edersek, insanlar imkânsız olduğunu fark etmeden meseleleri zorlamaya çabalarlar, yani doğanın su yolundan ayrılmanın hiçbir yolu olmadığını göremezler. Tao'nun dışında veya ondan ayrı olduğunuzu hayal edebilirsiniz, ama bu hayalin kendisi bile akıntının içindedir, çünkü Yol'dan başka yol yoktur. İster istemez "biz o'yuz ve onunla birlikte gideriz. Mantıklı bir bakış açısından bu hiçbir anlam ifade etmez ve bize hiçbir bilgi sunmaz. Tao, yalnızca olup bitenin ismidir veya
E5> Lao-tzu'nun dediği gibi "Tao prensibi kendiliğinden *(tzu-jan)* olup bitendir."

Bu yüzden *Tao Te Ching* genellikle "Hakkında konuşulabilen Tao gerçek Tao değildir" [146c] diye çevrilen bilmecemsi sözlerle başlar. Bu çeviri, "hakkında konuşulan" olarak çevrilen ideogramın aynı zamanda Tao olduğunu gizliyor, çünkü sözcük "konuşmak" veya "söylemek" anlamlarına da geliyor,

2 Bu bağlamda *hsin'in* zihin, düşünce veya gönülden^çok bilinçlilik olarak çevrilmesi gerekiyor. Ama bu bile yetersiz. Sıradan bilinç dünyanın doğal bir şekilde hissedilmesidir; tıpkı daha konuşmasını bilmeyen bir çocuk gibi.

oysa -3. yy.da bu anlamda kullanılmamış olabilir. Kelimesi kelimesine metin şöyledir: "Tao olabilir Tao değil gerçek (veya düzenli) Tao." Dolayısıyla bir sürü değişik çevirisini yapmak mümkün:

Anlatılabilen Tao Mutlak Tao değildir (Lin Yutang).

Anlatılabilen Yol Değişmez Yol değildir (Waley).

Tartışmaya konu olan Tao doğru Tao değildir (Old).

Tam anlamıyla Yol olarak telakki edilebilecek Yol daimi bir yoldan başkadır (Duyvendak).[3]

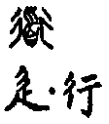
Takip edilebilen Akıntı ebedi Akıntı değildir (auct.).

Hakkında konuşulabilen yön daimi Yön değildir (auct.).

Zorlanabilen Kuvvet gerçek Kuvvet değildir (auct.).

Tao-laştırılabilen Tao sürekli Tao değildir (Fung Yu-lan ÎBodde]).

Tao ideogramının daha eski bir şekli bir başı kuşatan hareket işaretini (dönüm noktası) gösterir, oysa daha sonra kök, yürümek veya sevk etmek anlamındaki *hsing* değil de *cho,* yani adım adım ilerlemek haline gelmiştir.[4] Muhtemelen cıio'nun "gitmek ve duraklamak" (Wieger 1, s.789) yani gi-

Jt.-f

3 Duyvendak'ın diğerlerinden ne kadar farklı olduğuna dikkat edin. Bunu haklı çıkarmak için de ne Lao-tzu'nun ne de Chuang-tzu'nun rao'yu konuşma anlamıyla kullanmadığını söylüyor ve *ch'ang tao* ifadesinin doğru, ebedi ve asıl Tao olarak değil tam tersine sabit ve tanımlanabilir bir Tao hiç de doğru Tao değildir şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtiyor. Onun fikrini izlersek şöyle tercüme ederiz: "Tam anlamıyla Tao olan Tao sabit bir Tao değildir" Ama sonuçta hepsi de aynı kapıya çıkmıyor mu?

4 Uzmanlar bu noktada ihtilaf halinde. Wieger *hsing'in* sol ve sağ ayakları gösteren piktogramdan geldiğini söylerken Needham kesişme noktası olarak alıyor. Her iki durumda da hareketi ifade etmekte.

dişin *yang ve* duraklamanın da *yin* olduğu "ritmik ilerleyiş" anlamına geldiğini düşünebiliriz. Böylece Tao ideogramında *cho shou,* baş ile birleşir; Wieger Tao'ya temel olarak "ileri gitmek" anlamını verir.[5]* Ayrıca akıllı ritm de akla geliyor. Çeşitli çeviriler ona Yol, Sebep, İlahi Takdir, Logos ve Ware'de olduğu gibi Tanrı bile demiştir. Ama Ware giriş bölümünde Tanrı=Yaşam olduğunu belirtmiş ve kelimenin en geniş şekliyle anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

Ama baştan belirtmek lazım ki Tao, bir yönetici, tekerk, komutan, mimar ve evreni yapan kişi^ bağlamında bir Tanrı olarak anlaşılmamalıdır. Askeri ve politik efendi, veya doğanın dışında bir yaratıcı imgesinin Tao düşüncesinde yeri yoktur.

Büyük Tao akar (yüzer ve sürüklenir) her yere
sola ve sağa
Her şeyin varlığı ona bağlıdır
Ve o onları terk etmez. *
Elde ettiklerinde hak iddia etmez
Sever ve gözetir her şeyi
Ama efendilik taslamaz.[6] Il46dJ

Aynı zamanda Tao son derece kesin bir şekilde evrenin nihai gerçeği ve enerjisi olmanın ve olmamanın Zeminidir.

5 Bu yüzden Ch'an ustası Yün-men'e "Tao nedir?" diye sorulduğunda cevabı tek bir kalime olur: *chü* yani git, devam et, işine git. Bu duraksamadan tereddüt etmeden dosdoğru ilerlemek anlamındadır, *mo chih chü* deyişinde olduğu gibi.

*** Taoculuk ve Budacılıkta yasa veya evrensel yol anlamına gelen *fa* j j ^ karakteri basitçe iki karakterden oluşur, J su ve *i* gitmenin birleşimidir. Bu yüzden Suyun Yolu: Tao Çince karşılığı telgraf gibi çevrildiğinde *Tao-Su-Gitmek-Akmak-Su* olacaktır.**

6 *Lao-tzu* 34.

Tao'nun gerçekliği ve kanıtı vardır ama eylemi ve şekli yoktur. Geçirilebilir ama alınamaz. Varılabilir ama görülemez. Kendi kendine ve kendiliğinden varolur. Yer ve gök'ten önce vardı ve aslında ebedi ve ezelidir. Tanrıların ilahi olmasına, dünyanın yaratılmasına sebep olur. Zirvenin üstündedir ama yüksek değildir. En alçak noktanın altındadır ama alçak değildir. Yer ve gökten önce olmasına rağmen eski değildir.[7] [109a]

Tao ile ilgili betimlemeler babaya değil anneye özgüdür.

Yer ve gökten önce
Tamam olan anlaşılması güç bir şey var;
Sakin, huzurlu,
Değişemeden duruyor
Tehlikesizce etrafta dolaşıyor
O her şeyin anası olabilir
İsmini bilmiyorum
Ve ona Tao diyorum.*[5] [146e]

Aktif etmen, fiilin nesnesi, şeyleri yapan ve eden olmaktansa "Tao hiçbir şey yapmaz *(wei,* aynı zamanda etmez) ama hiçbir şey yapılmadan kalmaz." [I45a3 Daha çok kadınlara yakıştırılan dirençsizliğin gücüne sahiptir ve ağırlığının (yerçekiminin) onun enerjisi olduğu söylenebilir.

Erkeği bil, ama kadını sakla
Böylece evrensel sel yatağı olursun
Evrensel sel yatağı olunca
Kişi bölünmemiş erdeme sahip olur
Ve tekrar bir çocuk gibi olur.[9]

7 Chuang-tzu 6, s. 117. Sonsuzluk ile bitmeyen zaman, ve Baba-Tanrı imajı ile olan karşıtlıklarına dikkat edin.
8 ***Lao-tzu*** **28.**
9 ***Lao-tzu*** **28.**

Hafifin kaynağı ağırdır;
(veya Ağırlık lyerçekimi] hafifliğin köküdür;)
sakin telaşlının ustası.[10] {I45b>l

Sonuçta Tao doğanın yönü, akıntısı, sürüklenişi veya sürecidir ve benim ona Suyun Yolu dememin sebebi hem Lao-tzu'nun hem Chuang-tzu'nun temel metafor olarak suyun akışını almasıdır. Ama onların felsefesinin özünde Taonun kelimelerle ifade edilemeyeceği ve bir fikir veya kavram olmadığı yatar. Chuang-tzu şöyle der: "Varılabilir ama görülemez," ya da başka türlü ifade edersek, hissedilebilir ama idrak edilemez, sezilebilir ama sınıflandınlamaz, hakkında kehanette bulunabilir ajtıa açıklanamaz. Benzer şekilde hava ve su kesilmez ve tutulamazlar ama kuşatıldıklarında akışları yavaşlar. Bir ırmağı bir kovaya veya rüzgârı bir torbaya koymanın hiçbir yolu yoktur. Sözel tanımlama ve açıklamalar, dağların ve göllerin, gezegenlerin ve yıldızların konumlarını belirleyip yerleştirmek için yerde ve gökte var olduğunu tasavvur ettiğimiz enlemlere ve boylamlara benzetilebilir. Ama yer ve gök bu hayali şeritlerle bölünmemiştir. Wittgenstein'ın dediği gibi "Nedensellik kanunu vs. gibi kanunlar ağı ele alırlar, yoksa ağm tanımladığı şeyi değil,"[11] Batı felsefe ve biliminin oynadığı oyun, evreni sözcükler ve sayılar içinde tuzağa düşürmek olduğundan her zaman için gramerin veya matematiğin kanunlarını veya yasalarını doğanm gerçek işleyişiyle karıştırma durumu vardır. Oysa insanın hesap yapmasının da aynı zamanda bir doğa ameliyesi olduğu olgusunu göz ardı etmemeliyiz, ama ağaçların kayaları temsil

10 ***Lao-tzu*** **26.**
11 Wittgenstein (1), 6.35.

etmemesi veya sembolize etmemesi gibi düşünceler de -istense bile- illa ki ağaçlan ve kayalan temsil etmez. Çimenin çayırda yetişmesi gibi, düşünceler de beyinde büyür. Aralarında kurulabilecek herhangi bir benzerlik, güllerin kokusunu ve rengini, taşın şeklini ve yapısını hesaba katmayan on gül ve on taş arasında kurulan benzerlik gibi soyuttur. Her ne kadar düşünce doğanın içindeyse de düşüncenin oyun kurallarını doğanın kalıplarıyla birbirine karıştırmamamız gerekir.

"Doğa" olarak tercüme ettiğimiz Çince ve Taocu terim *tzu-jari dır,* spontan yani kendiliğinden olan anlamına gelir. Öyle pek de kendiliğinden olmayan mekanikle ve insan eliyle yapılmış şeylerle alakalı olmasalardı otomatik veya otomotiv kelimelerini de kullanabilirdik. *Tzu-jan* olarak doğa, her şeyin bağımsızca, kendi başına gelişip işlemesi demektir ve şu mısralarda anlatılan şeydir:

Hiçbir şey yapmadan sakince otururken ben
Bahar gelir ve otlar büyür kendiliğinden.^

Ama Taocu dünya görüşünün temelinde, her şeyin ve olayın *(shih veya wu)* yalnızca öteki şeylerle alakalı olarak bir anlamının, varlığının olduğu görüşü yatar. Dünya ve üzerindeki en küçücük şeyler bile kaçınılmaz olarak yıldızlar, güneş ve ayla "birlikte gider". Kendi elemanlarına duyduğu ihtiyaç kadar onlara da ihtiyaç duyar ve onları da içerir. Aynı şekilde gözler olmadan güneş aydınlık

12 Bu, Zen Budacılık öğretilerinde kullanılan küçük bir deyişler kitabıdır. Bir kelimeliklerden yaklaşık otuz kelimeliklere kadar değişen kısa mısralardan oluşur. Şiirdeki gibi uyaklıdır. Buradaki deyiş iki beşlik kıtaya ayrılabilen on kelimelik bir deyiştir.

olamaz ya da bilinç olmadan evren "varolamaz," vs. Bu, *Tao Te Ching'in* ikinci kısmında açıklanan "karşılıklı ortaya çıkış" *(hsiang sheng)* prensibidir.[13]

Prensip, eğer her şeyin kendi yolunda gitmesine izin verilirse evrende uyumun kurulacağını söyler, çünkü dünyadaki her şey ancak ötekilerle bağlantılı olarak "kendi varlığını ifa eder". Bunun politik benzeri Kropotkin'in anarşizmidir. Bu teoriye göre eğer insanlar istediklerini yapmakta kendi hallerine bırakılırlarsa, doğalarını izleyip gerçekten kendilerini memnun eden şeyleri keşfetmelerine izin verilirse sosyal bir düzen kendiliğinden doğacaktır. Bireysellik topluluktan ayrılamaz. Yani, doğanın düzeni zorlama bir düzen değildir, varlıkların dış güçlerle uymaya zorlandığı kanunların ve yönetmeliklerin sonucu değildir. Çünkü Taocu görüşte gerçekte kesinlikle inatçı bir dış dünya yoktur. İçim dışımla birlikte doğar, farklı olabilirler ama birbirlerinden ayrılamazlar.

Dolayısıyla her şeyin "kendi yolu", evrenin, Taonun "kendi yolu"dur. Tüm varlıklar karşılıklı birbirlerine bağımlılıkları nedeniyle kendi başlarına bırakılıp da keyfi, yapay ve soyut düzen kavramına uymaya zorlanmazlarsa ahenkli olacaklardır ve bu ahenk *tzu-jan,* kendiliğinden, dış bir zorlama olmaksızın gerçekleşecektir. Politik ve ticari anlamda hiçbir organizasyon organik değildir. Bu bağlamda organizasyonlar yukarıdan dayatılan doğrusal kuralların ve kanunların izlenmesi temelinde kurulurlar, yani doğanın karmaşıklığını asla kavrayamayan

13 Lütfen 12. nota bakın. Ayrıca *Chuang-tzu,* s.52.

silsile halinde, dizili, bir seferde bir tek şeyin ifade edildiği sözcük ve işaretler halindeki kurallardır bunlar. Oysa doğa yalnızca bu doğrusal işaretleri gibi imkânsız bir iş karşısında karmaşıktır. İnsan dünyasının dışında doğanın düzeni kitaplara başvurmadan sürer gider, ama bizim insanca kaygımıza göre tanımlanamayan Tao, kitaplara sokulamayan düzen kaostur.

Eğer Tao, doğanın düzeni ve yolu anlamına geliyorsa o halde bu ne çeşit bir düzendir? Lao-tzu (mesel 25) aslında yer ve gök ortaya çıkmadan önceki Tao'nun durumu için *hun* -müphem, kaotik, tumturaklı- terimini kullanıyor, ama ben bunun daha önceden düzenli olan şeyler ayrıştığında **göm-**düğümüze benzer bir karmaşa ve düzensizlik anlamında kaos olduğunu düşünmüyorum. Daha çok *hsüan,* yani düzen ve düzensizlik gibi bir ayrım yapılmadan önce -dünyanın özelliklerinin sınıflandırılıp isimlendirilmesinden önce- derin, karanlık ve gizemli olan anlamında.

Yer ve Gök'ün aslı isimsizdir.
İsim vermek binbir şeyin anasıdır.
Hiçbir arzu (veya niyet) olmadığında
Kişi gizemi görür.
Arzu varsa,, kişi tezahürleri görür
Bu ikisi aynı noktadan hareket eder
Ama isimlendirmeyle farklılaşır.
Özdeşlikleri hsüandır-
***Hsûan* ötesi *hsüan,* tüm gizemin kapısı.[14] [145c]**

Hsüan kaosu dünyanın herhangi bir ayrım belirlenip isimlendirme yapılmadan önceki doğası, doğanın kıpırtılı Rorschach lekesidir. Ama bir ayrım

14 ***Lao-tzu*** **1.**

bile yapıldığında, *yin* ve *yang* veya 0 ve 1 gibi bizim matematik, fizik ve biyoloji prensipleri veya kanunları dediğimiz tüm şeyler zorunlu olarak sökün eder, yalan zamanda G. Spencer Brown'un(l) hesap sisteminde gösterdiği gibi. Ama bu zorunluluk sistemin dışından bir kuvvet veya cebir gibi görünmez. Başka türlü söylersek, Tao'nun düzeni herhangi bir şeye boyun eğiş değildir. Chuang-tzu'nun dediği gibi "kendi kendine ve kendince var olur"; *sui generistit* (nevi şahsına mahsus), rzu-*jan* (kendiliğindendir) ve Tanrının unutulmuş özelliğine, özdenliğine sahiptir, yani varlığı kendindendir. Ama Tao durumunda Taonun düzeninin şekli yalnız dış zorunluluklardan bağımsız değildir aynı zamanda kendi kuralını evrene dayatmaz, sanki Tao ve evren ayrı varlıklarmış gibi. Kısaca, Tao'nun düzeni kanun değildir.

Bizim pozitif kanun dediğimiz şeye Çince *tse* kelimesinden daha yakın bir kelime yok, yani ne yapılabileceği ve ne yapılamayacağı ile ilgili yazılı kurallar ve listeler ortaya konup bunların izlenmesi, kitaba uygun davranılması. *Hui Nan Tzu* kitabında şunları okuruz:

> **Göğün Taosu gizemli *(hsüan)* ve gizli işler; sabit bir şekli yoktur; katı kuralları izlemez *(vnı-tsel.* Öyle büyüktür ki asla sonuna varamazsın, öyle derindir ki asla kavrayamazsın. ^**

Ama Tao *wu-tse* (kanunsuz) olmasına rağmen açıkça fark edilen ama kitaplarca tammlanamayan bir düzene veya kalıba sahiptir, çünkü bir sürü boyutu, bir sürü değişkeni vardır. Bu çeşit bir düzen,

15 *Huai Nan Tzu 9,* s.lb, çev. Needham (1), c.2, s.561.

li prensibidir. *Li,* bir elmasın içindeki şekiller veya ağacın damarları anlamında bir düzeni ifade eden bir sözcüktür.[16]

Bu yüzden *li,* kitaba uygun hareket eden mekanik ve yasal düzenden çok farklı olan organik düzen olarak anlaşılabilir. *Li,* bizim akan suda, ağaçların ve bulutların şekillerinde, penceredeki buz kristallerinde veya sahilde dağılmış çakıltaşlannda gördüğümüz kalıplara benzer asimetrik, tekrara ve sistematik olmayan bir düzendir. Li'ye verilen bu değer sayesinde Çin'de manzara resmi Avrupa'dan çok önce ortaya çıkmıştır. Ve bu yüzden şimdi fotoğrafçılar ve ressamlar şelaleler ve köpüklerdeki baloncuklar gibi ritmlerin tanımlanamaz güzelliğini bize göstermeye çalışıyorlar. Soyut ve nesnesiz resim bile metal moleküllerinde veya deniz kabuklarının çizgilerinde bulunan şekillere sahip. Bu güzellik gösterildiği anda hemen fark ediliyor ama neden hoşumuza gittiğini söyleyemiyoruz. Estetikçiler ve sanat eleştirmenleri güya oran veya ritm zarafetini ortaya çıkarmak için bu sanat eserlerinin üzerine Öklitçi şemalar uygulayıp bize bunu göstermeye çalışsalar da yaptıkları yalnızca kendilerini aptal yerine koymak. Baloncuklar heksagram halinde kümelendiği veya ölçülebilir yüzey gerilimleri olduğu için ilgimizi çekmez. Geometri ile ifade etme her zaman doğal formu kendisinden daha küçük bir şeye indir-

16 8u kısım hem doğal hem de insana ait kanunlar hakkında Batılı ve Çinli görüşler arasındaki farka adanmıştır. Her ne kadar *li* felsefesi olgunlaşmış bir şekilde Chu Hsi tarafından formüle edilmişse de, kelime *Chuang-tzu* kitabında otuzbeş defa geçer.

genmesi, doğanın dans eden kavislerini gölgeleyen aşın basitleştirme ve katılıktır. Galiba sert insanlar kıpır kıpır olmaktan rahatsız oluyorlar, adımlarının şemasmı görmeden dans edemiyorlar ve kalçaları sallamanın ayıp bir şey olduğunu düşünüyorlar. Her şeyin "hizaya girmesini", yani doğrusal düzende olmasını, *li* değil *tse* olmasını istiyorlar.

Ama suyu kim hizaya sokabilir? Su, yaşamın özüdür ve bu yüzden Lao-tzu'nun en sevdiği Tao imgesidir.

En büyük iyi su gibidir
Çünkü suyun iyiliği her şeyi beslemesindedir
gayret etmeden.
Bütün insanların kötü dediği yeri kaplar (en alçak seviyeyi).*[7] [i45d]
Bu yüzdendir ki dünyadaki Tao
Vadiden okyanusa inen ırmak gibidir.^ Il45eJ
Dünyadaki en yumuşak şey en katı olanı yener.[1]^ [145gl
Göller ve okyanuslar nasıl yüzlere» ırmağın kralı olur?
ÇünkC' onlar aşağıda kalmakla iyi ederler
Bu yüzden onlar yüzlerce ırmağın kralıdır.^O [145fJ
Dünyada hiçbir şey sudan daha zayıf değildir
Ama üstühe yoktur katıyı yenmede.[21] [144a]

Aynı şekilde Chuang-tzu şöyle der:

Su sakinken ayna gibidir, sakalı ve kaşları yansıtır. Su seviyesini doğru şekilde gösterir ve filozof onu kendine örnek alır. Eğer su bu şekilde sakinlikten

17 *Lao-tzu,* **8.**
18 *Lao-tzu,* **32.**
19 *Lao-tzu,* **43.**
20 *Lao-tzu,* **66.**
21 *Lao-tzu,* **78.**

berraklığını alıyorsa, zihin kim bilir ne yararlar sağlar? Kutlu kişinin zihni karşılığında evrenin, tüm yaratılışın aynası olur.[22] I98a]

Suyun akışkanlığı herhangi bir çaba sonucu değildir, ama onun doğal özelliğidir. Ve üstün insanın erdemi de öyledir ki hiç uğraşmadan onun tesirinden kendisini çekecek hiçbir şey yoktur. Gök doğal olarak yüksek, yer doğal olarak katı, güneş ve ay doğal olarak parlaktır. Onlar bu nitelikleri için çaba harcar mı?[23] [102b]

Chuang-tzu ayrıca bir şelaleye düşüp de sağ salim sudan çıkan bir adam gördüğünü anlatır. Açıklama yapması istendiğinde yaşlı adam şunları anlatır:

Yo... bunu yapmamda hiçbir özel şey yok. Başlangıçta benim asıl halim vardı, sonra alışkanlık benim tabiatım oldu ve nihayet alınyazım. Hızla dalarım suya, girdapla çıkarım sudan. Kendimi suya uydururum, suyu kendime değil. Ancak bundan sonra onunla başa çıkabilirim... Ben kurak bölgede doğdum... kendimi kurak bölgeye alıştırdım. Bu, benim aslımdı. Sulak yerde yetişince kendimi suya uydurdum. Tabiatım derken bunu kastettim. Ve böyle yapmak için bilinçli bir çaba harcamamaya da alınyazım dedim.[24] [106a]

Akan suyun kalıplan Schenk(l), Kepes(l) ve Hyghe(l) akan suyun kalıplarım kas, kemik, ağaç ve taşta anımsanacak şekilde gösterilmiş ve ilk çağlardan beri insan sanatmda nasıl yer aldığı belirtilmişti. Suyun akışını izlerken herhangi bir estetik hata bulamayız; dalgalan, uçuşan serpintileri ve en ufak

22 *Chuang-tzu* 13, çev. H. A. Giles (1), s.157-158.
23 *Chuang-tzu* 21, çev. H. A. Giles (1), s.268.
24 *Chuang-tzu* 19, çev. H. A. Giles (1), s.239-240 *Lieh-tzu* 2 ve 8.

ayrıntısı bile her zaman zarafetle doludur. Biz de en az yüzde seksen suyuz ve bu yüzden Taocu onun bize model olduğunu düşünür, *Kuan-tzu** kitabından önemli bir pasaj bunun delilidir (-4. yy. sonlan):

Su, yerin kanıdır ve kaslarında ve damarlarında akar. Bu yüzdendir ki suyun tüm yeteneklere sahip olduğu söylenir. Gökte ve Yerde birikmiştir, dünyanın çeşitli şeylerinde depolanmıştır . Metalde ve taşta dışta akar, yaşayan mahlukların içinde yoğunlaşır. Bu yüzden suyun tinsel bir şey olduğu söylenir. Bitkilerde ve ağaçlarda biriktiğinde bunların gövdeleri düzgün gelişir, çiçekleri uygun sayıda olur ve meyveleri tam kıvamında. Kuşlar ve hayvanlar onunla şişmanlar ve büyürler, tüyleri ve kılları parlaklaşır, üzerlerindeki şekiller ve işaretler belirginleşir. Yaratıklann potansiyellerini fark edip normlara uygun şekilde gelişmelerinin sebebi sularının iç düzeninin uyum içinde olmasıdır.

İnsan sudur ve erkeğin ve dişinin üreme elemanları birleşince sıvı şekil alır... Böylece su kadında birikir ve dokuz erdem görünür. Erkeği şekillendirmek üzere pthtılaşır ve onun dokuz deliği ve beş uzvu belirir. Bu, onun zarif özüdür. O halde tüm yeteneklere sahip olan nedir? Sudur. Çeşitli şeyler arasında onun vasıtasıyla üretilmeyen hiçbir şey yoktur. Cncak onun prensiplerine güvenmeyi bilen doğru davranabilir.

Bu^sebeple dünyayı dönüştürecek kutlu kişi için çözüm suda yatar. Su kirlenmedikçe insanın kalbi dürüsttür. Su safsa insanın kalbi huzurludur. İnsanlann kalbi dürüst olduğunda istekleri ahlaksızca olmaz. Halkın kalbi

Konfüçyüs öncesi zamanlarda devlet adamı olan Kuan Chung'un bir eseri olan *Kuan-tzu* daha sonraki Han yorumuyla birlikte Chi-Hsi Akademisi bilim adamlannca bir araya getirilmiştir. Tao ile ilgili en etkili ifadeler bu muhteşem kitapta bulunabilir. Alan Watts *Kuan-tzu* ve Liu An mahkemesi bilimadamlarınca derlenmiş bir kitap olan *Huai Nan Tzu* kitaplarından bir kitap oluşturmaktan bahsetmiştir.

dürüst olduğunda kötülükle işi olmaz. Bu yüzden kutlu kişi dünyayı yönetirken insanları tek tek, ev ev eğitmez, onun anahtan sudur, kendine suyu örnek alır.[25]

Özetlersek, Tao doğanın ve evrenin akış yoludur; *li* (Needham'ı izlersek "organik kalıp" olarak tercüme edebiliriz) onun prensibidir ve su onun etkili metaforudur. Ama geometrik bir şemada olduğu gibi önümüze serip de Zı'yi açıklayamayız ya da onu sözcüklerin doğrusal düzeninde tanımlayanlayız, her ne kadar şimdi ben öyle yapma ikilemine düşmüş olsam da. Taonun ve kalıbının bizden kaçmasının bir sebebi de bunların aslında bizler olması ve biz de

Kesen ama kendini kesmeyen bir kılıç;
Gören ama kendini göremeyen bir göz[26]

gibiyiz. Atomun çekirdeğini gözleyerek davranışını değiştiririz ve gözlemimizle galaksiler bizden uzaklara kaçar ve beyni anlamlandırma çabasındaki engel de bu amaç için elimizde beynin kendisinden başka aracın olmamasıdır. Nesnel bilginin karşısındaki en büyük engel bizim kendi öznel varlığımızdır. Bu konuda yapılabilecek hiçbir şey yoktur o halde, ama "varılabilir ama görülemez" varlığımızın kaynağı ve zemini olarak Taoya güvenip onunla uyumlu hareket etmekten başka.

Doğa ve yapay olan, yetişme ve yapma arasında organik kalıbı mekanik ve doğrusal kalıptan ayırt edecek herhangi bir açık yol var mı? Açıkçası, hiçbir hayvan veya bitki bir masanın ağaçtan yapıl-

25 ***Kuan-tzu*** **39, çev. Fung Yu-lan (Bodde) (1), c.l, s. 166-167.**
26 ***Zenrin Kushu*** **14, s.267.**

ması gibi yapılmaz. Yaşayan bir yaratık çivilenerek, vidalanarak veya yapıştırılarak birbirine tutturulmuş parçalar toplamı değildir. Ağaç odundan yapılmamıştır, o odundur. Dağ kayadan yapılmamıştır, o kayadır. Tohum içten gelen bir genleşmeyle bitki olur ve kısımları veya ayırt edilebilir organları genleşmeyle eşzamanlı olarak gelişir. Tabii ki gelişen tohum çevresinden besin alır, ama bu süreç besleyici elemanların bir araya getirilmesi değildir, bitki onları emer ve dönüşüme uğratır; bir elektrik motoru veya bilgisayarda bunun eşi benzeri yoktur. Biz her ne kadar organizmaların mekanizmalarından bahsetsek de bu bir benzetmeden başka bir şey değildir. Organizmaları parçalarına ayırarak analitik yoldan incelerken sadece onların yapısının mekanik bir imgesini kullanırız. Böyle bir analiz yönlendirilmiş dikkatin doğrusal, kısım kısım inceleme metodudur, oysa canlı organizmalarda "kısım" denilen şeyler beden boyunca eşzamanlı olarak gelişir. İnsanm sınıflandırma sistemleri haricinde doğanın kısımları yoktur ve ancak ince ameliyatlarla bedenin herhangi bir kısmının yeri değiştirilebilir. Beden, neşterle, dikişle bir *faya.* getirilmiş cerrahi bir yapı değildir. Değişikliğe uğramış bir organizma ile parçalara ayrılabilen bir makine arasında ayrım yapmamız şart. Başka makineler üretebilen makineler bunu her zaman montajla ve doğrusal metotla yaparlar; her ne kadar bilgisayar gibi makineleri organik unsurlarla birleştirme noktasına gelmiş olsak da. Gerçekte bilgisayarda organik bir unsur hep vardı, bu da insanm kendisidir, çünkü bilgisayarın patronu ve yaratıcısı insandır.

Ama Tao, organik evrenin patronu ve yaratıcısı olarak düşünülemez. Egemen olabilir ama yönetmez. O, şeylerin kalıbıdır ama zorla uygulanan kanun değildir. Dolayısıyla *Han Fei Tzu* kitabında (3. yy.) şunları okuruz:

> **Tao sayesinde her şey öyledir ve onunla tüm prensipler uyuşur. *Li* prensibi eksiksiz şeyleri ifade eder *(wen)*. Tao, her şeyin sayesinde eksiksiz olduğu şeydir. Bu yüzden Taonun prensipleri veren olduğu söylenir. Şeylerin prensipleri varsa bir şey başka bir şey olmaz... Her şeyin kendisine ait farklı bir prensibi vardır, Tao her şeyin prensibini bir noktada uzlaştırır. Bu yüzden o hem bir şey hem de öteki şeydir ve yalnızca bir şeyin içinde değildir.**[27]

Bu yine Kropotkin'in anarşisine benzer. Eğer her şey kendi *li*'sini takip ederse, kendi /i'lerini takip eden diğer şeylerle ahenkli olacaktır. Bu, yukarıdan dayatılan kuralın sonucu değil onların karşılıklı, birlikte tınlamaları *(ying)* ve bağımlılıkları sayesinde olacaktır.

ju
B*£

O halde Taocular bir bütün olarak bakıldığında evrenin bir diğeri olmaksızın var olamayacak kalıpların bir uyumu veya simbiyozu olduğunu söylemektedirler. Oysa kısım kısım incelendiğinde çatışma görürüz. Biyolojik dünya her bir türün ötekinin avı olduğu birbirini yeme dünyasıdır. Ama ötekilere av olmayan bir tür olsaydı -insan gibi- bu tür sayıca artacak ve kendi kendini boğana kadar çoğalacaktı. İnsan öteki türleri (mesela bakterileri) yenme becerisi sonucu aşın nüfus artışına maruz kalmış, tüm biyolojik düzeni bozma tehlikesi içine

27 *Han Fei Tzu* 20, çev. Fung Yu-lan (Bodde) (1), c.l, s.177.

düşmüştür ve kendisine zarar vermektedir. Bu sebeple dünyaya hükmetmeye çalışan kişi her şeyi ve özellikle de kendisini tehlikeye sokar.

Dünyayı ele geçirip yönetmek isteyenler
Sanınm onu yakalayamazlar
Çünkü dünya tinsel *Ishen)* bir teknedir
Ve zorlanamaz
Zorlayan onu bozar
Yakalayan onu kaybeder.28 [144b]

Chuang-tzu'daki önemli bir kısma Lao-tzu'dan alınan bu pasajın ışığında bakmalıyız. Chuang-tzu burada dünyanın ve organizmaların yönetim ve düzenlenmesini tartışıyor. Öncelikle rüzgârın çeşitli delik ve gediklerde farklı sesler çıkarması ile insan kalbinin değişen halleri, duyguları ve düşünceleri arasmda bir benzerlik kurduktan sonra sözlerine şöyle devam ediyor:

Eğer bir öteki olmasaydı Ben de olmazdı. Ben olmasaydı ayrım yapacak hiçbir şey olmazdı. Bu doğru gibi görünüyor. Ama bu çeşitliliklere sebep olan ne? Sanki gerçek bir Efendi var gibi görünebilir ama varlığına delalet eden hiçbir şey yok. Onun var olduğuna inanılabilir ama onun şeklini görmüyoruz. Gerçekliği olabilir ama şekli yok. İnsan bedeninin yüz parçası, dokuz d^îği ve altı uzvunun hepsi de yerlerinde eksiksiz. Hangisini tercih edeyim? Hepsini eşit derecede seviyor musun? Yoksa bazılarını daha mı çok seviyorsun? Hepsi hizmetkâr mı? Bu hizmetkârlar birbirlerini kontrol etmekten aciz mi, bir yöneticiye mi ihtiyaçları var? Yoksa sırayla yönetici ve hiz-

28 *Shen* çevirmene zorluk çıkaran bir kelime. Çünkü genellikle tercih edilen anlamları ruh, tann, ilahi, doğaüstü vs. yetersiz. Ben onu her bir organizmanın ve bütün olarak evrenin akla hafsıla sığmaz doğal zekâsı (veya *lii* olarak alıyorum.

metkâr mı oluyorlar? Onların kendilerinden başka gerçek bir yönetici olabilir mi?[29] [112a]

Bir kürenin yüzeyindeki her bir noktanın onun merkezi olarak görülebilmesi gibi bedendeki her organ ve kozmostaki her varlık da onun merkezi ve yöneticisi olarak görülebilir.

Bu, Hindu-Budacı karma prensibi gibidir, yani başınıza gelen her şey sizin kendi eyleminiz veya ediminizdir. Böylece mistik deneyimin veya kozmik bilincin birçok aşamasında yaptığınız şeyle başınıza gelen şey arasındaki fark, istençli ile istenç dışı arasındaki fark kalkmış gibi görünür. Bu his, her şeyin istençli olduğu duygusu olarak yorumlanabilir, yani tüm evren sizin kendi eylem ve iradenizin sonucudur. Ama bu kolayca her şeyin istenç dışı olduğu hissine sıçrayabilir. Birey ve iradesi hiçbir şeydir ve "Ben" olarak adlandırılabilecek her şey yerkürenin kendi yörüngesi etrafmda dönmesi gibi kontrol dışıdır. Ama Taocu bakış açısından bu iki görüş de yetersizdir. Aynı gerçeği kutupsal şekilde ele almaktır. Yani ne bir yönetici vardır ne de yönetilen. Süregiden her ne ise aslında sadece kendiliğinden olmaktadır *(tzu-jan).* Ne bir itiş ne de çekiş vardır, çünkü her itiş bir çekiş ve her çekiş de bir itiştir, direksiyon kullanmaya benzer bir şeydir

29 Ama öteki çevirmenlerin son sözcüğü nasıl kısalttıklarına bir bakın. "Sanki aralarında gerçek bir Efendi olması lazımmış gibi görünüyordu" (Watson). "Tabii ki onların hepsine tesir eden bir can vardı" (H.A.Gües). "Sizi temin ederim ki orada gerçek bir hükümdar var" (Ware). "Aralarında gerçek bir idareci olmalı" (Legge). Ben şöyle tecüme ediyorum: "Onların gerçek idarecileri yalnızca buradadır" -daha önceki cümleye gönderme yapıyor. "Sırasıyla idareci ve hizmetkâr olurlar mı?"

bu. O halde her şeyin bir karşılığının olduğunu söyleyen bir dünya görüşüdür, çünkü satış olmadan alış ya da alış olmadan satış, organizmaları olmayan bir çevre, çevresi olmayan bir organizma olamaz. Bu yine "karşılıklı ortaya çıkış" *(hsiang sheng)* prensibidir. Evren bizim bilincimizi üretirken bilincimiz de evreni doğurur ve bunun farkına varmak felsefi görüşün *yin* ve *yangım* temsil eden materyalistler ve idealistler (veya mantıkçılar), gerekircilerle özgür iradeciler arasındaki tartışmayı sona erdirir.

Çoğunluk bu evren görüşünün temel sebep-sonuç yasasını bir tarafa koyduğunu söyleyip itiraz edecektir. Yağışın azlığının kuraklığa, kuraklığın kıtlığa, kıtlığın da ölüme yol açtığını düşünürüz. Oysa yağış azlığı, kuraklık, kıtlık ve ölüm aynı olaya bakmanın veya aynı olayı tarif etmenin sadece dört yoludur. Veri, canlı organizmalarda yağış azlığı=ölüm'dür. Nedensellik kuramı sadece tanımlama amacıyla ayrıştırıp parçalara böldüğümüz bir olayın çeşitli aşamalarını birleştirmenin sakat bir yoludur. Öyle ki, kendi sözlerimizle yolumuzu şaşırıp tekrar nedensellik bağı ile birbirine bağlanması gereken farklı olaylar olduğunu düşünmeye başlarız. Gerçekte tek bir olay vardır, o da evrenin kendisidir. Nedensellik değil i'dir dünyanın temeli.[30]

30 İngiliz morfolojist ve bilim felsefecisi Lancelot Law Whyte 1972'de ölümünden kısa bir süre önce bana baskı ve kuvvetlerin etki ve tepkilerinin ölçümündense kalıpların açısal ölçümünün dünyanın tanımlanmasında daha etkili olduğu fikri üzerinde çalıştığını söylemişti. Bu tema ile ilgili çalışması Bibliyograf^'da belirtilmiştir.

Eğer Taoculuğa ait fikirleri Batı düşüncesinin kategorileri içinde tasnif etmeye çalışırsak Taonun -özel bir Tanrı olarak değil- bir manyetik alan gibi bilinçsiz ama her şeye rağmen formatif bir enerji olduğu doğacı bir panteizme varırız. Benim biçimsel panteizmden anladığıma göre müstakil şeylerin ve olayların bir toplamı olarak evren, sadece Tanrı'nm bir başka ismidir, ona Tanrı demek ona hiçbir şey katmaz, ama belki bir saygı ve hürmet tavrı olduğu düşünelebilir. Taocular evrenden *wan wu* "bin bir şey" olarak bahsederken onun sadece ayrı nesnelerin bir araya gelmesi olduğunu ima etmezler. Şeyler *(wu)* öyle birleşik Tao alanındaki farklılaşmalar veya biçimler olarak varlıklar **değilr** lerdir. Bu, karşılıklı ortaya çıkma prensibinin zorunlu bir uzantısıdır.

> **Eskilerin bilgisi eksiksizdi. Neden eksiksizdi? Önce, onlar şeyler olduklarını bilmiyorlardı. Bu en mükemmel bilgidir, buna ekleyecek bir şey yoktur. Sonra, şeyler olduklarını bildiler ama daha aynm yapmamışlardı. Daha sonra ayrımlar yapmaya başladılar aralarında ama henüz yargıda bulunmuyorlardı. Yargılarda bulunmaya başlandığında Tao bozuldu.-*[1] [İlla]**

Ve yine:

> **Evren bizimle birlikte var oldu, bizimle birlikte her şey birdir.[32] Ill2b]**

Dahası Taoyu bilinçdışı enerji olarak algılamak, onu kişisel bir yönetici veya Tanrı olarak algılamak kadar gerçeklerden uzaktır. Ama Tao kavranamazsa -ki öyledir- bu sözcüğe sahip olup onun hakkın-

31 ***Chuang-tzu*** **2, çev. Fung Yu-lan (3), s.53.**
32 Bir önceki eser, s.56.

da hiçbir şey söylememenin ne gereği vardır? Sebebi basit, çünkü sezgisel olarak biliyoruz ki bizim ve doğanm bizden kaçan bir boyutu var, çünkü çok yakın, çok genel ve öylesine her şeyi kucaklıyor ki belirli bir nesne olarak ayırt edilemiyor. Bu boyut, bizim farkında olduğumuz tüm çarpıcı biçimlerin ve deneyimlerin zeminidir. Biz farkında olduğumuzdan bilinçdışı olamaz, biz her ne kadar onun bilincinde olmasak da - yani dış bir şey olarak. Dolayısıyla ona isim verebiliriz ama hakkında tam ve eksiksiz beyanda bulunamayız. Aynen elektrik denen şeyde olduğu gibi. Onu idrak etmenin tek yolu doğanın süreçlerini ve kalıplarını gözlemektir ve zihinlerimizin sakin olmasını sağlayan meditatif disiplindir, böylece sözel yorum olmaksızın "onun" hakkında canlı farkındalığa sahip oluruz.

Bebek gözlerini kısmadan, bir noktaya takılıp kalmadan bütün gün şeylere bakar. Bu, onun gözlerinin belirli bir nesne üzerinde odaklanmamasındandır. Nereye gittiğini bilmeden gider, ne yaptığını bilmeden durur. Etrafındakilerle kaynaşır ve onlara uyar. Zihinsel sağlığın prensipleri bunlardır.[33] [103b]

33 ***Chuang-tzu*** **2^çev. Lin Yutang, s.86.**

中庸

道也者不可須臾離也可離非道
也 [a: 73]

無門關第十九

南泉因趙州問如何是道泉云平
常心是道州云還可趣向否泉云
擬向即乖州云不擬争知是道泉
云道不屬知不屬不知知是妄覺
不知是無記若真達不疑之道猶
如太虛廓然洞豁豈可強是非也
州於言下頓悟 [b: 74]

蓋師是而長能師治而長乱乎是
未以天地之理萬物之情者也是
猶師天而長地師陰而長陽不可
不可引以矣然且語而不舍能則
通也
[a: 60]

知道者必達於理達於理者必明於權以於權者不以物害己至人者火弗能熱水弗能溺寒暑弗能害禽獸弗能賊非能賊能害之也言察乎安危寧於禍福謹於去就莫之能害也
[b: 161]

且夫待鉤繩規矩而正者是削其
性也待繩約膠漆而固者是侵其
德也屈折禮樂以慰天下之
心者此失其常然也天下有常然
常然者曲者不以鉤直者不以繩
圓者不以規方者不以矩附離不
以膠漆約束不以纆索
[a: 154]

吹呴呼吸吐故納新熊經鳥申為
壽而已矣此道引之士養形之人
彭祖壽考者之所好也
[b: 159]

莊子山木

材與不材之間似之而非也故未
免乎累若夫乘道德而浮遊則不
然無譽無訾一龍一蛇與時俱化
而無肯專為一上一下以和為量
浮遊乎萬物之祖物物而不物於
物則胡可得而累邪
[a: 140]

故戒之戒之脩其天德而遊於
物之所不得不然則幾矣
[b: 141]

莊子天道

水靜則明燭鬚眉平中準大匠取
法焉水靜猶明而況精神
[a: 85]

副輪徐則甘而不固疾則苦而不
入不徐不疾得之於手而應於心
口不能言有數存焉於其間口不
能以喻臣之子臣不能受
之於臣是以行年七十而老斲輪
[b: 156]

莊子養生

適來夫子時也適去夫子順也安時而處順哀樂不能入也古者謂是帝之縣解物不能繫也 [a:159]

莊子人間世

一若志無聽之以耳而聽之以心無聽之以心而聽之以氣聽止於耳心止於符氣也者虛而待物者也唯道集虛虛者心齋也 [b: 162]

莊子天地

猶人者居无思行无慮不藏是非美善相忘乎大莫之境合喜之謂悅悅之謂誠誠之謂德通乎物之謂道故曰至樂者先之道也故曰天地有餘萬物不知帝王順之而萬事治之無不宜也 [a: 120]

莊子馬蹄

[a: 160]

[b: 94]

莊子庚桑楚

莊子至樂

[a: 121]

莊子田子方

[b: 85]

祥慶劇未為讓讓成見書鷺猫鬼
神鼻侯見而問馬曰子何術以為
馬對曰臣工人何術之有能然有
一焉臣特為讓未嘗敢以耗氣之
必齋以靜心齋三日而不敢懷慶
賞爵祿齋五日不敢懷毀譽巧拙
齋七日輒然忘吾有四肢形體之
當是時之无公朝其巧專而外骨
消然後入山林觀天性形軀至矣
然後成見鐻然後加手焉不然則
已則以天合天器之所以疑神者
其是與
[a: 155]

工倕旋而蓋規矩指與物化而不
以心稽故其靈臺一而不桎
[a: 153]

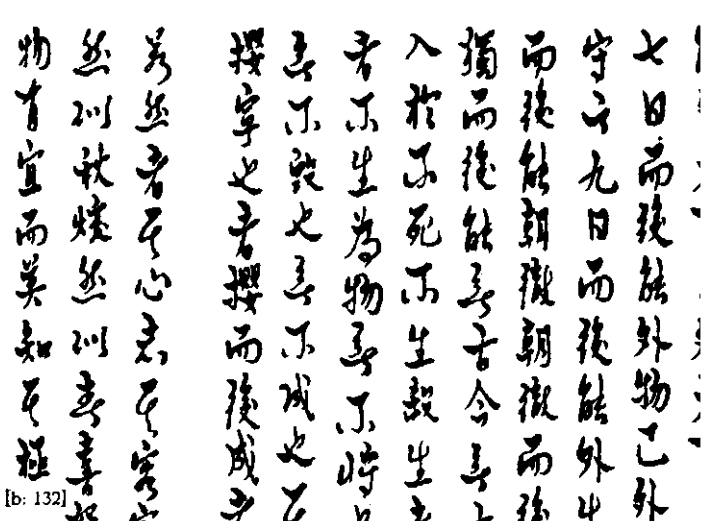
顏淵問仲尼曰吾嘗濟乎觴深之
淵津人操舟若神吾問焉曰操舟
可學邪曰可善游者數能若乃夫
沒人則未嘗見舟而便操之也吾
問焉而不吾告敢問何謂邪仲尼
曰善游者數能忘水也若乃夫沒
人未嘗見舟而便操之也視淵
若陵視舟之覆猶其車卻也覆卻
若方陳乎前而不得入其舍奚往
而不暇
[b: 155]

已善死者始乎故長乎性成乎
命與奇俱入與汩俱出從水之道
而不為私萬物一也此謂之丈
善生於陵而安於陵故長於水
而安於水性之不知善所以然而
然命之
[a: 85]

夫藥有毒醫善治疾不死者數人
人固而犯害與人無怨全之來
求不知之望亦不知之是故逆物
而不慢救得全於天而猶美之而
況得全於天乎
[b: 140]

古之真人不知說生不知惡死其
出不訢其入不距翛然而往翛然
而來而已矣不忘其所始不求其
所終受而喜之忘而復之是之謂
不以心捐道不以人助天是之謂
真人
[a: 128]

特犯人之形而猶喜之況人之形
者乎犯而未始有極也不為戚可
勝計邪故聖人將遊於物之所不
得遁而皆存善妖善老善始善終
人猶效之又況萬物之所係而一
化之所待乎
[b: 129]

[b: 132]

七日而後能外物已外物矣吾又
守之九日而後能外生已外生矣
而後能朝徹朝徹而後能見獨見
獨而後能無古今無古今而後能
入於不死不生殺生者不死生生
者不生為物無不將也無不迎也
無不毀也無不成也其名為攖寧
攖寧也者攖而後成者也
[a: 134]

莊子大宗師

夫道有情有信無為無形可傳而
不可受可得而不可見自本自根
未有天地自古以固存神鬼神帝
生天生地在太極之先而不為高
在六極之下而不為深先天地生
而不為長長於上古而不為老
[a: 77]

夫卜梁倚有聖人之才而無聖人
之道我有聖人之道而無聖人之
才吾欲以教之庶幾乎果為聖人
乎不然以聖人之道告聖人之才
其易矣吾猶守而告之參日而後

sayfa 108'den devam ediyor

乎其乎知說生之非惑邪予其乎
知其死之非弱喪而不知歸者邪
予其乎知夫死者不悔其始之蘄
生乎麗飲酒者旦而哭泣哭泣
者旦而田獵方其夢也不知其夢
也夢之中又占其夢焉覺而後知
其夢也且有大覺而後知此其大
夢也而愚者自以為覺竊竊然知
之君乎牧乎固哉丘也與女皆夢
也予謂女夢亦夢也

[a: 136]

士之人其知有所至矣乎至有
以為未始有物者至矣盡不可
以加矣其次以為有物矣而未始有
封也其次以為有封焉而未始有
是非也是非之彰也道之所以虧
也

[a: 93]

昔者莊周夢為胡蝶栩栩然胡蝶
也自喻適志與不知周也俄然覺
則蘧蘧然周也不知周之夢為胡
蝶與胡蝶之夢為周與

[b: 135]

4. WU-WEİ

莊子齊物論

[a: 91]

[b: 93]

"Tao hiçbir şey yapmaz, ama yine de hiçbir şey yapılmadan kalmaz."[1] [I44cl Açıkçası, Lao-tzu'nun bu ünlü kelimeleri sözlük anlamlarıyla ele alınmamalıdır çünkü "edimsizlik" *(wu wei)* prensibi atalet, *laissez iaire ("ir.*hükümetin sanayi ve ticaret işlerine müdahale etmemesi) veya sırf boyun eğiş olarak düşünülme-

1 ***Lao-tzu*** **37.**

melidir. Wei" nin birçok anlamı arasında olmak, yapmak, etmek, uygulamak, eyleme dökmek sayılabilir ve ***ifa*** formunda sahte, taklit, yapmacık anlamına gelir. Ama Taocu yazılar bağlamında gayet açık bir şekilde zorlama, burnunu sokma, zoraki anlamlarında kullanılmaktadır. Başka türlü ifade edersek, ii'nin özüne aykırı davranmaya çalışmaktır. Dolayısıyla, "zor kullanmama" olarak *wu wei,* özüne uygun davranma, suyuna gitme, akıntıya karşı yüzmeme, yelkenleri rüzgâra bırakmak, gelgit ile yükselip alçalma, alttan alma kastettiğimiz şeydir. Belki de en iyi Japonların *judo* ve aikido sanatlarıyla örneklenebilir. Judo ve aikidoda rakip kendi saldırısının kuvvetiyle yenilgiye uğratılır; bu konuda aikidoda öyle beceri seviyelerine ulaşılmıştır ki, ben bir keresinde bir saldırganın hiç dokunulmadan yere fırlatıldığını bile görmüştüm.

Prensip, yoğun kar yağışı altındaki çam ve söğüt meşeliyle tasvir edilir. Çamın dalı sert olduğundan ağırlık altında kırılır, ama söğüt dalı ağırlıkla eğilir, kar kayıp gider üzerinden. Ama söğüdün gevşek değil yay gibi olduğuna dikkat etmeli. Bu yüzden *wu wei,* Tao'yu izleyenin yaşam tarzıdır ve öncelikle bir zihniyet olarak anlaşılmalıdır, yani prensiplerin, yapıların, insan ve doğal meselelerin eğilimlerinin iyice bilinmesi ve bunlarla başa çıkmada en az enerjinin harcanmasıdır. Ama bu zihniyet yalnızca bilgiye dayanmaz, aynı zamanda tüm organizmaların bilinçaltı zihniyeti ve özellikle sinir sisteminde doğal olarak var olan akıldır. *Wu wei,* bu akıl ile kişinin tüm eylemlerinde en az direnç çizgisinin birleştirilmesidir. Sadece çabadan sakm-

mak değildir. Mesela *judo'da* kişi kaslarını kullanır ama yalnızca doğru zamanda, rakip dengesizse veya kendisini aşın derecede uzatmışsa. Ama bu çabada bile *ch* 7 denilen, garip bir çabasızlık özelliği vardır. Sanskrit prana'nın eşdeğeri olan *ch 'i,* nefesle alakalı bir enerjidir.

Bu aila'do'daki bükülmez kol egzersizi ile tasvir edilebilir. Sağ kol ileri uzatılır ve rakipten bükmesi istenir. Eğer kol çok sıkı tutulursa güçlü bir hasım kesinlikle onu bükecektir. Ama gözler uzak bir noktaya şabitlenmiş ve kol içinden o noktaya doğru suyun aktığı lastik bir boru olduğu hissiyle rahatça uzatılırsa bükülmesi zor olacaktır. Kişi, zorlamadan her ne olursa olsun sadece ch'inin akışı sayesinde kolun dümdüz duracağını varsayar. Deneme yaparken sanki karnınızdan veriyormuş gibi yavaşça nefes verin ve soluğun kolunuz boyunca ilerlediğini düşünün. Muhtemelen bu bir çeşit kendi kendine hipnoz olarak adlandırılabilir, ama bu yanlış bir adlandırmadır, uykuyla hiçbir alakası yoktur. Ben sıkı bir kavanoz kapağı açmada da benzer bir metodun uygulanabileceğini keşfettim. Ve çok güçsüzmüş gibi göründüğü halde genç erkekleri bile pes ettiren kayaları yalnızca yaslanarak hareket ettirebilen yaşlı bir Zen ustası tanıyorum.

Suyun yerçekimini takip etmesi ve sıkıştınldığmda yeni bir çıkış bulmak için yükselmesi gibi *wu wei* yerçekiminin enerji olarak görüldüğü bir prensiptir ve Taocu, yerçekiminde aynen rüzgâr veya bir akıntı gibi kullanılabilecek bir cereyan bulur. Yerçekimi ile düşmek, kendi ekseninde güneşin etrafında dönen yerkürenin devasa enerjisini oluşturur.

Wu-wei deyimi Konfüçyüs tarafından bir kez ama yalnız bir kez kullanılmıştır. "Usta şöyle dedi: 'İmparator Shun değil miydi hiçbir şey yapmayıp da *(wu wei)* gayet iyi yöneten? Ne yapmıştı? Sadece insanlarını düzeltmiş, kendisi de iyi bir idareci olarak uygun konumunu almıştı."[2] Politik anlamda prensip uzun uzadıya ilk defa Shen Pu-hai tarafından şimdi kayıp olan çalışması Shen-rzu'da tartışılmıştır. Bu kitaptan geriye diğer yazarların yaptığı alıntılar kalmıştır ve hem *Lao-tzu* hem de *Chuang-tzu*'dan eskidir.[3] *Wu* wei'yi basitçe iktidar ve yönetsel görevlerin devredilmesi, İmparatorun gereksiz yönetim detaylarına bulaşmaması olarak açıklar. Lao-tzu ve Chuang-tzu'da bu anlamının yanında ^ çok daha fazla anlamı vardır. Özellikle Lao-tzu'da çok farklı düzeylerde yorumlanabilir. *Tao Te ching* yönetim hakkında öğüt veren bir elkitabı, doğal felsefe kitabı veya metafizik ve mistik bilginin özeti olarak ele alınabilir. Creel'in işaret ettiği gibi ilk Taocular Savaşan Eyaletler Dönemi (-400'den -221'e) gibi epey sıkıntılı bir zamanda yazılarını yazmışlardı, politik *laissez faire* intihar kabilinden bir şeydi ve bu insanlar hiç de aptal değillerdi.

Öyleyse öncelikle wu-wei'nin politik yanma bakmalıyız. Lao-tzu ve Chuang-tzu'yu zamanlan hakkında bir açıklama olarak okuyacak olursak onların politik güç arzusunu en büyük ahmaklık, elinde tutan kişi için bir yük olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz. Bugün açıkça fark ettiğimiz gibi, aklı başında hiçbir insan herhangi büyük bir ulusun tek

2 Lun-yü 15.4, çev. Creel (1), s.58.
3 Bkz. Creel (1), s.61.

yöneticisi olmayı istemez. Çünkü bundan daha telaşlı, sinir bozucu, endişe kaynağı ve insanı zora sokan bir yaşam biçimi yoktur. Kişi telefondan asla kaçamaz, devamlı korumalar eşliğinde yaşar, her saat acil kararlar (gizli ve kıt enformasyon üzerine) alması gerekir. Böyle bir baskı altında öylesine durup etrafı seyredecek zamanı olan, politik açıdan önemli olmayan bir iki arkadaşıyla ormanda gezinen veya yalnız başına sahilde oturup denizi seyreden bir insan olabilmek olanaksızdır. Fazla güç kaygı vericidir, tam güç sıkıntı kaynağıdır, öyle ki Tanrı bile bu gücünden sıyrılıp insanlarına, balıklarına, böceklerine ve bitkilerine devreder; tebdili kıyafet tebaasının arasında dolanan kralın öyküsü gibi.

Bu yüzden Lao-tzu (mesel 60) yöneticiye devleti küçük bir balığı pişirir gibi yönetmesini tavsiye eder: balığı tavada devamlı alt üst etmemeli, çünkü parçalanır. Ve ideal bir devleti bir kasabadan büyük olmayacak şekilde tasavvur eder.

Birkaç insanıyla küçük bir devlet olduğunu düşünün buranın
Çeşitli mekanik tertibat olsa ama
Bunlar kullanılmasalar
İnsanlar ölümsüzlüklerinin gayet iyi farkında olsalar ve
Kendilerini uzatmasalar
Kayıkları ve arabalan olsa
Seyahat etmeseler bunlarla
Silahları olsa ama göstermeseler
Tekrar düğümlü sicim kullansalar (kayıt tutmak için)
Yiyecekleri ile tatmin olurlar
Elbiseleri içinde memnun
Evlerinde rahat

Gelenekleriyle mutlu
Yakın olsa komşu devletler
Horozların ötüşü, köpeklerin havlaması duyulsa da insanlar gitmezler tüm yaşamları boyunca yaban ellere.[4] fl44d]

Bu hem Lao-tzu'nun hem de Chuang-tzu'nun, tesadüfen, durumlarını abartmaktan zevk aldıkları şeklinde anlaşılmalı. Chuang-tzu bazen bir noktayı tasvir etmek için tamamen akıl almaz örnekler kullanır. Dolayısıyla yukarıdaki meselde Lao-tzu'yu çok ciddiye almamak lazım; ama insanlar eğer arzularına hâkim olur, yaşam tempolarını yavaşlatır, elleriyle çalışmayı küçümsemezlerse çok daha iyi olacağını söyler.

Tüm Taocu yazılarda "eski zamanların doğru insanlarına" duyulan bir özlem vardır. Bu, Rousseasu ve +18. yy.daki Soylu Vahşi idealini akla getirir ki böyle bir nostalji modaya uygun antropoloji tarafından uzunca bir süre beğenilmemiştir. Ama bugün insan merak ediyor. Günlük ölüm korkusunun veya devamlı olarak hiç gelmeyen bir yarında tatmin arayışının sürüp gittiği uzun ömür iyi bir şey midir? Teknolojik ilerleme bir hastalık, merkezde odaklanabilmekten ve şu andan zevk alabilmekten aciz olmanın semptomu mudur? Chuang-tzu şöyle der:

Eksiksiz erdem sahibi kişi dinlenirken hiçbir düşüncesi yoktur, eylem halindeyken endişesizdir. Ne doğru, ne yanlış, ne de iyi ve kötüyü bilir. Dört Deniz içerisinde her şey kazançlıdır, bu onun dinlencesidir. İnsanlar ona annesini kaybetmiş çocuklar gibi

4 ***Lao-tzu*** **80, çev. Ch'u Ta-kao (1), s.95.**

tutunur, etrafında dolanırlar yolunu kaybetmiş yolcular gibi. Zengindir ama nereden gelir bilmez. Gereğinden çok yiyeceği içeceği vardır, kim sağlar bilmez...

Eksiksiz erdem çağında iyi adamlar takdir edilmez, yetenek dikkat çekmezdi. Yöneticiler sadece yol gösterici, insanlar vahşi bir geyik kadar özgürdü. Komşularına karşı vazifelerinin farkında bile olmadan dürüsttüler. Yardımseverlik nedir bilmeden birbirlerini severlerdi. Sadakat nedir bilmeden sadıktılar. İyi niyet nedir bilmeden namusluydular. Herhangi bir sorumluluğun farkına bile varmadan her şeyde özgürce davranırlardı. Bu yüzden yaptıkları iz bırakmaz, meseleler sonraki nesillere kalmazdı.[5] [101a]

Bu akla hemen Thoreau'dan bir pasajı getiriyor:

Batan güneşin heybetli bir çam ağacının öteki yüzünde ışıdığını gördüm. Altından ışınları ormanın geçitlerinde bir asilzade salonundaymışçasına süzülüyordu. Oraya sanki eski, takdire şayan ve parlak bir aile yerleşmiş gibi bir izlenime kapıldım... benim tanımadığım bir aile, güneş ışınları onların hizmetkârıydı, kasabadaki topluma karışmamışlardı, oraya çağnlmamışlardı. Parklarını, mesire yerlerini gördüm ormanın içinden ötelere doğru. Çamlar büyüdükçe onlara çatı olmuştu. Evleri görünmüyordu, ağaçlar büyümüştü aralarından. Bastırılmış bir kahkaha duydum mu bilmiyorum. Güneş ışınlarına yaslanıyorlarmış gibi görünüyordu. Oğulları ve kızları vardı. Gayet iyiydiler. Doğrudan salonlarına giden çiftçinin araba yolu en ufak bir şekilde onları rahatsız etmiyordu, bir havuzun çamurlu dibinin bazen yansıyan gökyüzünde görünmesi gibi. Onlar... bil-

5 Çünkü "onlar herkese karşı özgürce davranırlar". Watson şöyle çevirmiş: "Böcekler gibi etrafta dolanıp, birbirlerine hizmetler sunarlar ama nezakette bulunduklarını bilmezler."

iniyorlardı onun komşu olduğunu, bununla birlikte çiftçinin sürüsünü eve doğru sürerken ısbk çaldığını duydum. Hiçbir şey onların yaşamlarındaki sükûnete eş değildir. Armaları sadece bir likendi, çamlarda ve meşelerde resmini gördüm. Mahzenleri ağaçların tepelerindeydi. Politikayla alakaları yoktu. Hiçbir çalışma sesi gelmiyordu. Dokuduklarını veya örgü ördüklerini fark etmedim. Ama rüzgâr durup sesler kesildiğinde hayal edilebilecek en hoş müziksel mırıltı dikkatimi çekti. Sanki Mayıs ayında uzaklardan bir arı kovanının sesi gibi. Muhtemelen onların düşünme sesi. Boş düşünceleri yoktu ve dışarıdan kimse onların çalışmasını göremezdi, çünkü onların meşguliyetleri öyle dallanıp budaklanmamıştı.[6]

Böyle bir şey olası mı yoksa bunlar boş hayaller mi? Chuang-tzu'nun önemli bulduğu noktaları belirtmek için abarttığını hatırlarsak buradaki pratik mesaj sıkıntının dünyayı ve kendilerini zor kullanarak geliştirmeye çabalayanlar tarafından çıkarıldığını söylüyor diyebiliriz. "Ah Özgürlük, ne suçlar işlendi senin adına!" Fransız, Amerikan ve Rus devrimlerinin idealizmi er ya da geç hep özgürlük ya da ezilen insanların refahı için oldukları söylenip haklı çıkarılan aşırı şiddete yol açmıştı.

İnsanoğlunu kendi haline bırakma diye bir şey olmuştu ve insanoğlunu (başarıyla) yönetmek gibi bir şey hiç olmadı. Kendi haline bırakma, insanın doğal eğilimlerinin sapması ve erdemin bir kenara bırakılması korkusundan ortaya çıkar. Ama doğal eğilimlerden sapılmazsa, erdem bir kenara bırakılmazsa hükümete gerek kalır mı?[7] [I02al

6 Thoreau (1), s.628-629.
7 *Chuang-tzu* 11, çev. H. A. Giles (1), s.119.

İş buraya vardığında hükümet basitçe gerçekten şeylerin nasıl yönetileceğini bilen bizim dışımızda birileri olduğu kanısı üzerine sorumluluğun terk edilmesidir. Ama hükümet görünüşte insanların iyiliği için çalışan aslında kendi kendine hizmet eden bir işletme haline gelir. Şeyleri kontrol altında tutmak için gittikçe artan karmaşıklık ve anlamsızlıkta kanunlar çıkarır ve kâğıt üzerinde hesaplar tutulmasını talep ederek verimli çalışmayı engeller, böylece tutulan kayıtlar gerçekte yapılandan daha önemli hale gelir. Bu konuda daha çok şey söylenebilir ama halihazırdaki nüfus artışı, çevre kirliliği, ekolojik dengesizlik ve nükleer patlamanın potansiyel felaketleri ile ilgili endişe içinde hükümet edilen ulusların kendi kendine zarar veren, kendi yarattıkları sorunlar içinde felce uğramış, kâğıt dağları arasında boğulmuş kurumlar olduklarını belirtmek şart.

Dahası ne birey ne de toplum kendi ayaklarından kendini çekip çıkaramaz, her ne kadar herkes şimdi tam da yapmamız gereken şeyin bu olduğunu söylese de. Kendimizi ve dünyayı daha iyi hale getirmek için fiziksel veya etik güç kullandığımız müddetçe yapılabilecek şeylere kullanacağımız enerjiyi boş yere harcamış oluruz. Burası bu problemlerin ayrıntılarına girme yeri değil. Yalnız şunu söylemek gerekir ki, Taocu görüşte kendimize ve ötekilere itimat etmek gibi vahim bir kumarı oynamak zorunda olduğumuzu söyleyen doğru bir kanı vardır. Ama Lao-tzu ideal toplumunu tanımlarken çekinceyi koyuyor: "İnsanların silahları olsa ama bunları göstermeseler", çünkü silah bir noktaya ka-

dar dişlerin, çenenin ve kabuğun doğal bir uzantısı. Taocu doğa görüşü duygusal değildir. Şiddetin bazen kullanılması gerektiğini kabul eder ama her zaman pişmanlıkla:

En iyi asker, asker gibi değil
En iyi dövüşçü yırtıcı değil.^ [143a]

Bu konuda hem Konfüçyüsçüler hem de Taocular gerçekten aynı fikirdedirler. Çünkü bütün erdemlerin en başına Konfüçyüs doğruluğu *(i)* değil iyi yürekliliği *(jen)* koyar ki, bu sık sık tercüme edildiği gibi yardımseverlik değil, tam ve dürüst insan olmaktır. O da Lao-tzu'nun Taoyu tanımlaması gibi bu özelliği tanımlamaktan kaçınır.

Gerçek insanlık büyük yetenek gerektirir ve oraya giden yol güçtür. Onu ellerinizle kaldıramazsınız ve ona yürüyerek varamazsınız. Ona ötekilerden daha çok yaklaşana doğru bir adam denilebilir. Şimdi bir adamın sırf çabayla bu duruma ulaşmaya gayret etmesi zor bir şey değil mi? Bu yüzden eğer insan doğruluk mutlak standardıyla ölçmeye kalkarsa gerçek bir adam olmak zordur. Ama insaniyet standardıyla ölçerse daha iyi insanlar uyacakları bir standart bulmuş olurlar...

Uzunca bir zaman doğru insana örnek bulmak çok güç oldu. Yalnız üstün insan bu hale erebilirdi. Bu yüzden üstün insan kendi başaramadığı şey için insanları eleştirmez, insanları başaramadıkları şey için utandırmazdı. Doğru bir adam olmayan yoksulluğa uzun zaman dayanamaz, ama zenginliğe de dayanamaz. Doğru adam, doğru adam olmanm prensiplerine uygun yaşamaktan mutluluk duyar ve doğaldır ama az bir erdemi olan bunun avantajlı olduğunu düşünür. Üstün adam önceden belirlenmiş eylem kalıpları veya tabular olmadan yaşar. O an için ne-

8 *Lao-tzu* 68, çev. Ch'u Ta-kao (1), s.83.

yin doğru olduğuna nadiren durup karar verir. Erdemin hırsızları sahte sofulardır.[9]

Başka türlü ifade edersek, doğru adam* hakkaniyet timsali, bir tutucu veya aşırı derecede erdemlilik taslayan kimse değildir; yemeğe tuzun gerekmesi gibi birtakım hataların gerçek insan doğası için lüzumlu olduğunu bilir. Sırf doğrucu insanlarla yaşamak zordur. Çünkü bunların mizah duygulan yoktur, gerçek insan doğasına izin vermezler ve tehlikeli bir şekilde kendi gölgelerinin bilincinde değillerdir. Bütün yasa düşkünleri ve işgüzarlar gibi dünyayı Procrusteancı doğrusal yönetmelikler yatağma yerleştirmeye çakşırlar, ki bu yüzden onlarla makul uzlaşma zemini oluşturmak olanaksızdır. Savaş sırasında teslim olmaktansa kayıtsız şartsız ölümüne savaşırlar; yakıp yıkacaklarına bencilce ama daha az yıkıcı bir ruhla zapt ettikleri yerlerden yararlansalar daha iyi ederler. O halde politik *wu* wei'de kişinin insan doğasına aykırı kanunları dayatmaya çabalamaması ve insanlan günah veya zoraki mağdurlar haricindeki suçlar için hapse göndermemesi önemlidir. İnsan doğasına itimat etmek eğrisiyle doğrusuyla onu kabul etmektir ve kendi zayıfhklannı kabul etmeyenlere güvenmek zordur.

9 *Li Chi* 32, çev. Lin Yutang (2), s.830-835.

*** Burada kullanılan centilmen, üstün adam, doğru adam gibi terimlerde adam lafı her iki cinsiyeti de kapsar. Çincede *jen* A. kelimesi insan anlamına gelir ve cinsiyet farklılığı bulunmaz. Gelecekte bütün Çince çevirmenlerin bu bağlamda adamdam bahsederken insan kelimesini kullanmasını öneriyorum. Ne de olsa Konfüçyüs'ün *jen iz.* kelimesini "adam yüreklilik" olarak değil insaniyet olarak tercüme ediyoruz.**

Mesela Çin'de -221'de Ch'in Hanedanı başa geçtiğinde neler olduğuna bir bakalım. Politikaları Ch'in'in batı eyaletinde daha -360'da Shang Beyi tarafından formüle edilmişti.

Eyaletin tüm ileri gelenleri askere alınmış, savaşta hizmet etmek üzere yedek kuvvet olarak ayrılmıştı. Kraliyet soyundan gelen asiller bile askerlik hizmeti esasına göre yeniden derecelendirildi. Askeri rütbesi olmayan asiller halk tabakasından sayılıp alçaltılıyordu. Hedef 'savaşa aç bir kurdun ete baktığı gibi bakan bir halk" yaratmaktı. Eğer zenginlik ve şerefe giden tek yol savaşsa insanlar savaş olduğunu duyduklarında birbirlerini kutlayacak, evde, yolda, yerken, içerken söyledikleri bütün şarkılar savaşla ilgili olacaktı. "İnsanların savaştan zevk almasını sağlayabilen yönetici kralların kralı olacak".

Yeni kanunları kuvvetlendirmek için nüfus beş veya on ailelik küçük gruplar halinde örgütlendi ve grubun her üyesinden diğerlerini izlemesi ve haklarında rapor vermesi istendi. Böyle bir casusluk ve rapor verme yoluyla suçların başarılı şekilde ortaya çıkarılması, savaş alanında düşman öldürmekle eşit derecede ödüllendirildi. Suçluya yataklık etmek düşmana teslim olmakla aynı ceza ile cezalandırıldı.[1]***

10 Hu Shih, s.43.

*** Bu kitabı tamamladaki en az spontan olan şeylerden biri Alan'ın alıntı yaptığı kaynakların başlıklarının ve sayfa numaralarının izlerini sürmek oldu. Onları nereden ve nasıl bulduguyla ilgili hiçbir kayıt tutmamıştı, en azından kâğıt üzerinde. Geçen aylar boyunca biri hariç hepsini yerli yerine oturtmakta bana yardımcı olan arkadaşlara ve kütüphanecilere minnettarım. Bunu böylece bırakmaya karar verdim, sadece açık kalmış uçlu bir çemberin genellikle daha gerçek ve daha az steril olduğunu göstermek için. Hu Shih aynı tarihsel olayın hem Çince hem de İngilizce birçok farklı versiyonunu yazmıştır. Ve muhtemelen Alan'da buna en bulunmayacak yerde rastladı-belki de en kolay bulunabile-**

Ch'in eyaleti tüm Çin'i zapt edip birleştirdikten sonra -360'dan -221'e kadarki dönemde İmparator Ch'in Shih Huang Ti doğrudan pratik zanaatlarla ilgili kitaplar dışında tüm kitapların yakılmasını emredecek kadar ileri gitmiş ve Hitler gibi bin yıl sürecek bir hanedan kurduğunu ilan etmişti. Ama -210'da öldüğünde halk Liu Pang önderliğinde ayaklandı. Liu Pang, Han imparatorluğunun kurucusu İmparator Han Kao Tsu oldu. Han Hanedanı kısa bir ara dönemle birlikte tam 400 yıl hüküm sürdü (-200'den +200'e dek).

Devrim ordusu muzaffer bir şekilde başkente girdiğinde yaşlılarla bir toplantı yapıp onlara Ch'in İmparatorluğu'nun zorba yönetimi altında uzun süredir acı çektiklerini bildiğini ve Ch'in'e ait tüm baskıcı kanunlarını kaldıracağını bildirdi. Ve "bundan böyle yalnızca üç basit kanun yürürlükte olacak; şöyle ki adam öldürmenin cezası idam ile, gasp ve hırsızlık suçları her durumun özelliğine göre cezalandırılacaktır" diye ilan etti.

Halkı aşırı yönetimin otoriter düzeninden kurtarıp rahatlatmaya yönelik bu tutum Han İmparatorlugu-'nun önemli devlet adamlarının bazılarınca bilinçli olarak sürdürüldü.

-201'de İmparatorluğun ikinci yılında devrimin önemli generallerinden biri olan General Ts'ao doğu

cek yerde. Sonuçta ne İngilizce yazılmış Hu Shih kitaplarının hiçbirinde, ne de Çin kültürü üzerine yazılmış çeşitli kitap ve dergiler yazdığı makalelerde izine rastlayamadık. Bunu yazmış olduğunu biliyoruz. Bütün Hu Shih uzmanları onu nerede bulacaklarını bileceklerdir. Diğerleri de pek üstünde durmayacaklardır.

İlkokuldayken babam beni Hu Shih ile tanıştırmıştı, kendisi de onu çok beğenir ve takdir ederdi. Ben Çin edebiyatı dersinde bize öğretilen onun yazılarından birini ezbere okuduğumda onaylar bir şekilde sırtımı sıvazladığını hatırlıyorum. Bu kitaba katkılarından dolayı teşekkürler Hu Amca.

sahilindeki yoğun nüfuslu ve ekonomik olarak gelişmiş bir eyalet olan Ch'in'in başına getirildi. Kendisine başdanışmanı olarak yaşlı bir filozofu seçti. Bu yaşlı adam Lao-tzu'nun izdeşiydi ve valiye yedi ilden oluşan bu büyük eyaleti idare etmenin en iyi yolunun hiçbir şey yapmamak ve insanları rahat bırakmak olduğunu söyledi. Vali 9 yıllık yönetimi boyunca bu öğüdü dinsel bir vazifeymişçesine tuttu. Halk zenginleşti, onun yönetimi ülkenin en iyi yönetimi olarak değerlendirildi. -193'te İmparatorluğun başbakanlığına getirildiğinde felsefesini ulus çapında uyguladı.[11]

-179'da İmparator Wen Ti ve Taocu kraliçe Tou kraliyeti devraldıklarında suçlar için kolektif aile sorumluluğunu, bedenin kısımlarının kesilmesi cezasını ve eyaletler arası ticarete uygulanan vergileri kaldırdılar. Toprak vergisini ürünün yüzde otuzuna uyguladılar ve İmparatorluğun sınırlarında savaşı engellemek için ellerinden geleni yaptılar. Kraliçe Tou bütün mahkeme üyelerini Lao-tzu'yu okumaya ikna etti. Öğüdü Çin, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bugünkü otoritelerince izlense gayet iyi olur.

Ülkede kısıtlamalar ve engeller arttıkça
Halk daha da yoksullaşır
Halk daha sert yaptırımlara maruz bırakılınca
Ülkede karmaşa artar
İnsanlar daha çok sanat ve zanaat sahibi oldukça
Üretilen şeyler daha da saçma hale gelir
Kanunlar ve yönetmelikler arttıkça
Soyguncular ve hırsızlar da artar.[12] **[143b]**

11 Bir önceki eser, s.44-45.
12 *Lao-tzu* 57, çev. Ch'u Ta-kao (1), s.72.

Şimdi *wu wei* ve Taonun izinden gitmek yoga veya *ts'a-ch'an* (Japonca *za-zen)* gibi birtakım tinsel veya psikolojik disiplinlerle sezgisel olarak kazanılabilir mi sorusu ortaya çıkar. Bu tip uygulamalar Creel'in Hsien Taocuları dediği insanlar arasında yaygın olarak uygulanmaktadır, bu ikinci kısımda daha uzun anlatılmıştır. Muhtemelen Budizm ve öteki Hint disiplinlerinin etkisi altında bu Taocular nefes kontrolü, cinsel yoga, simya ve ölümsüzlük sağlamaya yönelik ilaçlarla ilgilenmişlerdir ve atanmış papazlarıyla Taocu kiliseler ve manastırlar kurmuşlardır. Ama ne Lao-tzu'nun ne de Chuang-tzu'nun ölümsüzlükle hiçbir ilgisi yoktur ve biçimsel meditasyon ve fiziksel güçler elde etme hakkında çok az şey söylemişlerdir.

Eskilerin doğru adamı yaşam aşkı veya ölüm korkusu nedir bilmezdi. Yaşama girmek ona hiçbir şey bahşetmediği gibi yaşamdan çıkmaya da direnç gösterilecek bir şey gibi bakmazdı. Kendi hallerinde sakince gider ve gelirlerdi. Başlangıçlarının ne olduğunu unutmaz ve sonlarının ne olacağını sormazlardı. Yaşamlarını olduğu gibi kabul eder, ondan haz alırlardı. Ölümle ilgili tüm korkuları unutur, yaşamdan önceki hallerine dönerlerdi. Bu yüzden onlarda herhangi bir zihnin Taoya, insanın tüm çabalarının Göksel olana direnmesi yoktu.[13] Il07aj

Bilakis tinsel güç kazanmaya, yaşamın ve ölümün dönüşümlerini kontrol etme veya onları aşmaya yönelik herhangi bir metot veya beceri uygulamasına karşı Chuang-tzu yalnızca süreçle uyumlu yaşamayı övmektedir.

İnsan olarak dogma cesaretini gösterdin ve memnunsun. Ama bu beden bir sürü değişimden geçer bir so-

13 ***Chuang-tzu*** **6, çev. Legge (1), s.286.**

na ulaşmaksızm, sayısız mutluluğa olanak sağlamaz mı bu? Bu sebeple kutlu kişi bu ayrılığın mümkün olmadığı ve sayesinde her şeyin esirgendiği halde olmaktan zevk alır. Erken ölümü veya uzun yaşamı, başlangıcı ve sonu hep iyi görür ve bu noktada ötekiler onu taklit ederler. Daha ne kadar bütün her şeyin tabi olduğu ve tüm dönüşümlerin sebebi olan Taoya rağmen böyle davranacaklar?[14] [I07bj

Yani çoğunlukla darmadağınık, öngörülmemiş, tehlikeli ve hatta düşmanca bir dünya gibi hissedilen -kişinin havai duyguları ve iç hisleri de dahil olmak üzere- aslında kişinin kendi varlığı ve edimidir. Bunun böyle olmadığı algısı da yine bunun böyle oluşunun bir parçasıdır. Dolayısıyla erken, tefekkürcü Taoculuğun bakış açısından *wu* wei'yi kazanmaya yönelik herhangi bir kasıtlı çalışma - kendi kendisiyle çelişkili görülecektir. Bu, Chuang-tzu'nun kendi metaforuna göre "kaçağı aramak için davul çalmak" veya daha sonra Ch'an Budacıların dediği gibi "yılana basmak" gibi bir şeydir. Lao-tzu'ya uygun olarak (mesel 38) şöyle diyebiliriz: "Üstün *wu wei, wu* wei'yi amaçlamaz ve bu yüzden tamamen wu wei'dir." Bu noktayı sezgisel olarak ulaşma meselesi olarak anlamak bir disiplinin sonucu değildir. Aynı şekilde perspektifte çizilmiş çizgilerle üçüncü bir boyutu temsil etme hilesini anlamak için eğitim almak gerekmez, sadece gösterilmesi yeterlidir ve sözel bir anlayıştan çok fiili bir imgelem olarak deneyimlenir.

O halde Hinduizm, Budizm, Hsien Taoculuğu ve İslam tasavvufunda kozmik bilinci veya normal üstü güçleri görünüşteki hedef haline getiren saygın meditatif egzersiz geleneğini ne yapacağız?

14 Bir önceki eser, s.291.

T'ang Hanedanı (+618'den +906'ya kadar) dönemindeki ilk Ch'an yazılarına bakarsak o zamanlar Ch'anın Taoculuk ve Budacılığm bir karışımı olduğunu hatırlayarak, ilk Ch'an ustaları Seng-ts'an, Hsi-neng, Shen-hui, Ma-tsu ve hatta Lin-chi'nin meditatif egzersiz üzerinde durmadıklarını, hatta konuyla alakasız bulup müsaade etmediklerini görürüz. Onların tüm vurgusu öğretmenin *wen-ta* denilen soru-cevap şeklindeki görüşmelerde öğretmenin "doğrudan işaret etmesi"nden *(chih chih)* doğan ani sezgisel içgörü üzerineydi. Bu yolla şeylerin gerçeğini görmüş olan görmemiş olana işaret ediyordu; daha çok sözel olmayan yollarla, açıklama yapmaktansa göstererek.[15] Bu sebeple 6.Zen

15 Bu noktada Budizmin "sızlayan bacaklar" kolundan Chan (Zen) izdeşlerine göre ben kabul olunmuş inançlara aykırı düşen açması durumda biriyim çünkü onlar için *za-zen* (Zen oturuşu) ve *sesshin* (uzun süreli oturuş) uyanmanın (veya aydınlanmanın) olmazsa olmaz yolları. Bu görüşüm nedeniyle Kapleau tarafından ağır bir şekilde eleştirildim (s.21-22, 83-84). Ama görüşümü çürütmek için ilk Zen edebiyatından yalnız *Huang-po Tuan-chi Ch 'an-shih Wang-ling* Lu'dan bir alıntı yapıyor (+850'den önce): "Zihin kontrolü çalışması yaparken *(tso-chan)* doğru pozisyonda oturun, tam bir sükûnet içerisinde olup zihninizin en ufak bir şekilde sizi rahatsız etmesine izin vermeyin". Daha sonra *za-zen* üzerindeki aşırı vurguyu göz önünde bulundurduğumuzda Huang-po'nun bu konuda yalnızca bunları söylemiş olması garip kaçıyor. Bu meselenin kökeniyle ilgilenen okuyucu Hui Neng'in *T'an-ching* (çev. Chang Wing-tsit) ya da *Shen-hui Ho-chang I-chi* (çev. Gernet) ya da *Ku-tsun-hsü- Yü-lu* (çev. Watts) adlı eserlere bakabilir. Daha sonraki tartışmalar için Fang Yulan'a balanız. Bütün bunlar T'ang dönemi Ch'an ustalarının gerçek içgörü (mı, Japonca *satorıı* elde etme yolu olarak meditasyon egzersizlerini beğenmedikleri görüşünü destekler. Sızlayan bacaklar *za-zemni* modern Zen uygulamasının batıl fetişi olarak gören D.T. Suzuki ve R.H. Blyth'le yaptığım özel sohbetlerde de bu görüşüm daha da pekişti.

Piri Hui-neng (+7113) metoduna "ani okul" admı vermişti, şimdi gizli protestan Budacılar biraz alay ederek "çabuk zen" diyorlar (çabuk kahve gibi). Sanki bir esinin veya sezginin değeri sadece onun için harcanan zaman ve enerjinin miktarı ile değerlendirilebilirmiş gibi. Bir çocuğun ateşin sıcak olduğunu öğrenmesi ne kadar zaman alır?

Öte yandan Tao'yu anlayanlar kediler gibi sırf oturup zihinlerinde herhangi bir amaç veya beklenti olmadan etrafı seyretmekten zevk alırlar. Ama kedi oturmaktan yorulduğunda kalkar ve yürüyüşe çıkar veya fare avlamaya koyulur. Ne kadar süre kımıltısız kalınabileceği gibi bir dayanıklılık testi içinde diğer kedilerle yarışmaz veya kendisini cezalandırmaz. Ama gerçekten sakin olması için bir sebep yoksa, mesela bir kuş yakalamak gibi. Tefekkürcü Taocular yogilerle ve Zen Budacılarla makul ölçülerde ve rahat oldukları müddetçe mutlu bir şekilde otururlar, ama doğa "akıntıya karşı yüzdüklerini" söylediğinde kalkar başka şeyler yapar ya da hatta uyumaya giderler. Bundan daha fazlası tinsel gururdur. Taocular meditasyona uygulama gözüyle bakmaz, bir doktorun ilaç uygulaması haricinde. Güç ve iradeyle evreni fethetme veya değiştirmeye yönelik tasarıları yoktur, çünkü onların sanatı tamamen şeylerin akışıyla zeki bir şekilde uyumlu olmaktır. Meditasyon veya derin düşünme *(kuan)* bir yan ürün olarak bu zihniyeti geliştirir, doğrudan bir hedef olarak değil. Derin düşünmenin amacı veya iyiliği yalnızca uzun bir gecede,

Suyun sesi
Düşüncelerimi dile getiriyor.

Onun zihni tüm düşüncelerden bağımsızdır. Hali tavn sessiz ve sakindir. Alnı basitlikle ışıldar. Sonbahar kadar serin, bahar kadar ılıktır, çünkü onun neşesi ve öfkesi dört mevsim gibi doğaldır.[16] [108b]

Bununla birlikte *wu-wei* nin kasıtlı bir keyfi tavır olmadığı açıkça bilinmelidir. İnsanların yoldan çıkıp kendi kafalarına göre uygunsuz ve tuhaf şeyler yapması anlamına gelmediği gibi dar kafalı bir şekilde gelenek ve göreneklerin izlenmesi de değildir; ki bu durumlarda tam tersini yapmayı insanlar kendilerine rehber edinmişlerdir. Taoculuk ve Zen Batı'da gençler arasında ilk popüler olmaya başladığında yaşanan bir yanlış yorumlamaydı bu. Bu yüzden aslında Tefekkürcü Taocular meditasyon yaparlar ama bunu kendilerini daha iyi bir hale getirme gibi egoist bir amaçla yapmazlar. Daha çok Taonun yolundan başka gidilecek bir yol olmadığının sezgisel olarak anlaşılması üzerine onların "şeylerin kendilerini kaçıramadığı yere yaptığı bir gezinti"dir *(Chuang-tzu)* bu veya meditasyon zevki için meditasyon yapmaktır. Nefesin akışı, uzaktaki horozların sesi, yerdeki ışık, rüzgârın hışırtısı, sessizlik ve bunların hepsi. Ki bunları hem Batı'nın hem de Doğu'nun militan eylemcileri korkunç amaç takıntılarıyla hor görmektedirler. Bu, Taocu yaşamın *yin* unsurudur ve dolayısıyla zamanı geldiğinde kuvvet kullanmaktan da zevk alan *yang* unsurunu dışlamaz. Böylece *tai chi chuan* denen

16 *Chuang-tzu* 6, çev. Fung Yu-lan (3), s. 113.

bedensel hareket disiplini, kaymak ve sallanmak, oturarak yapılan meditasyon kadar takdir edilir.[17]

Chuang-tzu'nun "tinsel egzersizlerin" yapaylığına başvurmadan Taoya sezgisel yoldan ulaşma yoluna dikkat çekmesi üzerine bir Hsien Taocu olan eleştirmen Ko Hsing (-300) tarafmdan eleştirilmişti. Ko Hung, Chuang-tzu'nun yolunun "laf-bazanlık"tan başka bir şey olmadığını *(ching tian)* söyler, ya da onun şimdiki çağdaşları bu yola "safi entellik" veya "beyin jimnastiği" diyeceklerdir. Ona göre Chuang-tzu "yaşam ve ölümün aynı şeyler olduğunu söyler, yaşamı koruma çabasını işgüzarca kölelik olarak damgalar ve dinlenme olarak gördüğü ölümü yüceltir, bu doktrin *shen hsien* (kutsal ölümsüzler) doktrininden çok ayrıdır."[18]

Chuang-tzu Taoya ulaşılmakla ilgili bir metodu anlatmaya en yaklaştığı metninde Nü Chü isimli, bir kadın olduğu sanılan ermişin ağzından şunları anlatır:

> **Bir zamanlar bir ermişin dehasına sahip ama Taoya ulaşmamış Pu Liang I diye biri vardı. Ben Taoya varmıştım ama deham yoktu (kadın olduğunu buradan anlıyoruz). Ona öğretmek istedim, ki böylece gerçekten bir ermiş olacaktı. Bir ermişin Taosunu dehası olan bir erkeğe öğretmek kolay bir mesele gibi görünür. Ama hayır, ona anlattım durdum; üç gün**

17 ***T'ai chi chunn'm*** **Batılı karşılığını bulmak çok zor. Yan dans, yarı fiziksel egzersiz ve yan ağır çekim dövüş, ama yine de hiçbiri değil daha çok "Tai chi Taoculugun *wu wei* olarak bilinen en soyut prensibinin bir suretini oluşturur... güç kullanmadan eylemde bulunmak yani doğanın seyriyle uyumlu hareket etmek... ve onu anlamanm en iyi yolu suyun dinamiklerini gözlemektir." (Huang (1), s.2).**

18 ***Creel*** **(1), s.22.**

sonra tüm dünyevi meseleleri önemsememeyi başarmaya başladı (mesela statü veya kazanç ve kayıpla ilgili endişeler). Dünyevi meseleleri önemsememeyi başardıktan sonra ona anlatmaya devam ettim, yedi gün sonra tüm dış şeyleri önemsememeyi başarmaya başladı (onları ayrık şeyler olarak görmemeyi). Tüm dış şeyleri önemsememeyi başardıktan sonra anlatmayı sürdürdüm, dokuz gün sonra kendi varlığını (bir ego olarak) önemsememeyi başarmaya başladı. Kendi varlığını önemsemediğinde aydınlandı. Aydınlanınca Bir'in önsezisini kazanabildi. Bir'in önsezisini kazanınca geçmiş ve şimdi arasındaki ayrımı aşabildi ve sonra artık yaşam ve ölümün olmadığı alana girdi. Sonra onun için yaşamın yıkılışı ölüm ya da uzaması varlığının sürmesiymiş gibi görünmez oldu. Herhangi bir şeyi takip edebilirdi, herhangi bir şeyi kabul edebilirdi. Onun için her şey yıkım, her şey oluşum halindeydi. Buna, kargaşa içinde sükûnet denir. Kargaşa içinde sükûnet ise mükemmellik demektir.^ [108a]

Buna koşut bir paragraf Lieh-tzu'da da var. Ama burada günler yıllara çıkarılmış ve öğretmen pek bir şey söylemiyor, bize Lieh-tzu'nun nasıl rüzgâra binmeyi veya havada yürümeyi öğrendiğini anlatıyor.

Yedi yılın sonunda bir başka değişim oldu. Bıraktım zihnimi neyse onu yansıtsın ama artık yanlış ve doğru ile uğraşmaz oldu. Bıraktım dudaklarım sevdiği şeyleri söylesin ama artık kârdan ve zarardan bahsetmez oldular. Beş yılın sonunda zihnim düşüncelerini serbest bıraktı, ağzım konuşmaları için özgür bir geçit oldu. Doğru ve eğri, kâr ve zarar nedir hiçbir bilgim yoktu, kendime mi dokunuyordum ötekilere mi? İç ve Dış Birlik içinde kaynaşmıştı. Bundan sonra göz ve kulak, kulak ve burun, burun ve ağız

19 ***Chuang-tzu 6,*** **çev. Fung Yu-lan (3), s. 119-120.**

arasındaki fark kalktı. Hepsi aynıydı. Zihnim donmuş, bedenim neyin üzerinde duruyordu ya da ayağımın altında ne vardı. Beni bu şekilde ve rüzgârm üstünde taşınıyordum, kuru samanlar ya da bir ağaçtan dökülen yapraklar gibi. Aslında rüzgâr mı beni sürüyordu ben mi rüzgârı bilmiyordum. [0]

Bu paragraflar, *wu-wei'nin* neredeyse rüya benzeri, yüzer gibi, bir bilinçlilik hali olduğunu ileri sürüyor, böylece normal olarak sağduyuya atfedilen katı gerçeklikten yoksun.

Bir zamanlar ben Chuang-chou, bir kelebek olduğumu düşledim, halinden memnun havada süzülen bir kelebek. Onun Chuang-chou olduğunu bilmiyordum. Birden uyandım ve kaçınılmaz olarak tekrar Chuang-chou oldum. Ama bilmiyorum, ben miydim kelebek olduğunu hayal eden, yoksa ben bir kelebek miydim Chuang-chou olduğunu hayal eden.[21] **[11lb]**

Ve tekrar:

Yaşam aşkının bir düş olmadığını nasıl bilirim? Ölümden korkmanın gençken evinden uzak kalmış da bu yüzden dönmeye hiç niyeti olmayan bir adamın durumu gibi olmadığını nereden bilebilirim? Ölülerin daha önceki yaşam için özlemlerinden pişman olmadıklarını nereden bilebilirim? Geceleyin bir şölenin rüyasını görenler sabah ağlayıp sızlanarak uyanabilirler. Ağlayıp sızlandıklarını düşlerinde görenler sabah ava gidebilirler. Düş gördüklerinde düş gördüklerini bilmezler. Hatta düşlerinde düşlerini yorumlayabilirler. Ancak uyanıkken rüya görmüş olduklarını anlamaya başlarlar. Büyük uyanış böyle böyle gelir ve sonra fark ederiz ki yaşamın kendisi büyük bir rüya imiş. Bu arada aptallar uya-

20 Öyle görünüyor ki Lieh-tzu psikolojik durumlar için fiziksel metaforlar kullanıyor, dolayısıyla rüzgâra binmek ve çözülmüş beden kelime anlamlarıyla düşünülmemelidir.

21 *Chuang-tzu* 2, çev. Fung Yu-lan.

nık olduklarını sanırlar, bildiklerini sanırlar. Hoş farklılıklar gözeterek prensler ve seyisler arasında ayrım yaparlar. Ne kadar aptalca! Konfüçyüs ve sen, her ikiniz de bir rüya içindesiniz. Ben sana bir rüya görmekte olduğunu söylediğimde ben de bir rüyanın içindeyim.[22] [llOaj

Hinduculuk ve Budacılıktaki dünyanın rüya gibi olması hissi, bilgi ve gerçek, epistemoloji ve ontoloji üzerine spekülasyonlardan çok onun geçiciliğinin ifade edilmesinden gelir,Özellikle kişi yaşlandıkça şeylerin özdeklerinin olmadığı daha da aşikâr hale gelir, çünkü zaman daha da hızlı akıyormuş gibi görünür, böylece kişi katı şeylerdeki akışkanlığı fark eder. İnsanlar ve şeyler suyun üstündeki ışıklar ve dalgacıklar gibi olur. Bitki ve çiçeklerin büyümesi hızlı bir şekilde filme alındıklarında sanki toprağın hareketleriymiş gibi gelip gittiklerini görürüz. Eğer medeniyetler ve şehirler, dağlar ve yıldızlar aynı şekilde filme alınırsa onları şekillenip çözülen buz kristalleri ve bir şöminenin gerisindeki kıvılcımlar gibi görürüz. Tempo arttıkça şeylerin birbirlerini takip etmelerinden farklı olarak bize bir tek şeyin hareket ve dönüşümlerini izliyormuşuz gibi görünürler. Okyanustaki dalgaları, bir dansçının hareketlerini izliyormuşuz gibi. Benzer bir şekilde mikroskopla bakıldığında sivri uçlarla kaplı plastik yığınlar kümesi gibi görünen şey çıplak gözle bakıldığında bir genç kızın koludur. Kabaca mistisizm her şeyi yapan bir tek şeyin idrakidir. Taocu bunu daha da soyut olarak ortaya koyar, öyle ki, "yapma"nm bir şey olma, diğer şeyleri zorlama ve onlarla çatışma duygusu yoktur.

22 *Chuang-tzu 2,* çev. Fung Yu-lan (3), s.61-62.

Genel olarak ifade edersek, modern Batı'da felsefeciler şeylerin bu şekilde rüya benzeri görünümüne itibar etmezler, belki bunun sebebi eğer bir rüyadaysak önemli sayılmayacağımız ve önemli olmazsak birbirimize saygı göstermemize de gerek olmayacağıdır. Herkes Çin'de insan yaşamının ucuz olduğunu duymuştur. Evet doğru, çünkü çok fazladır ve bizler de nüfus arttıkça ve haber medyasının yıkımlarla ilgili istatikleriyle bizi alıştırması sonucu daha da duyarsız hale geliyoruz. Ama hiç kimse insanın metafizik görüşü veya dini inancı ve ahlaki davranışı arasında zorunlu bir ilişkiyi ortaya koymamıştır. Önemli insanlar çok önemli insanlar haline ve sonra başa çıkılması gereken baş belaları haline gelirler. Kutsal Engizisyon'un işkence ve yıkımlarının günahkârın ölümsüz ruhunun yazgısma duyulan derin endişe ile işlendiği unutulmamalıdır.

Genellikle acı bizim gerçeklik ölçütümüzmüş gibi görünür, çünkü rüyalarda bazı fiili fiziksel sebepler dışında herhangi bir fiziksel acı olduğunu sanmıyorum. Bu yüzden maddenin gerçekdışüığma inananların acının gerçekdışılığına birilerini inandırmada zorluk çekmeleri bilinen bir şeydir.

Bir zamanlar bir lokman hekim vardı
Şöyle derdi: "Acı, gerçek olmasa da
İğnenin ucu
Derime battığında
Hissettiğimi sandığım şeyden hoşlanmıyorum".

Aynı zamanda insan bedeni o kadar çok boş alan içerir ki, ölçülebilir öğeleri küçük bir iğne başı boyutunda yoğunlaştınlabilir, çünkü görünürdeki katılığı atomik bileşenlerinin çok hızlı hareketin-

den doğan bir illüzyondur. Mesela dönen bir pervanenin bütün halinde bir disk gibi görünmesinde olduğu gibi. Belki de acı bir şartlanma biçimidir, çünkü hipnoz adı verilen şartlanma tipinin olağandışı ve seçici bir anestezik olduğunu biliyoruz.

Ama acı veya korku diye adlandırılabilecek herhangi bir durumun olmadığı bir evren, bir deneyim alanı hayal etmeye çalışalım. Her ne kadar şanslı bir kişi en hoş ve rahat koşullarda günlerini, aylarını ve yıllarını geçirse de her zaman zihninin gerisinde bir endişe, bir düşünce olacaktır; bu, herhangi bir biçimde acının en azından olası olduğu düşüncesidir. Köşede pusuya yatmıştır ve kişi şanslı olduğunu bilmektedir, çünkü etrafında acı çekenler vardır. Tüm deneyim, tüm farkındalık uç noktalan *yin* ve *yang* gibi bir şekilde birlikte gitmek zorunda kalacak şekilde düzenlenmiş türlü türlü tayfına aitmiş gibi görünür. Eğer manyetik bir çubuğu kuzey kutbunu ayırmak için ikiye bölecek olursak, önceki gibi hem kuzey hem de güney kutupları olan iki yarım çubuk elde ederiz. Bu yüzden zevk ve acı kutupsallığı olmayan bir evren aslında hayal edilmesi güç bir şeydir. Çoğu toplumlarda yasal işkence gibi zulümlerden ve tıbbi yollarla hastalık ve ameliyat acılanndan kurulmada epey yol alındı. Ne var ki bunların yerini yeni korkular alıyormuş gibi görünüyor ve arka planda her zaman ölümün hayaleti dolaşmakta.

Sonra eğer hissetmenin doğasının derinlerine inersek bu kutupsallığın olmadığı bir evreni istemediğimizi, hatta isteyemediğimizi görmeye başlarız.

Başka türlü ifade edersek, zevk denen deneyimi arzuladığımız müddetçe onun tam tersini işaret eder ve böylece yaratırız. Bu yüzden Budistler ve Taocular hiçbir arzusu olmayan kutlu kişiden aynı şekilde bahsederler. Ama Taocular ondan "neşe ve öfkesi dört mevsim gibi doğal olarak oluşan" kişi diye bahseder ve burada problemin çözümü için bir ipucu yatmaktadır. Çünkü arzu etmemek olası mıdır?[23] Arzuyu bastırmaya yönelik herhangi bir tasan açıkça *wu-wei* ruhuna zıttır ve "Ben"in arzuyu alt edecek veya arzu tarafından alt edilecek bir yetke olduğunu ima eder. *Wu-wei,* deneyim ve hisler gelip gittikçe onlarla yuvarlanıp gitmektir. Dağdaki bir ırmakta bulunan top misali. Oysa gerçekte ırmağın dalgaları ve büklümlerinden ayrık bir top bulunmamaktadır. Buna "kuvvetle birlikte akma" denir, ancak yapacak başka bir şey olmadığı açıkça anlaşıldığında cereyan eder, çünkü şimdi dışında hiçbir deneyim yoktur. Bu şimdi-akma, Taonun kendisidir ve bu açığa kavuştuğunda sayısız problem de yok olur. Çünkü Taodan farklı bir şey olarak bir kendimiz fikri olduğu müddetçe bir tarafta "ben" ve öte tarafta "deneyimler" arasında olmak üzere her türlü gerilim de şekillenir. Bilen ve bilinen ikiliğinden kaynaklanan bu gerilimden hiçbir eylem, hiçbir kuvvet kurtulamaz, kişinin karan-

23 Elbette Budistlerin çok kısa zamanda farkına vardığı gibi. Budizmin bir dizi deneyimin yanında bir diyalog şeklinde bir doktrin olmadığı genellikle anlaşılmıyor. Buda acı çekmekten kurtulmanın yolunun arzunun yok edilmesi olduğunu bir çeşit dogma gibi "öğretmemişti" *(trishna)*. Bunun, insanların arzu etmemeyi arzu ettiklerini ve bu yüzden bir kısırdöngü içinde kaldıklarını görmelerini sağlayacak ön bir deneyim olduğunu belirtmişti.

lığı üfleyip dağıtması gibi. Işık veya sezgisel anlayış ancak karanlığı dağıtabilir. Akıntıdaki topta olduğu gibi yukarı çıkarken çıkışa karşı bir direnç, aşağı inerken aşağıya karşı bir direnç yoktur. Direnirseniz deniz tutar, başınız döner.

Arabadan düşen sarhoş acı çekse de ölmez. Kemikleri öteki insanlarınki gibidir ama kazayı farklı bir şekilde karşılar. Ruhu emniyetli bir vaziyettedir. Ne arabada gittiğinin bilincindedir ne de düştüğünün. Yaşam, ölüm ve korku ile ilgili fikirler onun bedenine nüfuz etmez, bu yüzden nesnel varlıklarla temas ona acı vermez. Ve eğer şarap böyle bir koruma sağlıyorsa Kendiliğindenlikten kim bilir daha ne kadar fazlası elde edilir?[24] [106b]

Bu, Chuang-tzu'nun etkileyici abartmalarından biri. *Wu-wei* ve orta yolu tutturma arasındaki ayrımı anlattığı bir başka bölümde bunu açıklıyor. ,

Ama değerlilik ve değersizlilik arasındaki yan yol her ne kadar iyi bir yolmuş gibi görünse de gerçekte değildir. Orada dertten hiç uzak kalamazsınız. Oysa Yol'a ve onun Erdemine tırmanmak durumunda olsaydınız, bata çıka ilerlemek durumunda olsaydınız, ne övgü ne de yergi almadan, bir ejderha bir yılan, zamana göre yön değiştiren, hiçbir zaman bir tek akıntıyı tutmaya istekli olmadan çok farklı olurdu. Bir yukarı, bir aşağı kendi ölçütlerine göre uyumlu, bin bir şeyin arasıyla bata çıka ilerleyerek, şeylere şey gibi davranarak ama onların sana şey gibi muamele etmesine izin vermemek. Bu durumda nasıl sıkıntıya düşersin ki?[25] [99a]

Daha sonra yine aynı konuya döner:

Söylediğime dikkat et! Söz konusu beden olduğunda en iyisi onun şeylerle uyumlu olmasına izin vermek-

24 ***Chuang-tzu*** **19, çev. H. A. Giles (1), s.232.**
25 ***Chuang-tzu*** **20, çev. Watson (1), s.209-210.**

tir. Duygular söz konusu olduğunda en iyisi onların istedikleri yöne gitmelerine izin vermektir. Şeylerle uyumlu olunduğunda onlardan ayrık kalmayı engellersin. Duyguların istedikleri yere gitmelerine izin vererek bağımlılığı engellersin.[26] [99b]

Siz ve Tao'nun, bir ve aynı, şu anda akmakta olan Tao olduğu gerçeğini anlamadıkça, "siz" ve "nesnelerin" aynı süreç olamayacağı ilkesini bir kez daha vurgulamakta yarar var. Bir fark olduğu hissi de bu sürecin içindedir. Bu hususta yapılabilecek bir şey yoktur. Bu hususta yapılamayacak bir şey de yoktur. Yalnızca akıntı ve onun binlerce büklümü, dalgası, baloncuğu, serpintisi, burgacı ve köpüğü vardır ve siz de o'sunuz.

Bunu burada kesmek isteyen olabilir. Ama ne var ki böyle bir beyan birçok zihinde bir sürü soruyu harekete geçirir. Şimdi akmakta olanın deneyimlenmesi yerine -ki aslında bu her şeyi açıklığa kavuşturacaktır- böyle davranmanın emin ve kârlı olup olmadığı hususunda her türlü ön garantiyi talep edeceklerdir, sanki bu anlayış bir yaşam felsefesi olarak iş yapar mı gibisinden. Ama eğer anlayış varsa re'nin gücü veya erdemi kendiliğinden doğar veya Hıristiyanların dediği gibi iradeden ayrı olarak tanrınm lütfuyla gerçekleşir. Tao olduğunuzu fark ederek otomatik olarak onun sihrini açığa vursunuz. Ama sihir, bir lütuf olarak hiç kimsenin üzerinde hak iddia edemeyeceği bir şeydir. Lao-tzu'nun Taodan bahsettiği gibi: "İyi şeyler elde edildiğinde onlar üzerinde hak iddia etmez (ya da onları isimlendirmez)".

德

26 Bir önceki eser, s.216.

善為士者不武善戰者不怒 [a: 123]

天下多忌諱而民彌貧民多利器
國家滋昏人多伎巧奇物滋起法
令滋彰盜賊多有 [b: 127]

上德不德是以有德下德不失德
是以無德上德無為而無以為下
德為之而有以為 [c: 151]

大成若缺其用不弊大盈若沖其
用不窮大直若屈大巧若拙大辯
若訥 [d: 151]

善為士者不武善戰者不怒善勝
敵者不與善用人者為之下 [a: 151]

上仁為之而無以為上義為之而
有以為上禮為之而莫之應則攘
臂而扔之 [b: 152]

大道廢有仁義慧智出有大偽六
親不和有孝慈國家昏乱有忠臣
[c: 156]

玉色令人目盲音聲令人耳聾五
味令人口爽 [d: 166]

天下莫柔弱於水而攻堅強者莫
之能勝 [a: 84]

將欲取天下而為之吾見其不得
已天下神器不可為也為者敗之
執者失之 [b: 90]

道常無為而無不為 [c: 114]

小國寡民使有什伯之器而不用
使民重死而不遠徙雖有舟輿無
所乘之雖有甲兵無所陳之使人
復結繩而用之甘其食美其服安
其居樂其俗鄰國相望雞犬之聲
相聞民至老死不相往來 [d: 119]

道常無為而無不為 [a: 77]
重為輕根靜為躁君 [b: 78]

名與天地之始有名萬物之母故
常無欲以觀其妙常有欲以觀其
徼此兩者同出而異名同謂之玄
玄之又玄衆妙之門 [c: 81]

上善若水水善利萬物而不爭處
衆人之所惡故幾於道 [d: 84]

弱者道之至天下谷川於江海
[e: 84]

江海所以能為百谷王者以其善
下之故能為百谷王 [f: 84]

天下之至柔馳騁天下之至堅
[g: 84]

不出户知天下 [a: 53]
知不益学不增为天下
益常无不治 [b: 55]
天下皆知美之为美斯恶已皆知
善之为善斯不善已故有无相生
难易相成长短相较高下相倾音
声相和前後相随 [c: 56]
三十辐共一毂当其无有车之用
埏埴以为器当其无有器之用凿
户牖以为室当其无有室之用故
有之以为利无之以为用 [d: 56]

永无为而民自化永好静而民自
正永无事而民自富永无欲而民
自朴 [a: 67]
道生一一生二二生三三生万物 [b: 69]
道可道非常道 [c: 74]
大道汜兮可左右万物恃之而
生而不辞功成不名有衣养万物
而不为主 [d: 76]
有物混成先天地生寂兮寥兮独
立不改周行而不殆可以为天下
母吾不知其名字之曰道 [e: 77]

NOT

95. ile 112. sayfalar ve 142. ile 147. sayfalar arasında yer alan kaligrafiler Alan Watts'ın ricası üzerine Lee Chih-chang tarafından yazılmıştır. Bunlar, bu kitapta geçen eski filozoflara ait en önemli alıntıların Çinceleridir.

Her ne kadar kaligrafilerin yer aldığı sayfalar İngilizcenin düzenine göre sıralanmışlarsa da, kendi içlerinde Çince düzenindedirler; sütunlar dikey olarak arkadan öne ve sağdan sola doğru okunur. Her bir alıntının sonunda belirtici harften sonra gelen sayı okuyucuyu bu alıntının kitaptaki İngilizce çevirisinin bulunduğu sayfaya götürür. Mesela karşıdaki 147. sayfadaki b alıntısının İngilizce çevirisi 55. sayfadadır; orada da parantez içinde 147b olarak gösterilmiştir.

95. ve 112. sayfalar arasmda daha çok Chuang-tzu'dan seçmeler vardır; 142 ve 147. sayfalar arasmda ise Lao-tzu'dan yapılan alıntılar yer alıyor. Kaligrafik sayfalarda paragraflar, İngilizce metinde yer aldıkları sıraya göre düzenlenmemişlerdir.

5. TE-YAŞAM GUCU

Tanımlanan Taonun gerçek Tao olmaması gibi zoraki veya düzene sokulmuş te'nin (erdem veya yaşam gücü) de esas re olmadığı söylenebilir. Taoculuğun, tanımlanan dünyanın var olan dünya tarafmdan kapsandığı ama onunla eşdeğer olmadığının tanmıp kabul edilmesi temeline kurulduğunu anımsayalım. Bir düşünme yolu olarak bu, üzerinde düşünmeden

yaşamın farkında olmak ve sonra bunu düşünürken bile sürdürmektir. Böylece düşünce ve doğa birbirine karıştırılmaz. Bu durum, ikinci kısmın sonunda yer alan önerilere uyularak deneyimleninceye kadar kulağa çelişkili bir şeymiş gibi gelir.

Te, Taonun gerçek yaşamda ayrımına varılması veya dışavurumudur, ama ahlaki dürüstlük bağlamında bir erdem değildir. Daha çok bir bitkinin sağaltıcı özelliklerinden bahsettiğimizdekine benzer. Gücü veya hatta sihiri çağrıştırır ama burada sihir kendiliğinden ortaya çıkan muhteşem ve mutluluk verici olaylara gönderme yapmaktadır. Dinsel terimlerle ifade edersek *te* insanın gayretinden farklı olarak tanrı lütfuyla olandır, ama doğanın işleyişine herhangi bir doğaüstü aracının müdahalesi anlamını içermez. William Coxton'un güç veya kuvvete sahip olma anlamında kullandığı gibi veya Sir Thomas Browne'nun "bir tek mısır tanesinde tüm diğerlerinin gücü saklıdır ve oradan yüzlerce başak yeşerir" dediği gibi biz de fe'nin anlamını "yaşam gücü" olarak verebiliriz. Yani *te* bitkilerin meyve vermesi, göz ve kulakların oluşması, kanm vücutta devri, sinirlerin vücudu ağ gibi sarması gibi mucizevi olaylarda zaten vardır, çünkü bunların hepsi bilinçli yönelim olmadan cereyan eder. "Benliğin" tanımını bilinçli dikkatle sınırlayan kültürler bu tip olayları dış bir Tanrıya ya da "bilinçdışı mekanizmalara" atfederler *(dei ex machina).*

Ama Taocular için *te* bizim sıradan doğal işleyişimizden çok daha fazla anlama sahiptir, her ne kadar "sıradan zihin *(hsin)* Tao" olsa da. *Te* ayrıca kutlu kişinin garip ve bu yüzden dikkate değer do-

ğallığıdır; onun sosyal ve pratik işleri halletmedeki yapmacıksızlığı ve benliksizliği o kadar etkileyicidir »Ca ki, John Lilly buna "rastlantı hâkimiyeti" der.

Üstün erdem *(te),* (kasten) erdemli değildir
Bu yüzden erdemdir
Bayağı erdem erdemliliği elden bırakmaz
Bu yüzden erdem değildir
Üstün erdem hiçbir güç kullanmaz
Ama hiçbir şey yapılmadan kalmaz
Bayağı erdem güç kullanır
Ama hiçbir şey elde etmez.[1] [143cJ

Ama re görünürdeki sıradanlıgı yüzünden çoğunlukla fark edilmeden olup biter, sanki bir kuşun veya güvenin içgüdüsel koruyucu renklenmesi gibi bir çeşit tinsel kamuflajı veya gerçek halini sak- >- layışı vardır.

En büyük mükemmellik, mükemmel değilmiş gibi görünür
Ama yararı azalmadan kalır
En büyük doluluk boşmuş gibi görünür
Ama yararı tüketilemez
En büyük doğruluk eğri
En büyük maharet acemice
En büyük belagat kekeleme
Gibi görünür.[2] [143dl

Ve yine:

En iyi asker asker gibi değildir;
En iyi dövüşçü yırtıcı değildir;
En büyük fatih savaşta taraf olmaz;
İnsanları en iyi yöneten kendisini onlardan aşağıda tutar.[3] [142a]

1 ***Lao-tzu*** **38.**
2 ***Lao-tzu*** **45, çev. Ch'u Ta-kao (1), s.60.**
3 ***Lao-tzu*** **68, çev. Ch'u Ta-kao (1), s.83.**

Ama bu, kasıtlı olarak kendini çekme, cezalandırma ve daha yüksek bir şeyin karşısında takınılan bir boyun eğiş değildir. Daha çok bir kedinin masum ama açıkgözlü pratikliğine benzer; kutlu kişi de insanların dünyasmın yapaylıklarının gayet iyi farkındadır.

Te'nin doğal erdem olduğu, içsel dünyaya dayandığı, kuralların izlenmesi olan yapay erdemden farklı olduğu söylenebilir, ama bu da doğal olan ve yapay olan arasında suni bir ayrıma yol açmıyor mu? Belki de esasında böyle bir ayrım yok, çünkü "Tao, hiçbir şeyin yolundan sapamayacağı" şeydir. Ama bunun ayırdına varamayanlar doğa prensiplerini sözcükler halinde ortaya koyup sanki bunlar kanunmuş gibi izlemeye çalışarak Tao ile uyumlu olmayı denerler. Lao-tzu, re ile ilgili kısımda şöyle devam ediyor:

Dünyadaki en iyi dilek *(jen)* bile zorlandığında
Hiçbir şey elde edemez
En iyi hakkaniyet zorlandığında
Hiçbir şey elde edemez
En iyi tavır zorlandığında
Doğru sonuç vermez
Ve böylece her zaman gayret ederler
Kanunları tatbik edebilmek için.[4] [142b]

Bu yüzden re akıllı ve yardımsever olmak üzere doğmuş gibi görünen kişinin doğal mucizesine benzer; bizim çiçekler, ağaçlar veya kelebeklerden

4 Bu kikim o kadar farklı şekillerde çevrilmiştir ki, bunların aynı Çince metne ait olduğunu söylemek bazen güçleşir. Tutarlılık oluşturması için ikinci cümlede (hakkaniyetle ilgili olan) yu'nun *wu* olarak okunması gerektiğini kabul etmek durumunda kaldım.

bahsederken kullandığımız "mükemmel model" denen şeyle karşılaştırılabilir. Ama bazen bizim mükemmel model ile ilgili nosyonlarımız fazlaca biçimseldir. Bu yüzdendir ki Chuang-tzu kambur olmanın olağandışı erdemini abartır ve zihinsel olarak acayip olmanın bedensel olarak acayip olmaktan çok daha avantajlı olabileceğini ileri sürecek kadar ileri gider. Kamburu, yaprakları yenmediği, dalları eğri büğrü olduğu için insani amaçlara uygun olmama erdemi nedeniyle çok uzun yaşayan bir ağaca benzetir,[5] Resmî olarak sağlıklı ve dik insanlar askere alınırlar, kuvvetli ve düzgün ağaçlar kereste olarak kesilirler. Bu sebeple kutlu kişi mükemmel bir eksiklik görüntüsü ile yakayı ele vermeden yaşayıp gider, aynen Çin resmindeki yamru yumru çamlar, kayalık tepeler gibi.

Taocu edebiyattaki birçok paragraf re'yi çeşitli sanatların mesela marangozluk, kasaplık, arabacılık, kayıkçılık vs.nin terimleriyle tasvir eder.

Sanatkâr Ch'ui pergelle çizdiğinden daha güzel çemberler çiziyordu eliyle. Parmaklan yaptığı işle öyle doğal bir uyum içindeydi ki, dikkatini toplaması gerekmiyordu. Böylece zihinsel melekeleri değişmeden kalıyor, herhangi bir engelle karşılaşmıyordu.[6] [105al

Yay, cetvel, pergel ve dörtgenler olmadan kusursuz iş çıkaramayanlar şeylerin doğal düzenini zedelerler. Bağlamak için ipe, yapıştırmak için zamka gereksinenler şeylerin doğal işlevlerine müdahale etmiş olurlar. Ve insan zihnini tatmin etmek için törenlerle ve müzikle uğraşanlar, insanın komşusuna karşı yardım-

5 *Chuang-tzu* 4.'te böyle ağaçların kutsal kabul edildiklerini da belirtir.
6 *Chuang-tzu* 19, çev. H. A. Giles (1), s.242.

severliği ve vazifeleri üzerine vaaz verenler şeylerin öz doğasını bozarlar. Çünkü şeylerin böyle bir öz doğası vardır, bu bağlamda: kavisli şeyler yaya, düz şeyler cetvele, dört kenarlı şeyler dörtgene, yuvarlak şeyler pergele ihtiyaç duymazlar. Yapışık şeyler zamk, birbirini tutan şeyler ip gerektirmezler.[7] [96a]

Bu şekilde geleneklere bağlı Japon marangozlar kopya kâğıdı kullanmaz, her şeyi gözle ölçüp biçerler, çivi ya da uhu kullanmadan kocaman doğramaları bir araya getirirler. Ama bu sanat yok olma yolunda, çünkü en azından yedi yaşındayken bu sanatı öğrenmeye başlaması gereken çocukların okula gidip bürokrasi ve ticaret öğrenmeleri gerekiyor.

Başmarangoz Ch'ing müzik aletleri asmaya yarayan bir ayaklık yapmak üzere tahtayı yontuyordu. Bittiğinde bu çalışma görenlere sanki doğaüstü bir yapı tarzına aitmiş gibi geldi. Ve Lu Prensi ona şu soruyu sordu: "Sanatınızdaki gizem nedir?"

"Hiçbir gizem yok Majesteleri" diye cevapladı Ch'ing, "ama bir şeyler var. Böyle bir ayaklık yapmaya koyulduğumda yaşam gücümün azalmasına karşı savunmaya geçerim. Önce zihnimi mutlak sükûnete indirgerim, üç gün bu durumda kalırım ve kazanılacak herhangi bir ödüle karşı kayıtsız hale gelirim. Beş gün sonra elde edilebilecek herhangi bir üne karşı ilgisizleşirim. Yedi gün geçer, dört uzvumu ve fiziksel yapımı unuturum. Sonra zihnimdeki Mahkeme ile ilgili hiçbir düşüncem kalmaz, ustalığım bir noktada yoğunlaşır ve dıştan gelen tüm rahatsız edici unsurlar yok olur. Bir dağ ormanına girer, uygun ağacı ararım. Bu ağaç gerekli biçime sahiptir, daha sonra işlenecektir. Ayaklığı zihin gözümde görür ve sonra çalışmaya koyulurum. Yoksa hiçbir şey olmaz. Kendi doğal kabiliyetimi agacınkiyle bir araya getiririm. Çalışmamda doğaüstü bir

7 ***Chuang-tzu 8,*** **çev. H. A. Giles (1), s.101-102.**

üsluba ait olduğundan kuşkulanılan şey tamamen buna bağlıdır."[8] [104al

Chuang-tzu'nun kendi sözlerini Konfüçyüs'e söylettiği şu bölüm de bir kayıkçının becerisi hakkındadır:

Yen Yüan Konfüçyüs'e şöyle dedi: "Shang-shen ırmağından geçerken kayıkçı işini büyük bir ustalıkla yaptı. Ona kayığı idare etmenin öğrenilip öğrenilmeyeceğim sordum. 'Öğrenilebilir,' dedi, 'sizi yüzdürmeyi bilenin yolu sizi batırmak gibidir, sanki kayık yokmuş gibi kürek çeker.' Bunun ne anlama geldiğini sordum ama söylemedi. Bunun manasını size sorabilir miyim?"

"Bunun anlamı," dedi Konfüçyüs, "böyle bir adamın etrafındaki suya karşı kayıtsız olduğudur. Irmağa kuru toprak gibi davranır. Kayığın devrilmesi sıradan bir araba kazası gibi görünür ona. Ve eğer bir adam genel olarak alabora olmaya ve kazalara kapalı ise her yere rahatça gider. [105bJ

Ama usta sanatının sırrını her zaman açıklayamaz ve hatta Chuang-tzu 'nun yazılarındaki açıklamalar çoğunlukla kaçamaktır. İşte burada tekerlekçi konuşuyor:

Tekerlek yaparken eğer çok yavaş çalışırsanız sıkı olmaz. Hızh çalışırsanız çubuklar yerlerine oturmaz. Ne çok yavaş ne de çok hızlı olmalısınız. Zihin ve el arasında işbirliği olmalı. Bunun ne olduğunu sözcükler açıklayamaz, ama burada gizemli bir sanat vardır. Ben bunu oğluma öğretemiyorum, o da benden öğrenemiyor. Sonuçta, yetmiş yaşındayım ama bu

8 ***Chuang-Tzu*** **19, çev. H. A. Giles (1), s.240-241.**

9 ***Chuang-tzu 19,*** **çev. H. A. Giles, s.233-34. Ama Watson(l) bunu çok farklı bir şekilde kısaltmıştır, kayıkçı şöyle der: "Kesinlikle. İyi bir yüzücü çok kısa zamanda bu konuda ustalaşır. Ve eğer bir kişi suyun altında yüzebiliyorsa daha önce hiç görmemiş bile olsa bir kayığı nasıl kullanacağını bilecektir."**

yaşlı halime rağmen hâlâ tekerlekleri kendim yapıyorum.[10] I98b]

Ama içimizde, bunun nasıl olduğunu ortaya çıkarma yani gizi doğrusal, adım adım ilerleyen bir metot şeklinde öğrenmek veya sözcükler halinde anlatılmasını beklemek gibi karşı konulamaz bir dürtü vardır. İnsanlar seyredip taklit etmeye çalışmak yerine mesela dans etmenin kendilerine açıklanmasını isteseler ne olur? Yüzmek gibi gayet doğal bir şeyi öğretmek için neden biçimsel talimatlar vardır? İnsanların çiftleşmeyi anlaması için neden kitap okumaları gerekir? Çoğu kültürün mitolojileri çeşitli şekillerde insanın erdemini kaybettiği ve bunun yerine teknolojiyi koymak zorunda kaldığı temasıyla doludur.

Yüce Tao kaybedilince
Merhamet ve adalet ortaya çıktı
Bilgi ve beceri görününce
Büyük dolandırıcılıklar doğdu
Ailevi ilişkiler uyumsuzlaşınca
İyi ebeveynler ve vefalı çocuklar görünür oldu
Devlette düzen bozulunca
Dürüst memur fikri baş gösterdi.[11] [142c]

Fiziksel organizmaların örgütlenmesi herhangi bir politik, veya ticari işletmeninkinden çok daha karmaşıktır, ne var ki çok az bilinçli kontrolle çalışır. Beyin ve sinir devresi herhangi bir bilgisayar sisteminden daha soyuttur, onları nasıl geliştirdiğimizi anlamamız çok zordur. Ama tarih başladığında üstlerimize giysiler giyip ellerimize aletler alarak nasıl düşüneceğimizi öğrendik. Lancelot Whyte'ın sözleriyle:

10 ***Chuang-tzu*** **13, çev. H. A. Giles (1), s.171.**
11 ***Lao-tzu*** **18.**

Düşünce, hata ürünüdür. Eylem tatmin edici ise dikkati toplamak için geride hiçbir şey kalmaz, düşünmek durup bir gözden geçirmemizi gerektiren tasfiye eksikliğini itiraf etmektir. İnsan organizması durumuna uygun karşılığı bulmakta başarısız olduğunda düşünce süreçleri için materyal vardır ve başarısızlık büyüdükçe araştırma artar. Bu duruma düşmüş bir insana en belirgin ilk örnek Konfüçyüs'tü. İlkel Çin medeniyetinin çöküşü göz önünde bulundurulduğunda, O, davranışı örgütlemeye yönelik fikirlerin gücüne dayanarak düzeni tekrar kurmak istemiştir. Ne yapmaya çalıştığının farkındaydı, her şeyin doğru adıyla tanımlanmasıyla ya da onun deyişiyle "isimlerin ıslahı" yoluyla *(cheng ming)* toplumun hizaya sokulması gerekiyordu.[12]

Taocular isimlerin ıslahını bir kısırdöngü olarak görürler, çünkü doğru adlar hangi adlarla tanımlanacaktır? Yaşamın bilinçli kontrolü bizi daha da sersemletici karmaşa ağlarına sürükleyecek ve başlangıçtaki başarılarına rağmen çözdüklerinden daha çok problem doğuracaklardır.

Elbette düşünceyi doğuran hata yaşamda kalma beceriksizliğidir. Tefekkürcü Taocu ölümsüzlüğü aramayı reddederek "kişinin doğal yaşam sürecini yaşaması" ile ilgileniyordu. Bu yüzden Chuang-tzu kambur ve işe yaramayan ağacı övüyordu. Ama aynı zamanda Taocular hayatta kalma endişesi olmadığında hayatta kalma şansınm olacağmı ve en büyük gücün *(te)* güç aramayan ve kuvvet kullanmayan için olası olduğunu söylerler. Hayatta kalma endişesi kişinin kendisini yorması, güç arayışı ve kuvvet kullanma kişinin sisteminin aşın zorlamasıdır. Kişi ancak gerilimsiz olarak yaşayıp gittiğinde

12 Whyte (1), s.l.

kendini koruyabilir ve bunların hepsi İsa'nın yarınlar için endişelenmeme doktrini ve *Bhagavad-Gi*ra'nın sonuçlarıyla alakadar olmadan hareket etme *(nishkama karma)* prensibiyle aynıdır. Bu tema dünya tinsel edebiyatına baştan sona egemendir: yani, istemezsen elde edersin (eksikliğini çekmezsen) ve o arzusu olmayana verilecektir.

Böyle arzuları olmadığını hissedenler için bu sinir bozucu bir ikilemdir. Eğer benliğinizin derinliklerinde ümitsizce yaşamda kalmayı ve şeyleri kontrol altında tutmayı istiyorsanız, endişe duymama tavrını samimi bir şekilde takınmamışsınız demektir. Ama tabii ki endişelenmeyi durdurmaya çalışmak da hâlâ bir kontrol çabasıdır ve *wu-weî nin* gerçek anlamında kendinize endişelenme özgürlüğü de tanımanız gerekir; "zihnin istediğini düşünmesine izin vermek"tir bu (Lieh-tzu). Ama "kendinize izin vermelisiniz" yalnızca bir konuşma şekli, gramatik bir kurgudur, çünkü sadede gelirsek siz en azından deneyimlediğiniz şeysiniz ve zihniniz veya bilinciniz bizim uzay dediğimiz şeyle özdeştir, hepsidir. Eğer biri sizin kafanızı keserse bu ve bu işteki bütün dehşet sizin kendinize yaptığınız şeydir. "Arkasından gelen" tüm bilinçsizlik, yoğun bir şekilde canlı ve gerçek olma olumlu duyumunun yoğun bir şekilde olumsuz karşılığıdır, *yang'm yin* unsurudur. Tam da gerçek olan ölümün olasılığı (ve hatırası) -toplam imha- yaşama önem ve şevk veren şeydir. Çift sarmal şeklindeki *yin-yang* sembolünde olduğu gibi bunlar kişinin kendisi denen ebedi sürprizler dizisinin birbirini takip eden

çalkantılarıdır, ki burada unutmak hatırlamak kadar önemlidir. Chuang-tzu, Lao-tzu'nun ölümüyle ilgili şunları yazıyor:

> **Usta gelmişti çünkü zamanıydı. Terk edip gitti çünkü doğal seyri takip ediyordu. Yaşadığın andan memnun, seyri takip etmeye istekli ol, böylece ne kedere ne de neşeye yer kalır. Eskiden buna esaretten kurtuluş denirdi. Odun tükenir ama ateş yanmaya devam eder, ne zaman sona ereceğini bilemeyiz.[13] [100a]**

Ölümsüzlük elde etmeye ya da en azından yaşamı uzatmaya yönelik yogacı ve simyacı uygulamaları ile Hsien Taoculuğu bu sebeplerle Lao-tzu ve Chuang-tzu öğretilerinin tam antitezini teşkil eder. Bu tip uygulamalar Chuang-tzu'nun zamanında da olmalı ki, o bunlarla şöyle dalga geçiyor:

> **Nefes verip nefes almak, eskimiş soluğu dışarı üfleyip yenisini içe çekmek, bir ayı gibi gerinip bir kuş gibi boynunu uzatmak, tek dertleri uzun yaşamak, bunların hepsi kandırmaca Tao *(tao-yin),* P'eng Tsu kadar uzun yaşamayı ümit eden sağlık düşkünlerinin uygulamaları.[14] [96b]**

Budizmde Bilgelik Yolu *(prajna)* ve İktidar Yolu *(siddhi)* arasındaki farkla bir şekilde kıyaslanabilir bu. Zorla istenip iddia edilmedikleri müddetçe sezgisel anlayış normal üstü güçler verebilir de ver-

13 ***Chuang-tzu*** **3.**

14 ***Chuang-tzu*** **15. H.A. Giles ve Watson çevirilerinden karşılaştırmalı olarak.** ***Tao-yin*** **terimi, yogadaki** ***pranayama'ya*** **benzer nefes teknikleri için kullanılır. P'eng Tsu, Methusaleh'in Çince karşılığıdır. Ama** ***Chuang-tzu*** **6'da şöyle geçer: "Eskilerin kusursuz kişisi derinlerinden, aşağılık insanlar gırtlaklarından nefes alırlardı." Bence, burada vurgulanan husus eğer nefesin kendi akışını takip etmesine izin verilirse kendiliğinden yavaş ve derin olacağı, böylece suni egzersizlere gerek kalmayacağıdır.**

meyebilir de. Çünkü gerçekten uyanmış kişiler asıl *siddhi* lerinin evrende olup biten her şey olduğunu bilirler. Öte yandan telepati ve gaipten haber verme gibi, *siddhi,* fiziksel sağlık için uygulanan egzersizler ve özel disiplinlerle geliştirilebilir. Ama oysa bu disiplinlerin peşinde koşmak *prajna*'ya götürmez, tersine büyük atletler ve aktörlerde sıkça görüldüğü gibi bir çeşit benmerkezciliği teşvik ederek *prajna'yı* engeller. Bu yüzden Chuang-tzu atları eğitimindeki aşırı becerisi nedeniyle Po Lo'ya sitem etmektedir:

> **Atlar kuru toprakta yaşar, ot yer, su içerler. Memnun olduklarında boyunlarını birbirlerine sürter, kızdıklarında arkalarını dönüp birbirlerine tekme atarlar. Buraya kadar yalnız kendi doğal mizaçları onları sürükler. Ama gem vurulup dizginlendiklerinde alınlarında metal bir plakayla huysuz tavırlar takınmayı, ısırmak için kafalarını çevirmeyi, direnmeyi, gemi ağızlarından çıkarmayı veya eyerlenmeyi öğrenirler. Böylece mizaçları baştan çıkıp bozulur; bu, Po Lo'nun kabahatidir.[15]*[103a]**

Taocu ve Budacı terimleri kaynaştırırsak re'nin *prajna'dan,* Tao'yla bir oluşun sezgisel olarak idrakinden doğal olarak gelen yaşam gücü, yaşamdaki zarafet olduğunu söyleyebiliriz. *Te,* psiko-fiziksel jimnastiklerle geÜştirilmiş *siddhi* ile karıştırılmamalıdır. Ama Chuang-tzu'dan alman aşağıdaki paragraf genellikle Hsien Taocular tarafından mucizevi

15 *Chuang-tzu* 9, çev. H.A. Giles (1), s.108-109. Galiba polo oyunu adını buradan alıyor.

'Ayrıca, sahte, yapmacık,taklit anlamlarına gelen Çince £4 karakter kelimesi insanın A, atlara & yaptığı olarak tercüme edilebilir. Resimsel olarak *wei* karakteri *wu-wei'de* olduğu gibi insan tarafından evcilleştirilip manuple edilen bir at gibi görünür.

güçler kazanılması konusunda delil olarak öne sürülüyor.

> **Yol'u (Tao'yu) anlayan, temel prensiplere kesinlikle egemendir. Temel prensiplere egemen olan kesinlikle koşullarla nasıl başa çıkacağını bilir. Şeylerin kendisine zarar vermesine izin vermez. Bir insanın kusursuz erdemi *(te)* varsa ateş onu yakmaz, su onu boğmaz, soğuk ve sıcak onu kederlendirmez, kuşlar ve hayvanlar onu incitmez.**

Ama şöyle devam ediyor:

> **Onun bu şeyleri hafife aldığını söylemiyorum. Demek istediğim, onun güvenlik ve tehlikeyi ayırt etmesi, şansına da şanssızlığına da razı olması, gelişlerinde ve gidişlerinde dikkatli olması. Bu sebeplerle hiçbir şey ona zarar veremez.[16] *[97b]***

Başka türlü ifade edersek, onun zarar görmekten bağımsız olması sihirinden değil çevresine karşı zekice bir dikkatlilik içinde olmasmdandır.

Lieh-tzu her ne kadar rüzgâra binmesiyle ünlüyse de[17] bir paragrafta hayatı hafife almada Chuang-tzu'dan da ileri giderek -aşikâr bir onaylamayla- Yang Chu'dan şu alıntıyı yapmış:

> **Bırak kulak duymak istediği şeyi duysun, göz görmek istediğini görsün, burun istediğini koklasın, ağız söylemek istediğini söylesin, bırak bedenin hasretini çektiği her türlü rahata sahip olsun, zihin istediğini yapsm. Şimdi, kulağın duymak istediği müziktir, onu bundan mahrum etmek duyma duyusunu**

16 *Chuang-tzu* 17, çev. Watson (1), s.182.

17 Daha önceden de belirtildiği gibi, bunun kelimenin gerçek anlamında ele alındığını sanmıyorum. Rüzgâra binmek, havada yürümek ya da rahat ve tasasız olmakla aynı şey olmalı.

engellemektir. Gözün görmek istediği dünyevi güzelliktir, onu bundan mahrum etmek görme duyusuna ket vurmaktır. Burun etrafında *shu* (kızılcık) ve *lan* (orkide) gibi kokulu bitkiler olsun ister, bunlar olmazsa koklama duyusu engellenmiş olur. Ağız neyin doğru neyin yanlış olduğundan bahsetmek ister, eğer konuşamazsa bilgi engellenmiştir. Beden rahatı için sıcaklık ve iyi yemek ister. Onun bunları elde etmesine karşı gelirseniz insan için doğal ve gerekli olana mani olmuş olursunuz. Zihnin arzusu istediği gibi başıboş dolanma özgürlüğüdür ve bu özgürlüğü olmazsa insanın gerçek doğası kısıtlanmış, karşı gelinmiş olur. Tiranlar ve zalimler bize bütün bu yollarla ket vururlar. Onları tahtlarından indirelim ve mutlu bir şekilde ölümün gelmesini bekleyelim.[18]

Ama bu metin kolayca yanlış anlaşılabilir, eğer Chuang-tzu'nun "gönül (zihin) orucu tutma" düşüncesi ile bağlantılı okunmazsa. Burada sözcükler yine Konfüçyüs'ün ağzından aktarılmıştır, boş yere sıradan yani dinsel oruç tutan kişiye konuşmaktadır:

Kendini O'nunla bütünleştirmeye çalışıyorsun, bu yüzden kulaklarınla değil gönlünle (zihninle) dinliyorsun; zihninle dinlemiyorsun ruhunla (ch'i) dinliyorsun.* Kulaklarınla dinlemeyi bırak, zihnin düşünmeyi (veya sembolleri) bıraksın. İşte o zaman ruh her şeyi kucaklayan bir boşluk olur ve yalnızca Tao boşluğu içine alır. Bu boşluk, gönlün (zihnin) orucudur.[19] **[lOObl**

18 ***Lieh-tzu*** **7.5, çev. Waley (1), s.41-42.**

19 ***Chuang-tzu*** **4. Buradaki metin belirsizdir. Fung Yu-lan, Lin Yutang ve Watson, buradaki kelimeyi * 'a gönderme yapan emir kipi şeklinde kullanmışlardır. Giles ise bunun emir kipi olmadığını söyler ki bu bana daha doğru görülmektedir. "Kulaklarınla değil zihninle dinle", demek emirdir. Linguistik burada yeterli olmamaktadır. Çünkü bu cümle Chuang-tzu felsefesine uygun ele alınmalıdır.**

Bunu anlamak için doğal düzen ve politik yönetimle ilgili temel Taocu felsefeye geri dönmemiz lazım. "Tao her şeyi sever ve gözetir ama onlar üzerinde efendilik taslamaz". Yani aynı şekilde bedenin ve ruhun yönetimi benmerkezci olmamalıdır. Duyular, hisler ve düşüncelerin inançlarında kendiliklerinden *(tzu-jan)* olmasına izin verilmelidir ki kendilerini ahenkli bir şekilde düzenlesinler. Zihni güç kullanarak kontrol etmeye çalışmak bir tahta parçasıyla dalgaları düzleştirmeye çalışmaya benzer ve böyle bir şey çok daha fazla sıkıntıya sebep olacaktır. Bazı psikoterapistlerin dediği gibi "zihninizi rahat bırakın"; bu, kesinlikle Chuang-tzu'nun zihin orucu tutmakla anlatmaya çalıştığı şeydir. Dolayısıyla "kendini O'nunla bütünleştirmeye çalışıyorsun"un anlamı kendi organizmanı otoriter bir yönetime tabi kılıyorsundur. Hint yoga psikolojisinde de açık bir şekilde koşutluk vardır. Gira'da şöyle denir:

> **Kutsal olanla birleşmiş ve gerçeği bilen kişi şöyle düşünür: "Ben hiç de bir şey yapmıyorum" görürken, duyarken, dokunurken, koklarken, tadarken, yürürken, uyurken, nefes alırken; konuşurken, ifade ederken, tutarken, gözleri açıp kaparken o yalnızca duyuların duyu nesneleriyle meşgul olmasına dikkat eder.[20]**

Birçok kültürde insanlar kendi organizmalarına itimat etmeyecek şekilde yetiştirilirler, çocuklara çeneyi veya yumruklarını sıkma, dikkati yoğunlaştırmak için kaşları çatma, düşünmek için başı kaşıma, görmek için gözleri kısma, duygulan bastır-

20 Bhagavad-Gita 5. 8-9 çev. Radhakrishnan (1), s.177.

mak için nefesi tutma, diyaframı veya rektumu sıkma gibi kas çabalarıyla düşüncelerini, duygularını ve isteklerini kontrol etmeleri öğretilir. Bu zorlamalar boşunadır, çünkü sinir sistemi kas değil elektrik devresidir ve de bir radyoyu ayarlamak için çekiç kullanılmaz. Çocuklarını bu şekilde büyütenler sırf baskının bir şeyler kazandıracağını sanan akılsızlardır. Bozuk Cadillac'ına yavru kediyi koşan Teksas'lının öyküsünü akla getirirler. Seyredenler bunun akıldışı olduğunu söylediğinde şöyle cevap vermiş: "Siz öyle sanın, benim bir de kamçım var!"

İnsan organizmasının da doğal ekosistemlere benzer bir iç zekâsı vardır; sinir ve duyuların bilgeliği sabır ve saygıyla izlenmelidir. Joseph Needham'm belirttiği gibi Taocular bu yüzden Çin bilimine Konfüçyüsçülerden daha çok katkıda bulunmuşlardır, çünkü ikinciler burunlarını kitaplara sokup kuralların izlenmesiyle meşgul olurken öncekiler doğayı gözlemliyorlardı. Taocu edebiyat, hayvanların, böceklerin, kertenkelelerin, bitkilerin, rüzgârın, suyun ve göksel varlıkların davranışları üzerine yorumlarla doluyken Konfüçyüsçü edebiyat neredeyse tamamen politik ve sosyal ilişkilerle işgal edilmiştir. Needham, mistisizm ve emprizmin skolastizme karşı kol kola ilerlediğini, harflerin doğrusal dünyasından çok doğrusal olmayan deney dünyası üzerinde yapılanmış olduklarım Batı'daki benzerleriyle göstermeye devam eder. Mistikçi için önemli olan doğru doktrinlere inanmak değil gerçek deneyime ulaşmaktır. Oysa skolastik teologlar

zaten Kutsal Kitap'tan göklerin düzenini öğrendiklerinden Galileo'nun teleskopundan bakmaya yanaşmazlar. Hem bilim adamları hem de mistikler yazılı olanın gözleme tabi olduğunu düşünerek deneyler yaparlar.[21]

Konfüçyüsçüler, Protestan köktenciler de dahil olmak üzere, Museviler, İslamcılar, Katolik skolastiklerin hepsi etrafta özgürce dolaşıp manzarayı seyretmek yerine kılavuz kitaplarına ve haritalara gömülmüş turistlere benzerler. Konuşma ve yazı şüphesiz olağanüstü şeylerdir, ama tam da bu yüzden hipnotik ve büyüleyici bir özellikleri de vardır ve eğer iyi bir şey olmakta daha fazla ileri gidecek olurlarsa, iş, doğanın kendisini ihmal etmeye kadar gidebilir. Bu yüzden "kanun hükmü" soyutlaşıp her şey kitaba veya bilgisayara göre yapıldığında insanlar umutsuzluk içinde buna müdahale edecek birini yardıma çağırırlar.

Bu yüzdendir ki re için hiçbir kural yoktur, hakim ve hukukçulara eşitlik ve tarafsızlık bağlamında yol gösterecek hiçbir kitap yoktur. Kişinin onu hissetmesi gerekir, aynen Chuang-tzu'nun tekerlekçisinin tekerlek yapımına karşı duyduğu hissi sözcüklere dökememesi gibi. Aynı şey müzik, resim ve aşçılık için de geçerlidir; Lao-tzu şöyle der:

21 Needham (1), cilt 2. s.89-98. Aynı zamanda Özgür Ruhların Kardeşliği, Anabaptistler, Levellerlar, ve Jefferson'un politik felsefesinin özü olan Quakerlann mistisizmini ve Birleşik Devletler Anayasasını formülize edip de acı bir şekilde gözardı edenleri de belirtmek lazımdır. Daha önceden de belirttiğim gibi monarşinin hüküm sürdüğü bir evren görüşüne inanıp da dürüst bir demokrasi vatandaşı olmak mümkün değildir.

Beş renk gözü kör eder
Beş ton kulağı sağır eder
Beş tat kişinin damağını tahrip eder.[22] [142d]

Elbette burada bu sanatlarla ilgili resmî kurallara ve sınıflandırmalara gönderme yapıyor, yani yalnız beş renk olduğunu düşünüyorsanız kör olmalısınız, eğer müziğin pantatonik ahenkte olması gerektiğini düşünüyorsanız sağırsınızdır. Ne yazık ki çeşitli sanatlara yönelik okulların çok az dâhi yetiştirmesinin ve dâhilerin -re sahibi insanların- her zaman kuralların ötesine geçenler arasından çıkmasının sebebi budur. Yoksa neden, bu insanların saldırganca maksatlarla haylaz ve antisosyal ruha sahip olmaları değil, yaratıcı çalışma pınarının kurallarını zekice sorguluyor olmalarıdır. Bu sebeplerle ilk Taocular normal Çin ve genellikle Konfüçyüsçü sağduyunun gerçekliğini sorguluyorlardı.

Bu yüzden komünist Çin ve endüstriyel Japonya'da olduğu gibi modern Batı'da da Taocu, iyi yaşamla ilgili temel kanılar hakkında garip sorular soruyor olacaktır. Uzunca bir süre yaşamaya devam etmek öyle iyi bir şey midir? Sahneyi uzatılmış bir iniltiyle mi yoksa muzaffer bir patlamayla mı terk etmeyi tercih edersiniz? Birleşik Devletler veya büyük bir şirketin başkanlığı gibi neredeyse her dakika anlık kararlar almması gereken ve telefondan asla uzak kalınamayan bir makama sahip olmayı gerçekten arzular mısınız? Ya da gittiğiniz her yerde tanınacak kadar ünlü, herkesin sizi soymak isteyeceği kadar zengin olmak ister misiniz? Veya herkesin aynı şeyi yapması, aynı şekilde giyinmesi,

22 ***Lao-tzu*** **12.**

aynı şekilde yaşamını sürdürmesi gereken örgütlü bir sıradanlık ülkesinin iyi yanı nedir? Çeşitliliğin yaşamın tadı tuzu olduğunu herkes bilmez mi?

O halde kökeninde *te* fikri, zor kullanmadan ve etraftaki koşulların düzenine gereksiz müdahalede bulunmadan uygulanan güçtür.

Otları kıpırdatmadan ormana
Dalgalandırmadan suya girmek.[23]

İdeogramm orijinal biçimine bakarsak *te,* göz ve gönül (zihin) birliği içinde olmaktır. Bu, şeylerin doğal seyrinin akıllıca kavranmasıdır; gemicinin yıldızları gözlemlemesi, denizcinin akıntıları ve rüzgârları gözetmesi gibi. Thor Heyerdahl'ın *Kontiki* öyküsü eylem halindeki *te* için mükemmel bir örnek oluşturur. Thor Heyerdahl ve adamlarının balsa ağacından bir salla Peru'dan Güney Denizi'ndeki uzak adalara yalnızca okyanusun doğal süreçlerine uyarak nasıl sürüklendiğini gösterir. Buradaki zekâ, sırf hesap ve ölçümden daha fazla bir şeydir. İçinde ölçüm ve hesap vardır, ama Heyerdahl'ın dehası kendi organizmasının ve Pasifiğin eko-sisteminin bütünleşmiş sistemine duyduğu temel güvenden kaynaklanmaktaydı ve bu yüzden bir yunus kadar zekiydi. Bu tavır sayesinde bilinçli olarak umut etmediği olaylar da işini kolaylaştırmıştı. Balsa ağacı suyun içinde salın kütüklerini daha da güvenli bir şekilde birleştirecek şekilde şişmiş, her sabah güverteye düşmüş olarak buldukları uçan balıklar onlara hazır kahvaltılık olmuştu.

Maddi ve pratik bağlamda Heyerdahl ve öteki Taocular başanya ulaşmışlardır. Başarılan, doga-

23 ***Zenrin Kushu*** **10, s. 164.**

nin seyrinde ve en az direnç yolunun tutturulmasıyla hiçbir şeyin yanlış gitmeyeceği içgörüsünden kazanılan güven duygusu ve kendi kendini yiyip bitiren endişenin olmamasındandır. Bunun Pangloss'un yüzeysel tavrıyla, yani bu dünyanm olası tüm dünyaların en iyisi olduğu şeklindeki içten ve düşüncesiz görüşe ait tavırla aynı şey olduğunu sanmıyorum.

Ama bundan çok daha zor ve soyut olduğunu söylemek sade insanları yıldırıp erdem elde etme yolunda gayet çetin bir iş becerdiklerinden emin olmaya ihtiyaç duyan gururlu entelektüelleri memnun edecektir. Voltaire'in Pangloss'unun yüzeyselliği sırf lafa dayanması ve bir köpekbalığı tarafından ısıtıldığında utanıp sıkılmadan bağıramamasındandır. Elbette bağırır, ama böyle davranarak felsefesine ihanet ettiğini hisseder; bağırmanın ve kıvranmanın acıyla başa çıkmanın doğal yollan olduğunu fark etmez. Taoculuk her türlü koşul altında kişinin kendisini sakin ve ağırbaşlı kalmaya zorladığı bir felsefe değildir. Lao-tzu gibi kişilerdeki gerçek ve çarpıcı sakinlik her koşulda önlerine çıkanı hiçbir utanç duymadan yapmaya hazır ve istekli olmalarıdır. Bunun inanılmaz neticesi olarak da onlar, sıkı sıkıya kanunlara ve yönergelere uygun yaşamaya çalışanlardan çok daha sosyal ve medenidirler.

Bir Kez Daha.: Yeni Bir Başlangıç

Al Chung-liang Huang

Beş yıl önce babam ölüm döşeğindeyken karım ve ben bizim için çok değerli bir başka yaşamın karımın bedeninde büyümekte olduğunu bilmekten çok memnunduk. Karım ikinci çocuğumuza Alan'ın ölümünden kısa bir süre sonra gebe kalmıştı. Onun için yas tuttuğum ilk aylarda yeni bir yaşamın Taonun enerjisini ve ruhunu içerip yaymaya devam edeceğini bilmek beni mutlu ediyordu.

20 Ağustos 1974'te Alan'ın aramızdan ayrılışından dokuz ay sonra -olgunlaşmış bir murada ermeye yetecek bir süre- karım Suzanne'la birlikte çalışmaya ve doğum sırasında bu sayfaları yazmaya koyulduk. Alan'm "eğlence ve sürprizler" derken gerçekte bunu kastettiğinden emindim.

Suzanne'ın artan kasılmalarının her birininin dalgalarını savmak için nefes alırken " çalışma "nın anlamını yeniden keşfetmeye başladık. "Çalışan kadın"; rahimin gelişmiş cenini çıkarmak üzere hazırlanırkenki böylesine kendiliğinden bir kas faaliyetini tanımlamak için ne garip bir ifade! Öte yandan çalışma kelimesi entelektüel olmayanlara uygulandığında kusursuz bir şekilde nötrleşiyor. İlkel

insan avlanır ve balık tutarken doğal bir şekilde çalışıyor. Çiftçi toprağı işlemek üzere çalışıyor. Köylü kadınlar doğum sırasında, sık sık tarlalarda rahatça çalışıyor. Yalnızca biz entelektüeller çalışma fikrini yanlış bir şekilde ele alıyoruz.

(Babam sıkı bir Konfüçyüsçü eğitim almıştı. Yedi çocuğunun bir tanesinin bile doğumuna tanık olmak fikrinden hiç hoşlanmadı, oysa annemin her zaman çocuklarını kendi yatağında doğurmayı seçme hakkı ve değeri vardı. Yalnız bir keresinde savaş sırasında hastanenin antiseptik bürokrasisine tabi olmaya zorlanmıştı. O zaman bile ağır bombardıman tüm personelin hastaneden gitmesine yol açtığından anneannem sadece içgüdüsel kadınlık bilgisine dayanarak beni doğurtmuştu.)

İlk kızım Lark doğduğunda duygularımı ve mutluluğumu Alan'la paylaşmıştım. Doğurma ve doğma sürecini mümkün olduğunca yakından yaşadım. Daha sonra kendimden geçip tüm gece ay ışığında dans ettim. Çeşitli artistik gayretlerimdeki yüzeysellik ve benmerkezciliğin şiddetle farkına vardım. Ne kadar gayret edersem edeyim hiçbir zaman o aşkın deneyimi geçemeyeceğim açıktı. Alan da neşeliydi ve torunlarından birisinin doğumuna kadar böyle bir maceraya karşı ilgisizliğini ve direncini bana itiraf etti. Benim gibi o da kozmik birleşim, cinsel varlık ve evrensel doğa hakkındaki onca yıllık okuma ve yazmalarının bu tek bir gerçek deneyimle boy ölçüşemeyeceğini fark etmişti. İnsan yavrusunda var olan küçük evrenin oluşumunu görüp hissetmek tamamen bir mucizeydi.

Birbirimize sanatlarını gelecek kuşaklara naklet-menin olanaksızlığını anlatan Taocu öyküleri hatır-lattık. Gerçek bilgi içgüdü ve deneyimle kavranabi-lir. Nasıl düzgün bir şekilde nefes alacağımızı öğ-renmek için okula gitmek, yüzme, sevişme ve dans etme gibi öylesine doğal beceriler için dersler almak gerektiğini kabul etmek ne kadar gülünç ve acı.

Uzunca bir süre eski arkadaşları Alan'ı parlak genç bilim adamı, sert, düzenli ve temel olarak çe-kingen biri olarak hatırladılar. Yaşamı boyunca birçok değişimden geçti, eski tarz yetiştirilmiş hafif kibirli, hafif züppe tavrını bıraktı. Ben onu tanıdı-ğımda daha çok çiçek çocuklarının guru'su olarak biliniyordu. Emsallerince özellikle de akademis-' yenlerce eleştiriliyordu, çünkü onlr.ra göre bu tam da öteki yana ani bir dönüştü. Aynı zamanda onu kıskanıyorlardı, çünkü gayet açık bir şekilde iyi zaman geçiriyordu.

Teatral yeteneği ve oyunlarıyla Alan çoğu Vik-toryen çekingenliklerini aşıp hem kendisi hem de başkaları için her nasılsa ona destek olup düşmesi-ni engelleyen tuhaf bir denge yarattı. Sonraları ro-lünü sürdürmek ve izleyicilerinden destek almak için dış gereksinime daha çok bel bağlar oldu. De-vamlı olarak dış taleplerle sürüklendi, duramaya-cak kadar başarılı, kendi mizacma teslim olamaya-cak kadar da parlak. *Yang* egemen dünyanm kur-banı Batılı insana mükemmel bir örnek oldu. "Ama saf ve temizken kendimi sevmiyorum ki" itirafında bulunarak bu dengesiz zamanda çoğu kişinin pay-laştığı bu trajedininin dönüm noktasını ifşa ederek

yapmaması gerektiğini, ihtiyacı olmadığını bildiği halde bir bardak votkaya sığındı.

Amerika'ya ilk geldiğimde insanlar için birbirlerine dokunmanın ne kadar zor olduğunu fark etmek ve en basit ilgilerini bile paylaşmada tutukluklarını görmek beni cok şaşırtmıştı. Alan da istisna teşkil etmiyordu. İlk görüşte birbirimizden hoşlanmıştık, ama sevecen ve yakın olduğumuz nadir zamanlar genellikle dans ettiğimiz zamanlardı. Kolayca ve neşeyle dans etmek içinse sık sık birkaç kadeh rahatlatıcı bir şeyler şarttı. Alan'daki gerginliği her zaman algılamış, ağır entelektüel yükünü aşma çabasını hissetmiştim. Alan'ın kendi Doğu'suna yolculuğu kolay bir yolculuk olmamıştı, çünkü o kendi sözleriyle kendisine tuzaklar hazırlayıp sonra da o tuzakların arasından manevra yapmaya çalışan bir tipti. Otobiyografisi *In My Own Way'de* şöyle yazıyor: "Yıllarca bir felsefeci olarak çabaladım durdum ama sözcüklere döküldüğünde her şey yanlış aksediyor; siyah ve beyaz, başka bir renk yok... yaşamın ayrıntılarına girmeye çalıştığımda biçimsel nihilizmin bayağılığına bulaşıyorum ki burada evren 'bir aptalın anlattığı, hiçbir şey ifade etmeyen gürültü patırtı dolu bir masal' gibi görünüyor. Ama kişinin ağzından çıktığı anda buharlaşma duygusu size ancak kendiliğinden gelebilecek bir şeyi yakalama çabasının sonucu." Alan "yakalama"yı bırakmanın eşiğinde miydi, o şey ona kendiliğinden gelmeye mi başlamıştı?

Amerika'da ondört yıl geçirdikten sonra Çin'e dönüp babama bir yıllık bir ziyarette bulunduktan

ionra Alan Watts'la karşılaştım. California'ya döndüğümde çifte kimliğimle tamamen dengem bozulmuş vaziyetteydim. Kişisel kültürel çatlağımın iki kıyısı arasında istikrarsız bir şekilde mekik dokuyordum. Alan, kişisel gelişim deneyimimde Doğu-Batı dengesinin içimde her zaman var olduğuna beni ikna etti. Alan'da hem Doğulu hem de Batılı olabilmek gibi nadir ve muhteşem bir yetenek olduğunu fark ettim. İzin verdiğinde aynı anda her iki kişilikte de olabiliyordu, kendi öğrenme ve deneyiminde içindeki boşluklar arasında kolayca köprü kuruyordu. Kendi kültürlerini reddederek Doğulu olmaya çalışan birçok Batılının tersine Alan sadece kendisi olabiliyordu. Mavi gözlü, pembe tenli bir guru'nun, çekik gözlü ve sarı tenli kadar esrarlı olabileceğini biliyordu. Ne Doğuya ne de Batı'ya yabancı olması için hiçbir sebep yoktu. Başarılan kadar hatalanyla da doğal hayatm hepimiz için ne kadar mükemmel bir şekilde dengesiz olduğunu hatırlatıyordu. Herkes artan teknoloji ve endüstriyel talepler sonucu zarif Doğu'nun gözden yitişine matem tutarken o bize Doğu felsefesinin nasıl Batı'daki yaşamın her aşamasına nüfuz ettiğini gösterdi. Şüphesiz Doğu'nun çoğu büyük ustası Batı'daki dağlara ve inziva alanlarına teker teker göç ederken Doğu'da da geniş çevreyollan ve çevreyi kirleten bacalar artıyor. Çoğu zaman arkadaşlarım ve öğrencilerimi karşılaştıkları bir sonraki Çinlinin teknoloji jargonuna vâkıf ama *tai chi* veya Taodan habersiz olabileceğini keşfetmenin şokuna hazırlıyorum. Benim Doğu'yla ilgili çalışmalarımı paylaşan aynı ruha sahip arkadaşlarımın çoğu Batılılardan olmuştur.

İki çok hızlı atın güneşi arkalarına alıp doğudan yarışa başladıklarım ve nihayet kendilerini batıda yüzleri güneşe dönük olarak bulduklarını anlatan eski bir Çin meseli vardır. Hermann Hesse'nin *Doğu'yâ Yolculuk'u* ve Wu Ch'eng-en's'in *Batı'ya Yolculuk*u (veya *Maymun Kral)* özlerinde aynı temayı paylaşırlar. Doğu nedir, Batı nedir? *Tao* ve *Dow* gibi iki sözcük aynı sese sahip ve fakat özlerinde çok farklıyken nasıl böyle kolayca bir kelime oyununa ve paradoksa dönüşebilir? Çincede Doğu-Batı iki sözcüklü birleşik bir deyim olarak "bir şey", "herhangi bir şey" -belki de "hiçbir şey"- anlamına gelir.

Kapakta ve kitap boyunca yer alan Çince karakterler Taonun ruhuyla icra edilmişlerdir. Mevcut kısımla ilgili entelektüel oturumdan sonra mürekkebimi ve fırçamı hazırlayıp Alan'ın sözcükleri ve düşüncelerinin özünün Çincesi üzerine meditasyon yaptım, bedensel olarak benimle birlikte hareket etmelerini sağladım, böylece dansımdan kopamaz oldular. Dansıma devam ederek pirinç kâğıdımı yaydım ve oluşmasına izin verdim, düşünmek için hiç durmadan sürekli bir biçimde mürekkep dolu fırçamı hareket ettirdim.

Suyun Yolu bir tek kişinin yolu değildir. O, evrensel yoldur. Benim yaptığım kaligrafi yalnızca bana ait değildir. Aynı zamanda Alan VVatts'ındır, çünkü bu sözcükleri yazarken onun ruhunun ve enerjisinin çoğu benim içimde somutlaşmıştı. Aynı zamanda siz okuyucular da bizimle suyun yolunda uyum içinde olduğunuz müddetçe bunlar size de ait.

Öz olarak bu kitaba bir kaligrafik sayfadan diğerine birleştirici enerjiyi takip ederek geçip şöyle çabucak bir göz gezdirirseniz Taonun ruhunu hissedebilirsiniz. Sözcükler, zevk için düşüncelerdir ve burada karşınızda büyük usta Alan sizi eğlendirmeye çalışıyor. Bu arada sözcüklere takılıp kalmamanız için sizi uyarıyor; her ne zaman kafanızın şişmiş, düşüncelerinizin takılıp kalmış olduğunu hissederseniz bu Çin karakterleriyle oynayıp dans etmenizi arzu ediyor.

Tao buradadır, siyah veya beyaz ve ikisinin arasında. Ne de olsa "mesajı aldığında ahizeyi kaldır" deyip duran Alan'dı. O halde onunla sohbetin zevkini çıkarın, gönül-gözleriniz karşılaştığında beyninizdeki gevezeliği kesin. Kitabı bir kenara bırakıp bir müddet dans edin.

e akıcı anlatımında, Alan Watb, hem bilimıel hem de edebi yakla/ımı bir arada kullanmakta, Tao'yu Lao-tzu ve Chuang-tzu gibi, MO dördüncü ve be/inci yüzyıl dü/ünürlerinden alıntılar yaptığı benzetmeler ve deyi/lerle açıklamaktadır, Ancak en büyük baıarm, Tao'nun "ruhu "nu aktarma yeteneğidir; ve bu konudaki açıklamaları zihnimizin her alanına i/leyip yaıam deneyimlerimizin her alanında yankılanmaktadır.

Alan Watb'ın ölümünün ardından, yakın do/tu ve meılekta/ı, ünlü Tai Chi Ch'uan uıtaıı Al Chung-liang Huang tarafından tamamlanan 5uyun Yolu: Tao, karma/ık fel/efi kavramları anlaşılabilir hale getirmekte ve berrak anlatımıyla bu derin felsefenin ya/amımızdaki kullanımını anlamamızı /ağlamaktadır.

DHARMA YAYINLARI

Dünya Dinleri ve Kültürleri/Taoculuk

ISBN 975-7800-48-1

9 789757 800484